JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ŽENA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH VE SVĚTLE TESTAMENTŮ

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Král, Ph.D.

Autorka práce: Lucie Mrvková
Studijní obor: Historie-Bohemistika
Ročník: 3.

2014

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznamu o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 4. 8. 2014

.....

Na prvním místě děkuji vedoucímu práce panu PhDr. Pavlu Královi, Ph.D., za cenné rady, připomínky a podněty, bez kterých by práce nemohla vzniknout.
Dále mé poděkování směřuje k paní doc. PhDr. Marii Janečkové, CSc., za konzultace a podporu.
Velké poděkování patří mé rodině za trpělivost, kterou se mnou měla v době, kdy jsem práci psala.
Díky patří také pracovnicím a pracovníků Státního okresního archivu v Českých Budějovicích za jejich ochotu a vstřícnost.

Anotace

Bakalářská práce *Žena v Českých Budějovicích ve světle testamentů* zpracovává poslední vůle a v menší míře i vzdání majetku z let 1493-1550 uložené ve Státním okresním archivu České Budějovice. Dalším využitým pramenem je edičně zpřístupněný zákoník *Práv městských* Brikcího z Licka. Pozornost je věnována dědickému a majetkovému právu měšťanek v nastavené normě. Z testamentů, tedy z praxe, je vytvořen obraz žen v rolích testátorek, dědiček a poručnic. Součástí práce je i ortografický rozbor pramenů a výsledky diplomatické analýzy testamentů jsou porovnávány s testamenty z jiných měst. Připojena je výběrová edice testamentů.

Abstract

The Bachelor thesis „Women of town České Budějovice in the light of testaments“ proceses the last wills and the give up the possesion from 1493–1550, which are deposited in SOkA České Budějovice. Another used source is the town lawcode from Brikcí of Licko, which is editorially processed. The attention is devoted to inheritance and property law of townwomen in default standard. From testaments is made a picture of women in role of women-testators, heiress and trusteers. The thesis includes the ortographic analysis of sources and results of diplomatic analysis of testaments are compared with testaments from another towns. The thesis include selection of edited testaments.

Obsah

I. Úvod 6

II. České Budějovice na konci 15. a začátku 16. století 15

III. Obraz ženy v manželském a dědickém právu 22

III.1. Vývoj městského právnictví 22

III.2. Mistra Brikcího z Licka Práva městská 24

III.3. Žena v Právech městských 25

IV. Formální rozbor pramenů 36

IV.1. Ortografický rozbor testamentů a vývoj českého jazyka 36

IV.2. Diplomatický rozbor testamentů 43

V. Žena v českobudějovických pramenech 53

V.1. Žena a vzdání majetku 53

V.2. Obsahový rozbor testamentů 55

V.3. Ženy v testamentech 66

VI. Závěr 69

VII. Příloha – výběrová edice 72

VII.1. Ediční poznámka 72

VII.2. Výběrová edice 73

VIII. Seznam použitých pramenů a literatury 82

VIII.1. Prameny nevydané 82

VIII.2. Prameny vydané 82

VIII.3. Literatura 83

VIII.4. Internetové zdroje 87

IX. Seznam zkratek 88

I. Úvod

Tato bakalářská práce si bere za úkol zjistit, jaké právní postavení měly měšťanky v Českých Budějovicích od konce 15. století do poloviny 16. století. Práce bude zaměřená teoreticky (rozborem *Městského práva* mistra Brikcího z Licka) a prakticky (sledováním postavení ženy v pojišťovacích pramenech jako jsou především testamenty). Mezi hlavní otázky bude patřit, jaké měla žena v raném novověku právní postavení. Jakou měrou mohla měšťanka disponovat vlastním majetkem? Jaké místo měla žena v dědickém právu? Jakým způsobem byla řešena otázka poručnictví žen? Lze vysledovat nějakou změnu chápání majetkové práva před a po vydání Brikcího *Práv městských*? Byly vůbec právní normy měšťankami a měšťany dodržovány? Zahrnuta bude ale i formální otázka pramenů, které budou podrobeny diplomatickému a ortografickému rozboru. Zvláštní důraz bude kladen na vývoj a formu jazyka, kterým byly testamenty sepsány, protože i pravopis může zachytit vnímání společenského postavení ženy. Zjištěné výsledky budou porovnávány s již vzniknutými pracemi, které vydávají svědectví o měšťanech v jiných městech v podobném období. Součástí práce bude i výběrová edice měšťanských testamentů, která na vzorových případech učiní představu o českobudějovických ženských testamentech.

Na začátku práce bude shrnuta historie královského města České Budějovice do roku 1550 se zaměřením na životní události měšťanů, aby byl vytvořen historický rámec, do kterého budou následně doplňovány údaje zjištěné z pramenů. Od devadesátých let 20. století se zájem historiků obrátil i k městskému prostředí. Vznikaly hromadné syntézy zaměřené vždy na nějakou dějinnou epochu, k době středověku byla sepsána kniha *České město ve středověku*[1] nebo díl věnovaný městům v jagellonské době od Josefa Macka,[2] době novověku se věnoval Jaroslav Pánek v publikaci *Česká města v 16.-18. století*.[3] Sepsány byly ale i publikace, které věnují kapitolu obecně měšťanům a měšťankám.[4] Karel Kuča rozšířil ještě více svůj zájem o česká města a sepsal sedmidílnou encyklopedii *Města a městečka v Čechách,*

[1] František HOFFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992.

[2] Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích, 3. díl*, Praha 1998.

[3] Jaroslav PÁNEK (ed.), *Česká města v 16.-18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990*, Praha 1991.

[4] Martin NODL – František ŠMAHEL (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002; Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

na Moravě a ve Slezsku.[5] Městům a měšťanům v jihočeském kraji se začal věnovat okruh historiků okolo Václava Bůžka na Jihočeské univerzitě, kde vyšel sborník *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*.[6] Na tomto působišti vznikla také poslední syntéza *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, která zahrnuje i raněnovověkou měšťanskou společnost.[7] Přímo dějinám Českých Budějovic se věnuje pouze jedna odborná monografie *Encyklopedie Českých Budějovic*,[8] zato existuje mnoho populárně naučných publikací.[9]

Velkou kapitolou bude zpracování dějin městského právnictví na českém území až do raného novověku a analýza *Městských práv* Brikcího z Licka, kde se nejvíce přihlédne k ženské otázce v majetkovém a dědickém právu. Zde bude využit edičně zpracovaný pramen, zákoník *Mistra Brikcího z Licka Práva městská* editovaný bratry Josefem a Hermenegildem Jirečkovými,[10] který byl vydán roku 1536 tedy ve zkoumaném období. Tématem právního uspořádání Čech v historii se zabývaly studie už v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století.[11] Karel Tieftrunk ve své studii *O městských právech v Čechách*[12] roku 1866 vysvětlil, proč bylo důležité řídit se právem, a zpracoval přehled užívaných právních norem na našem území. A vznikaly studie stále více konkrétněji zaměřené na určitou právní problematiku. Kupříkladu o dědickém právu psal Jan Kalousek nebo Jan Erazím Vocel,[13] o manželském a sirotčím

[5] Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I-VII*, Praha 1996-2008.

[6] Václav BŮŽEK (ed.), *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době,* České Budějovice 1991 (=OH 1).

[7] Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, České Budějovice 2010, s. 119-140, 356-402, 534-558, 643-660.

[8] Jiří KOPÁČEK a kol., *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 1998.

[9] Např. Jiří CHVOJKA, *Město pod Černou věží*, České Budějovice 1992; Daniel KOVÁŘ, *Zmizelé Čechy, Českobudějovicko*, Praha 2012; TÝŽ, *Českobudějovicko II. Pravý břeh Vltavy*, České Budějovice 2008.

[10] Josef JIREČEK – Hermenegild JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva městská*, Praha 1880.

[11] Např. Jaromír HANĚL, *O vlivu německého v Čechách a na Moravě*, Praha 1874; František MAREŠ, *Prokopa písaře Praxis cancellariae*, Praha 1908; Jan KAPRAS, *Právní dějiny zemí Koruny české I. Právní prameny a vývoj právnictví*, Praha 1913; Miroslav STIEBER, *Dějiny soukromého práva v střední Evropě*, Praha 1930; Bedřich MENDL, *Tak řečené Norimberské právo v Čechách*, Praha 1938.

[12] Karel TIEFTRUNK, *O městských právech v Čechách*, Právník 5, 1866, s. 181-190.

[13] Josef KALOUSEK, *O staročeském právě dědickém a královském právě odúmrtném na statcích svobodných v Čechách i na Moravě*, Praha 1894; Jan Erazím VOCEL, *O staročeském dědickém právu*, Praha 1861.

právu Jan Kapras.[14] Badatelský zájem budila i ženská otázka v právu. Roku 1844 byla Antonínem Štrobachem sepsána studie *O právech pohlaví ženského*.[15] Antonín Štrobach vypsal „práwa, kteráž pohlaví ženskému někdy we wlasti naší příslušela“[16] a rozdělil je na práva hlavní a práva postranní. Do hlavních práv zahrnul právo k osobě, právo k volnosti osobní, právo ke cti a právo k věcem.[17] Blíže rozepsal pouze právo k osobě, kde se věnoval ženám-obětem nebo ženám-pachatelkám.[18] Jan Erazím Vocel roku 1861 nahlédl „k postavení osob ženských v dědickém právu staročeském“[19] ve studii *Postavení ženského pohlaví v právu českém*.[20] Nejvíce citoval z práv knížete Konráda II. Oty, která později potvrdil Přemysl Otakar I., dále z práce *Knihy dewatery o práwiech a súdiech i o dskách země české*,[21] kde Viktorín Kornel ze Všehrd[22] zobrazil dědické poměry ve 14. a 15. století, a z Knihy Tovačovské.[23] Jan Erazím Vocel shrnul ženské dědické právo do tří bodů: „1. Trhem, když položeno bylo v deskách, že prodán byl statek kupujícímu i dětem jeho, tehdáž byly sestry spoludědičkami bratří svých. 2. Sestry nedílné dědily statek, když bratří jich i nedílní bratři otcovi, nezanechavše mužských dědiců, zemřeli. 3. Když otec, manžel nebo bratr, nechtě aby jmění jeho jmenem odúmrtí na krále spadlo, oddělený statek svůj dceři, ženě nebo sestře dluhem zapsal.“[24] Vyzdvihl, že žena s dědictvím získala i všechna práva, která na majetku držel muž.[25] Věnoval se otázce poručnictví a přikláněl se k ženským poručnicím (sestra, teta,

[14] Jan KAPRAS, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, 1908; týž, *Poručenství nad sirotky v právu českém se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*, Praha 1908.

[15] Antonín ŠTROBACH, *O právech pohlaví ženského*, ČMKČ 18, 1844, s. 360-376.

[16] Tamtéž, s. 360.

[17] Tamtéž, s. 361.

[18] Tamtéž, s.361-376.

[19] Jan Erazím VOCEL, *Postavení ženského pohlaví v právu českém*, Právník 1, 1861, s. 77.

[20] Tamtéž, s. 77-88.

[21] František PALACKÝ (ed.), *Viktorín Kornel ze Všehrd, Knihy dewatery o práwiech a súdiech i o dskách země české*, Praha 1841.

[22] Žil v letech 1460-1520, považován za prvního humanistu v oblasti překladatelství i práva. Více: Václav VANĚČEK, *Mistr Viktorin Cornelius ze Všehrd a další vývoj českého právnictví. K 500. výročí Všehrdova narození*, Praha 1960.

[23] Vincenc BRANDL (ed.), *Kniha Tovačovská aneb pana Ctibora z Cimburka a na Tovačově paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Markrabství moravském*, Brno 1868.

[24] J. E. VOCEL, *Postavení ženského pohlaví*, s. 80.

[25] Tamtéž.

matka).[26] A okrajově se zabýval výší věna a obvěnění.[27] Pod vlivem romantické historiografie je ze studie silně cítit vůle vymezit se vůči německému právu, které je zde napadáno jako zastaralé a vůči ženám nepřátelské. Příspěvek *Právní postavení ženského pohlaví v Čechách* od Vincence Brandla vyšel roku 1870.[28] Vincenc Brandl uchopil postavení ženy sociálně. Na rozdíl od Jana Erazíma Vocela,[29] který v podstatě jen vyjmenoval dědická práva žen, Vincenc Brandl umístil ženu do společnosti a hledal právní postavení, „kteréž ženské v rodině a ve společnosti vykázáno jest.“[30] To našel v rodinném právu, v němž byla zachována práva žen ale i autorita muže.[31] Život ženy rozdělil do tří etap – dcera, manželka, vdova – a ke každé uvedl sociální a právní postavení vůči společnosti. Nejvíce rozebral téma ženy-manželky, o které se často zmiňuje jako o „vězni muže svého“, a její právo na věno.[32] Shrnutí problematiky právního postavení žen přinesla roku 1926 Anděla Kozáková ve své knize *Právní postavení ženy v českém právu zemském*.[33] Práci sepsala proto, že do té doby byly sepsány pouze studie o ženách v manželském právu majetkovém, Anděla Kozáková uchopila postavení ženy v celém českém zemském právu.[34] Hned na začátku se věnovala výzkumu zletilosti, a tudíž i právní způsobilosti.[35] Vyzdvihla svobodu, kterou žena získala tím, že se stala poručnicí, a kterou římské a německé právo nedovolovalo.[36] Celému poručnictví přikládala silnou důležitost. Od nejstarších dob vysledovala formy a podmínky uzavírání manželství a s tím související hodnoty věna, výbav a obvěnění. Podrobně se rozepsala o právech a postavení manželky a vdovy uvnitř rodiny.[37] V dědickém právu Anděla Kozáková popsala práva a povinnosti testátorek i dědiček.[38] Postavení ženy v právu procesním rozvinula blíže až pro dobu od 17. století, upozornila

[26] Tamtéž, s. 81-83.

[27] Tamtéž, s. 85-86.

[28] Vincenc BRANDL, *Právní postavení ženského pohlaví v Čechách*, Právník 9, 1870, s. 757-779.

[29] J. E. VOCEL, *Postavení ženského pohlaví*, s. 77-88.

[30] V. BRANDL, *Právní postavení*, s. 758.

[31] Tamtéž, s. 759.

[32] Tamtéž, s. 762-774.

[33] Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926.

[34] Tamtéž, s. 4.

[35] Tamtéž, s. 4-6.

[36] Tamtéž, s. 6-11.

[37] Tamtéž, s. 17-40.

[38] Tamtéž, s. 42-54.

proto na vyšší šanci žen vypovídat před soudem.[39] Na konec své knihy připojila několik poznámek o právu žen na jméno a na pečeť.[40] Dodnes tato kniha zůstává z právního hlediska nejkomplexnější studií, která byla sepsána o právním postavení žen. Současná historička Michaela Hrubá vydala práce, které předkládají právní odraz žen v praxi, ovšem více zaměřené oblastně na severní a západní Čechy.[41] Tünde Lengyelová editovala sborník *Žena a právo*, do kterého byly zahrnuty i studie českých historiků vztahující se k české problematice, byly zde ale spíše řešeny oblasti konkrétněji zaměřené.[42] Souhrnně se vývojem českého práva zabývá Karel Malý.[43]

Práce se pak zaměří na formální rozbor pramenů, kde bude řešen vývoj českého pravopisu a budou sledovány hláskové změny na přelomu 15. a 16. století a kde budou prameny, především testamenty, srovnávány z diplomatického hlediska s podobnými pracemi z jiných měst. A další velkou kapitolou bude obsahový rozbor všech pramenů, kde bude žena představena hlavně jako testátorka, dědička a poručnice. Součástí kapitoly bude i souhrn kšaftovaného majetku. Pro práci bude z nevydaných pramenů využito 101 testamentů a jeden pozůstalostní spor z nezpracovaného aktového materiálu Závěti[44] a tři testamenty, deset vzdání majetku a dva šacuňky z Knihy převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů[45] a z Knihy darování a převodů nemovitostí, inventářů pozůstalostí, jejich dělení a svatebních smluv[46] z let 1493-1550, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích ve fondu Archiv města České Budějovice. Protože součástí

[39] Tamtéž, s. 54-67.

[40] Tamtéž, s. 67-69.

[41] Michaela HRUBÁ, *Zvonění na sv. Alžbětu. Odraz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu novověku*, Praha 2011.

[42] Tünde LENGYELOVÁ (ed.), *Ženy a právo. Právné a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004.

[43] Karel MALÝ a kol., *Dějiny československého práva do roku 1945*, Praha 1997; TÝŽ, *České právo v minulosti*, Praha 1995; TÝŽ (ed.), *Městské právo v 16.–18. století v Evropě. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané Právnickou fakultou UK ve dnech 25.–27. září 1979 v Praze*, Praha 1982.

[44] SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[45] SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů, inv. č. 1159.

[46] SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha darování a převodů nemovitostí, inventářů pozůstalostí a jejich dělení a svatebních smluv, inv. č. 1160.

zkoumání bude reflexe ženy v písemném projevu, z důvodu velkého množství pramenů byl vybrán jazyk, který byl v Českých Budějovicích v menšině a navíc v té době procházel zajímavými změnami. Tudíž bude záměrně přihlíženo pouze k českým pramenům. Jde jen o jeden využívaný jazyk v Českých Budějovicích a bylo by zajímavé, kdyby se nějaká další práce zabývala porovnáním obou jazyků při studování společenského vnímání ženy. Pro lingvistický rozbor bude využita *Humanistická čeština* od Jaroslava Poráka,[47] která je zatím nejlépe zpracovanou publikací o změnách českého jazyka na přelomu 15. a 16. století, a *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*.[48] Pro vývoj jazyka udělá oporu práce Františka Cuřína.[49] Zpracování testamentů má v českém prostředí téměř stoletou tradici. Už na začátku 20. století byly testamenty zpracovávány pro kulturní historii, jejíž představitelé byli například Zikmund Winter[50] nebo Čeněk Zíbrt.[51] Po druhé světové válce byly práce zaměřeny na majetkové a národnostní poměry měšťanů, které odstartoval Jaroslav Kubák se svým zpracováním českobudějovických testamentů v druhé polovině 16. století. [52] Zaměřil se ale jen na ty testamenty, kde nalezl odkazy podílů stříbra z rudolfovských dolů. Na něj navázala například Jarmila Hásková, která se zaměřila na výzkum litoměřických testamentů.[53] Zlom v možnosti využití testamentů proběhl roku 1982 současně se studií Jiřího Peška, který se jako na zdroj poznání hmotného zázemí měšťanstva podíval na testamenty a pozůstalostní inventáře dohromady.[54] Z pražských pramenů vyšel i Bohdan Zilynskyj[55] nebo František Šmahel.[56] V osmdesátých a devadesátých letech dvacátého

[47] Jaroslav PORÁK, *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*, Praha 1979.

[48] Michaela ČORNEJOVÁ – Lucie RYCHNOVSKÁ – Jana ZEMANOVÁ (edd.), *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902) 23.-25. září 2010, Brno, Česká republika*, Brno 2010.

[49] František CUŘÍN (ed.), *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, Praha 1964.

[50] Např. Zikmund WINTER, *V měšťanské světnici starodávné,* Praha 1895; TÝŽ, *Zlatá doba českých měst*, Praha 1913; TÝŽ, *Kulturní obraz českých měst I, II*, Praha 1890-1892.

[51] Např. Čeněk ZÍBRT, *Dějiny kroje v českých zemích do válek husitských*, Praha 1982.

[52] Jaroslav KUBÁK, *Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině XVI. století*, JSH 34, 1965, s. 96-103.

[53] Jarmila HÁSKOVÁ, *Sociální struktura Litomyšle a peněžní hotovosti jejich obyvatel na přelomu 15. a 16. století*, SNM, řada A, roč. 36, č. 1, 1982, s. 1-44.

[54] Jiří PEŠEK, *Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, PSH 15, 1982, s. 63-92.

[55] Např. Bohdan ZILYNSKYJ, *Zprávy o Táboře a jeho obyvatelích v nejstarších knihách kšaftů Nového města pražského (1436-1494)*, TA 1, 1987, s. 61-67.

[56] František ŠMAHEL, *Pražské povstání 1483*, PSH 19, 1986, s. 35-102.

století vznikaly studie více regionálně zaměřené. Byly napsány teoretické studie o využití testamentů.[57] Dnes lze říci, že se vytvořily dvě místně vzdálené skupiny, které se zabývají studiem pramenů pozůstalostní praxe (testamentů a pozůstalostních inventářů). První oblastí jsou jižní Čechy, kde zájem o využití testamentů, pozůstalostních inventářů a svatebních smluv odstartoval Václav Bůžek se sociální a profesní stratifikací v jihočeských městech České Budějovice, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Prachatice a Soběslav.[58] Každodennost měšťanů zjištěná z pozůstalostních pramenů se stala východiskem mnoha prací[59] a hlavním tématem sborníku *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*.[60] Testamenty ze šlechtického prostředí použil Pavel Král v publikaci *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650,*[61] kde testamenty využil pro výzkum životních cyklů šlechtické rodiny a edičně je zpracoval. Poznatky ze zpracovaných testamentů pak využil i v teoretičtěji zaměřené práci *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku,*[62] ve které se zaměřil na fenomén smrti ve šlechtickém prostředí. Zvláštní pozornost věnoval Pavel Král ve svém bádání i ženské problematice.[63] V Českých Budějovicích vznikaly a i nadál vznikají práce vycházející ze studia testamentů,[64] některé přímo zkoumající obraz měšťanky.[65] Druhá

[57] Za všechny např. Tomáš MALÝ, *Co nabízejí (raně novověké) testamenty? Zamyšlení nad možnostmi kvantifikace*, ČMM 126, 2007, s. 251-266.

[58] Václav BŮŽEK - Hana BŮŽKOVÁ - Jana STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, JSH 59, 1990, s. 65-80.

[59] Např. Zdena FLAŠKOVÁ, *Měšťané 17. a 18. století ve světle testamentů*, České Budějovice 1996 (diplomová práce); Hana PROKOPCOVÁ, *Kulturní úroveň měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách*, České Budějovice 1986 (diplomová práce); Jana STEJSKALOVÁ, *Předbělohorské domácnosti jindřichohradeckých a prachatických měšťanů*, České Budějovice 1989 (diplomová práce); Jana KOPEČKOVÁ, *Předbělohorská kniha kšaftů města Domažlic a možnost jejího využití k výzkumu každodenního života*, ZHS 6, 2000, s. 117-144.

[60] V. BŮŽEK (ed.), *Kultura každodenního života*.

[61] Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650,* České Budějovice 2002.

[62] Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.

[63] Např. P. KRÁL, *Mezi životem*, s. 82-89; TÝŽ, *Smrt a pohřby*, s. 149-162, 220-226; TÝŽ, *Žena ve šlechtických testamentech v 16. a 17. století*, in: Česko-slovenská historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 157-167.

[64] Např. Václava KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané v zrcadle testamentů na počátku předbělohorské doby (1517-1550)*, České Budějovice 2009 (bakalářská práce); Markéta MENOUŠKOVÁ, *„Leže v kázni boha*

oblast, která je z pohledu testamentů hojně zkoumána, jsou severozápadní Čechy, kde se hlavní badatelkou stala Michaela Hrubá,[66] která shrnula výzkumy z měst Louny,[67] Kadaň,[68] Ústí nad Labem,[69] Litoměřice[70] a dalších v publikaci *„Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době.*[71] Michaela Hrubá uchopila studium testamentů a pozůstalostních inventářů formou genderové historie[72] - právě tyto druhy

---

všemohúcího, dobrého jsa rozumu...“ K výpovědní hodnotě kutnohorských kšaftů předbělohorské doby, České Budějovice 2006 (diplomová práce); Martina POLANSKÁ, *Každodenní život obyvatel královského města Tábora ve světle testamentů*, České Budějovice 2004 (diplomová práce); Alena ŠTĚPKOVÁ, *Svět soběslavských měšťanů ve světle jejich testamentů 1549–1651*, České Budějovice 2005 (diplomová práce).

[65] Václava KALOUSOVÁ, *Svět rokycanských měšťanů a měšťanek ve světle jejich testamentů v 16.–18. století,* České Budějovice 2012 (diplomová práce); Vladimíra PODANÁ, *Svět českokrumlovských měšťanek v letech 1500-1650*, České Budějovice 2012 (diplomová práce).

[66] Michaela HRUBÁ, *Možnosti studia předbělohorských testamentů a inventářů pozůstalostí v královských městech severozápadních Čech*, in: Michaela HRUBÁ (ed.), Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem 2000, s. 7-34.

[67] Petra HOFFMANNOVÁ, *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*, in: M. HRUBÁ (ed.), Města severozápadních Čech v raném novověku, s. 107-122.

[68] Petr RAK, *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od pol. 15. do počátku 17. století*, SAP 48, 1998, s. 3-106.

[69] Vítězslava SMETANOVÁ, *Ústečtí měšťané v Liber testamentorum z let 1509–1585*, in: M. HRUBÁ (ed.), Města severozápadních Čech v raném novověku, s. 123-131.

[70] Michaela ŠTAJNEROVÁ, *Testamenty litoměřických měšťanů z let 1527–1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur*, in: M. HRUBÁ (ed.), Města severozápadních Čech v raném novověku, s. 87-106.

[71] Michaela HRUBÁ, *„Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

[72] Gender history v Čechách navázala na propracované dějiny žen, kterým se věnoval např. Stanislav Kostka Neumann (Stanislav Kostka NEUMANN, *Dejiny ženy. Žena stredoveká a renesančná*, Bratislava 1971.), Josef Janáček (Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1976.) nebo Josef Polišenský a Sylvia Ostrovská (Josef POLIŠENSKÝ – Sylvia OSTROVSKÁ, *Velké a malé ženy v dějinách lidstva*, Praha 2000.). Dnešní genderová historie je hlavní metodou zkoumání např. Mileny Lenderové (z vydaných publikací např. Milena LENDEROVÁ, *Gender history v českých zemích*, in: Česko-slovenská historická ročenka, Brno 2001, s. 139-147; TÁŽ (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.) nebo Jany Ratajové a Lucie Storchové (Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008; TYTÉŽ, *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného*

pramenů také zařadila Božena Kopičková do studie *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti*[73] -, aby v monografii *Zvonění na sv. Alžbětu. Odraz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*[74] vytvořila obraz měšťanky zasazené do každodenního života na počátku raného novověku, kde konfrontovala sociální praxi s nastavenou normou.

Zjištěné výsledky budou nakonec shrnuty v závěru práce. V příloze bude možno nahlédnout do výběrové edice zkoumaných testamentů pro doplnění obrazu měšťanek v raném novověku.

---

novověku, Praha 2009; TYTÉŽ, *Žádná ženská člověk není. Polarizace genderů v českojazyčné literatuře 2. poloviny 18. století*, Praha 2011.).

[73] Božena KOPIČKOVÁ, *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti*, Praha 1992.

[74] M. HRUBÁ, *Zvonění.*

II. České Budějovice na konci 15. a začátku 16. století

První kapitola zmapuje dějiny královského města České Budějovice od vzniku města do poloviny 16. století. Úkolem této kapitoly bude ukázat, jaké události působily na vývoj města a jeho obyvatel.

V první polovině 13. století vznikla v místech dnešního Pražského předměstí osada - nesoucí jméno svého zakladatele Budivoje - Budivojovice.[75] Český král Přemysl Otakar II. však o území projevil zájem a vyměnil s Budivojovým synem Čéčem (také Zeyzt de Budoywiz)[76] Budivojovice za panství Velešín.[77] Byl to strategický tah Přemysla Otakara II., protože nové královské město začalo v šedesátých letech 13. století vznikat uprostřed oblasti, kde vládl mocný rod Vítkovců. Založení města Budějovice (název České Budějovice je oficiálně v pramenech doložen až u roku 1789,[78] rada města toto označení používala ale už od poloviny 15. století, kdy ve městě získalo větší vliv české obyvatelstvo[79]) se připisuje dnu 10. března 1265, kdy řád dominikánů získal od panovníka pozemky pro svůj klášter.[80] Vystavěním královského města byl pověřen Hirzo, zvíkovský purkrabí, právě jím byly navrženy pravoúhlé ulice města a čtvercové náměstí.[81] Okolo vnitřního města byly postaveny hradby, za opevněním vznikala předměstí: na severu Staré město, na východě Svinenské předměstí a na jihu Krumlovské předměstí.[82]

Město se úspěšně rozrůstalo, i když muselo čelit útokům a pokusům o obsazení rodem Vítkovců (v letech 1277 a 1279) a posléze Rožmberků a přetrpělo dobytí i vyplenění Závišem z Falknštejna a ve 14. století patřilo k městům s významnou pozicí v zemi.[83] Za vlády Lucemburků Budějovice získaly mnoho privilegií, kvůli kterým se později dostávaly do obchodních sporů s Rožmberky. Na příklad Jan Lucemburský povolil Budějovickým vybírat clo z vozů vozících víno, obilí a jiné zboží. Český král

[75] Založení města, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 560.

[76] K. KUČA, *Města*, s. 527.

[77] Tamtéž, s. 535.

[78] Tamtéž, s. 527.

[79] Dějiny města, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 81.

[80] Tamtéž, s. 80.

[81] D. KOVÁŘ, *Českobudějovicko*, s. 22.

[82] Tamtéž, s. 27.

[83] Dějiny města, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 80.

Karel I. roku 1351 potvrdil, aby všichni kupci mířící z Cáhlova do Čech museli jet jedinou cestou do Budějovic, kde muselo být zboží na tři dny vyloženo. Navíc Budějovice získaly výsadní právo na sklad zboží, podle dalšího privilegia se nemohla jednu míli od města vykonávat řemesla jako pekařství, pohostinství, ševcovství, řeznictví a další.[84] Karel IV. si navíc Budějovice oblíbil jako místo diplomatických schůzek. Je doloženo, že byl ubytováván na radnici.[85] Právě Karel IV. významně zasáhl do podoby města při své návštěvě roku 1364. Na jeho popud musely být z náměstí přesunuty chlebné a masné krámy[86] a strženy některé domy stojící přímo uprostřed náměstí.

Od roku 1381 se měšťané seskupovali do bratrství Nanebevstoupení Panny Marie založeného dominikány a od počátku 15. století uctívali obraz Budějovické Madony v klášterním kostele.[87] Kult Panny Marie byl v Budějovicích tak silný, že mu nedokázal v 17. století konkurovat ani nový patron Budějovic Auratián. V Budějovicích vznikl v letech 1410-1420 Graduál českobudějovický, iluminovaný liturgický zpěvník, spojovaný právě s dominikánským konventem.[88] Budějovický farní obvod měl své sídlo v kostele sv. Mikuláše, ke kterému patřil kostel sv. Prokopa a sv. Jan Křtitele.[89] Na hřbitovech patřících těmto dvěma kostelům nacházeli měšťané místo posledního spočinutí. Ve 14. století vznikl hřbitov pro potřeby špitálu u kostela sv. Václava.[90] Ve špitále nacházela útočiště městská chudina.[91] Při kostele sv. Mikuláše byla provozována městská škola už od 14. století (vedle ní v Budějovicích fungovala i česká škola při kostele sv. Prokopa a sv. Jana Křtitele)[92] a na konci 15. století vzniklo literátské bratrstvo.[93] V období husitských výbojů zůstaly Budějovice katolické. Získaly tak významné postavení v zahraničním obchodu, protože platil zákaz obchodování s husity.[94] Město zůstalo stát na straně panovníka. Proto Budějovičtí těžce nesli, když

[84] K. KUČA, *Města*, s. 531.

[85] Návštěvy panovníků a prezidentů, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 306.

[86] Masné krámy, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 253.

[87] Církevní spolky a společnosti, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 57.

[88] Graduál českobudějovický, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 129.

[89] Církevní správa, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 57.

[90] Hřbitovy, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 152.

[91] Chudobinec, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 164.

[92] Školství, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 489.

[93] Literátské bratrstvo, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 242.

[94] Dějiny města, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 81.

chtěl Ladislav Pohrobek přidat město do majetku Rožmberků (Oldřich z Rožmberka se totiž postavil ke stoupencům husitství), a v letech 1453-1457 se proti tomuto rozhodnutí bouřili. Problém se vyřešil sám smrtí Jindřicha z Rožmberka a král Ladislav Pohrobek roku 1457 potvrdil městu všechna dosavadní privilegia českých králů se slibem, že Budějovice v budoucnu už nebudou nikdy zastavovány.[95] Proti rozhodnutí změnit status města na poddanské byl i první český purkmistr Ondřej Puklice ze Vztuh, který se později přiklonil ke králi Jiříku z Poděbrad. Za to byl roku 1467 zabit budějovickými katolíky.[96] Vladislav II. roku 1494 upozornil město, aby se celá obec nedopouštěla násilí na Židech. Přesto došlo v prosinci 1505 k upálení jedenácti Židů, mnozí Židé raději naskákali do Vltavy, kde utonuli, než aby se nechali ubít, a v lednu 1506 bylo zavražděno dalších 14 židovských obyvatel.[97] Židé, kteří přežili, byli vyhnáni z města a jejich majetek byl zkonfiskován. Zachránili se jen ti, kteří se nechali pokřtít. Synagoga v dnešní ulici U Černé věže byla přestavěna na katolickou kapli sv. Markéty.[98] To byl konec budějovické židovské obce.[99] Vladislav II. po pogromu uznal, že se někteří Židé dopustili zločinu, proto dal Budějovickým právo kdykoliv Židy vyhnat a další do města nevpouštět.[100]

Ani Budějovicím se nevyhnuly katastrofy. První zaznamenaná morová rána roku 1495 měla na svědomí údajně 3 472 osob, je to ale tak vysoké číslo, které ukazuje spíše k vymření města, proto je sporné.[101] Roku 1512 postihla město povodeň, která velice poškodila městské hradby.[102] Budějovice proto směly odvádět do královské komory pouze polovinu hromničné sumy, tj. 100 kop českých grošů. Jako ochrana před dalšími povodněmi byl rozšířen roku 1514 Rožnovský rybník na Krumlovském předměstí.[103] O devět let později, roku 1521, se v Čechách rozšířila epidemie moru. Přestože se ve městě začal téhož roku vyrábět prach proti morní nemoci, odhaduje se, že nákaze

[95] K. KUČA, *Města*, s. 532.

[96] Tato osobnost se stala významnou až na přelomu 19. a 20. století. Dějiny města, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 81-82.

[97] K. KUČA, *Města*, s. 534.

[98] Kaple svaté Markéty: in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 191.

[99] Dějiny města, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 82.

[100] K. KUČA, *Města*, s. 534.

[101] Mor a cholera, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 287.

[102] Urbanistický vývoj, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 518.

[103] Krumlovský rybník, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 228.

podlehlo okolo 3 000 obyvatel,[104] toto číslo mrtvých je opět velmi vysoké, proto by více odpovídalo 500 obětí moru.[105] Mezi oběťmi nemoci byl téměř celý konvent dominikánů, přežil pouze převor, po jehož smrti roku 1548 konvent na 39 let zanikl.[106] Velké požáry ničily město v letech 1463, 1480, 1500 a roku 1526 shořelo celé Svinenské předměstí.[107] Jako protipožární věž sloužila Černá věž, jejíž výstavba započala v roce 1549,[108] a kterou byl pověřen vlašský stavitel Hans Spatz.[109]

Správu města, patřícího do roku 1751 do Bechyňského kraje,[110] zprvu zajišťoval rychtář - o prvním budějovickém rychtáři je zmínka až z roku 1296, kdy Václav II. dědičně propůjčil rychtu mincéři Clariciovi -[111] a sbor dvanácti přísežných měšťanů. V první polovině 14. století byl tento sbor nahrazen městskou radou v čele s purkmistrem, poprvé zmíněným v roce 1358. První zvolený purkmistr v roce vykonával po zbytek roku roli primase (nebo též primátora) a dohlížel na finance města a opatroval klíče od městských bran.[112] Role rychtáře se změnila na vykonavatele soudní moci.[113] Šatlava byla původně umístěna v Panské ulici, ale roku 1529 byla přesunuta do budovy radnice; v roce 1537 byla zřízena druhá městská věznice mezi Železnou pannou a Krumlovskou branou.[114] Právo vykonávání poprav městu propůjčil roku 1385 Václav IV.[115] V první polovině 16. století vznikly úřady, které měly za úkol spravovat jednotlivé předměty zájmu města, např. solní úřad.[116] Tento model správy města, samozřejmě se změnami, fungoval v Budějovicích až do 18. století.[117] Radnice

[104] J. MACEK, *Jagellonský věk*, s. 166.

[105] Mor a cholera, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 287.

[106] Dominikáni, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 95.

[107] Požáry, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 388-389.

[108] K. KUČA, *Města*, s. 538.

[109] Černá věž, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 65.

[110] Kraj, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 222-223.

[111] K. KUČA, *Města*, s. 531.

[112] Purkmistři a starostové, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 406.

[113] K. KUČA, *Města*, s. 531.

[114] Věznice, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 535.

[115] K. KUČA, *Města*, s. 532.

[116] Městská správa, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 259-260.

[117] D. KOVÁŘ, *Českobudějovicko*, s. 28-29.

dodnes stojí s největší pravděpodobností na původním místě,[118] jen v roce 1494 byla zvětšena o sousední dům a renesanční podobu získala až roku 1555.[119] V Budějovicích byla před rokem 1526 zřízena stanice poštovního spojení mezi Lincem a Prahou a prvním doloženým poštmistrem byl Paul Kaiser.[120] Kronikářství do počátku 16. století bylo jen zaznamenáváním obnovení městské rady, pak při kostelu sv. Mikuláše proběhl pokus o pravidelné zapisování událostí ve městě v časovém sledu, avšak nemělo to dlouhého trvání. Prvním českobudějovickým kronikářem se stal v polovině 16. století František Machnický.[121] Ve dvacátých letech 16. století žilo v Budějovicích okolo 4 000 obyvatel (soupis obyvatel k roku 1523 uvedl počet obyvatel na 3 810 osob, z toho bylo 1 852 měšťanů a 2 058 osob patřilo do chudiny města),[122] proto se Budějovice počítaly k středně velkým městům.[123] Už od počátku 14. století Budějovice vlastnily svůj velkostatek a roku 1513 pořídily urbář.[124] Roku 1498[125] získaly zápisem do Desek zemských 12 vesnic,[126] dvory a mlýny a v roce 1523 přikoupily tvrz a ves Haklovy Dvory.[127] A do roku 1550 k Budějovicím přibylo více jak sedm dalších vsí.[128] Hospodářství v 16. století bylo v rozkvětu spíše v oblasti řemesel - k roku 1514 bylo zaznamenáno ve městě 14 cechů. Nejvíce zastoupenými řemesly byly řezníci, sládci a sladovníci, soukeníci a krejčí, ševci, rybáři a koželuzi.[129] Cechy neměly funkci jen hospodářskou, ale i společenskou, řemeslníci vytvářeli, kromě samosprávy s vlastními cechovními nařízeními, bratrství, kde našli zajištění vdovy a další blízcí příbuzní

[118] Dalším názor se klaní k přesvědčení, že radnice původně stála na nároží Radniční a Biskupské ulice a až v letech 1417-1433 byla přesunuta na nynější místo. Radnice, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 408.

[119] K. KUČA, *Města*, s. 536.

[120] Pošta, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 385.

[121] Kronikářství, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 225.

[122] Chudina, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 164.

[123] J. MACEK, *Jagellonský věk*, s. 27.

[124] Městský velkostatek, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 274.

[125] V publikaci *Encyklopedie Českých Budějovic* je ovšem uveden rok 1505 jako rok zápisu vsí do Desek zemských. Městský velkostatek, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 274.

[126] Byly to vsi Vráto, Vesce, Pohůrky, Dubičné, Hlinsko, Mladé, Německé Vrbné, Rožnov, Litvínovice, Šindlovy Dvory, Haklovy Dvory a České Vrbné.

[127] J. MACEK, *Jagellonský věk*, s. 373.

[128] Městské vsi, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 271.

[129] Cechy, in: Encyklopedie Českých Budějovic, s. 53.

mistrů.[130] Budějovice profitovaly především z obchodu se solí (Zlatá stezka), rybníkářství, těžby stříbra (největší rozkvět byl zaznamenán v druhé polovině 16. století)[131] a hlavně z pivovarnictví.[132] Velký pivovar byl umístěn na jižní části města u Malše, kde fungoval až do 19. století. V 16. stolení za jeho chod odpovídali čtyři pivní páni, kteří byli voleni radními. Ferdinand I. si při svých návštěvách zdejší pivo tak oblíbil, že ke dvoru pozval budějovického sládka.[133] Často ale docházelo k zatajování celkového objemu uvařeného piva a posudné se vypočítávalo z nižšího množství. Daňové podvody byly vyšetřeny až roku 1587. Od 15. století se v Budějovicích začalo prosazovat hodinářství, prvním doloženým hodinářem byl Lorenc Saks v 16. století.[134] Na začátku 16. století zastupoval cech budějovických zlatníků, malířů a sochařů Mistr Oplakávání ze Žebráka, jeden z významných pozdně gotických řezbářů v Čechách.[135]

Po smrti Ludvíka Jagellonského v moháčských bažinách 29. srpna 1526 země Koruny české hledaly vhodného kandidáta na královský trůn. Budějovice společně s Táborem se přikláněly k českému kandidátovi Adamovi z Hradce. Zvolen byl však Ferdinand I. Habsburský. Jako nový panovník potvrdil roku 1528 Budějovickým všechna předchozí privilegia.[136] Panování Habsburků Budějovicím bylo spíše ku prospěchu. V letech 1529 až 1531 se zde odehrály čtyři sněmy, které se snažily vyřešit tureckou otázku.[137] Budějovice Ferdinandovi I. přispěly částkou 250 000 zlatých. V neklidných letech 1546-1547 stanuly Budějovice (také díky městskému písaři Janu Petříkovi z Benešova)[138] spolu s Plzní na straně panovníka. Za své jednání (a také za pomoc při zásobování jeho vojska ve šmalkaldské válce)[139] odměnil Ferdinand I. Budějovice místem na zemském sněmu.[140]

Bohuslav Balbín v 17. století sbíral materiály o Budějovicích s úmyslem sepsat spis o historii města *Budwicensis historiae compendium*, z realizace však zůstalo pouze

[130] Tamtéž, s. 54.

[131] Horní správa, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 146.

[132] Dějiny města, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 82.

[133] Pivovarství, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 361.

[134] Hodinářství, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 145.

[135] Mistr Oplakávání ze Žebráka, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 283.

[136] K. KUČA, *Města*, s. 534.

[137] Dějiny města, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 82.

[138] Petřík z Benešova, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 357.

[139] Dějiny města, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 82.

[140] K. KUČA, *Města*, s. 534.

torzo.[141] Několik poznatků vložil alespoň do svého díla z roku 1681 *Miscellanea historica regni Bohemiae* (*Rozmanitosti z historie Království českého*), kde Budějovice představuje takto: „*Královské a horní město Budějovice, jež je obzvlášť proslulé pevnou vírou a ve staré době obzvláštní věrností králům, je obdařeno mnohými vzácnými dary, ...*“[142]

[141] Balbín Bohuslav, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 29.

[142] Zdeňka TICHÁ (ed.), *Bohuslav Balbín, Krásy a bohatství české země*, Praha 1986, s. 124.

III. Obraz ženy v manželském a dědickém právu

V následující kapitole bude zpracováno manželské a dědické právo v raném novověku. Nejprve bude shrnut právní vývoj do konce 16. století na českém území. Druhá kapitola bude věnována osobě a dílu mistra Brikcího z Licka. Poslední částí je analýza dědického a manželského práva v Brikcího městském zákoníku.

III.1. Vývoj městského právnictví

Vzhledem ke zkoumanému období je vhodné zpracovat právní normy, které byly akceptovány nebo vydány do konce 16. století. V Čechách byla uplatňována dvojí práva – saské (severoněmecké) a švábské (jihoněmecké).[143] Saské právo vycházelo z právní knihy *Saské zrcadlo*,[144] a odvolací stolice byla umístěna v Magdeburku. Na českém území byl tento druh práva uplatňován v severních Čechách - spadala pod něj města Děčín, Hradec Králové, Kamenice, Louny, Nymburk, Ústí nad Labem, Žatec, aj. Už od konce 13. století se tamní obyvatelé mohli odvolávat ke kmetské stolici do Litoměřic, která byla úzce spjata s vrchní magdeburskou soudní stolicí.[145] Ovšem roku 1547, po bitvě u Mühlberka, kde byla poražena německá protestantská knížata, se stal Magdeburk hranicí protestantismu.[146] Nebylo už vhodné, aby se kdokoliv odvolával do Magdeburku ani do Litoměřic, Ferdinand I. proto ustanovil Apelační soud jako nejvyšší místo k odvolání. Magdeburské právo ve druhé polovině 16. století začalo upadat, ale i přes zrušení Ferdinandem I. stále přežívalo. Roku 1571 byl zaslán Maxmiliánu II. *Extrakt či výtah hlavnějších a přednějších artikulův z práv saských aneb Magdeburských J. M. C. Maximilianu II. podaný od Litoměřických*[147] sepsaný Mikulášem Austinem.[148] Císař Maxmilián tento pokus o obhajobu saského městského

[143] K. MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva*, s. 90.

[144] Jedna z nejdůležitějších právních knih německého práva ze 13. století.

[145] K. MALÝ, *České právo*, s. 36.

[146] K. TIEFTRUNK, *O městských právec*h, s. 182.

[147] Hermenegild JIREČEK (ed.), *Extrakt hlavnějších a přednějších artikuluov z práv Saských aneb magdeburských a Srovnání Práv Pražských s Právy magdeburskými*, Codex iuris bohemici IV/5, Praha 1883.

[148] K. TIEFTRUNK, *O městských právech*, s. 184.

práva neuznal. Bylo nutné sestavit právní normu, která by byla celoúzemně platná. Tato snaha se na českém území objevila roku 1536, kdy tiskem vyšla *Práva městská* od Brikcího z Licka. Brikcího *Práva* neměla však takovou sílu, aby nahradila magdeburská práva. Proto roku 1579 vydal Pavel Kristián z Koldína *Práva městská království českého a markrabství moravského*.[149] Byl to první kodifikovaný zákoník v českých zemích uznaný císařem a od roku 1580 akceptovaný i Apelačním soudem.[150] Celým městským stavem byl však respektován až od sněmu roku 1610,[151] na Moravě uznali Koldínův zákoník až roku 1697.[152] Švábské neboli norimberské právo s odvolací autoritou v Norimberku nebo ve Vídni mělo v Čechách menší vliv než magdeburské právo, protože se od začátku formovalo společně se zvyky a obyčeji, které byly pro české prostředí tradiční. Tento proces utváření právní normy byl velmi zdlouhavý a složitý, přesto bylo toto právo uchopitelnější pro většinu českých měst. Odvolací instancí se stalo už ve 14. století Staré Město pražské, a zde se utvořilo pražské právo.[153] Původ mělo ve Švábském zrcadle,[154] ale stejně jako u norimberského práva ani Švábské zrcadlo nebylo úplným zdrojem pražského práva.[155] Mezi města respektující práva Starého Města pražského patřily i České Budějovice, kterým toto právo doporučil poprvé roku 1351 český král Karel I., konkrétně na něj odkazoval v souvislosti s dědickým právem roku 1372.[156] Protože začátkem 16. století bylo nezbytné sepsat městský zákoník, stalo se právě pružné pražské právo jeho základem.

[149] Josef JIREČEK (ed.), *Mistra Pavla Krystyana z Koldína Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich sumou,* Praha 1876.

[150] K. MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva*, s. 91.

[151] K. TIEFTRUNK, *O městských právech*, s. 186.

[152] K. MALÝ, *České právo*, s. 39.

[153] Tamtéž, s. 37.

[154] Právní sbírka, která vznikla v sedmdesátých až osmdesátých letech 13. století, se stala nejrozšířenější sbírkou jihoněmeckého práva.

[155] K. MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva*, s. 90.

[156] K. KUČA, *Města*, s. 531-532.

III.2. Mistra Brikcího z Licka Práva městská

První městský zákoník v Čechách sepsal mistr Brikcí z Licka, vydán byl roku 1536 v Litomyšli. Brikcí Kouřimský[157] vystudoval na pražské univerzitě, roku 1516 se stal písařem Nového Města pražského[158] a od roku 1518 působil v městské radě spojených Měst pražských.[159] Na sněmu roku 1523 byl mistr Brikcí zvolen do komise, která měla upravit městská práva.[160] V srpnu 1524 zastával úřad purgmistra, v té době se ale rozepře mezi radními Janem Hlavsou z Liboslavě a Janem Paškem z Vratu vyhrotila a Brikcí (i z toho důvodu, že stranil Lutherovým myšlenkám)[161] s dalšími skončil ve vězení. Až po půl roce byli propuštěni z vazby, ale museli se do tří týdnů vystěhovat z Prahy. Mistr Brikcí i Jan Hlavsa se usadili v Kutné Hoře, odkud se pokoušeli získat svá bývalá práva zpět.[162] Do Prahy se směli vrátit až v listopadu roku 1531 poté,[163] co Ferdinand I. urovnal situaci s Janem Paškem. Mistr Brikcí získal pozici sekretáře hejtmanského úřadu, a protože se těšil přízně Ferdinanda I., získal erb a přídomek z Licka.[164] Roku 1534 byl povýšen na písaře komorního soudu Království českého, kde dokončil *Práva městská*.[165] Studiem a sepisováním městského práva se zabýval už při svém pobytu v Kutné Hoře, kde spolupracoval s radními písaři mistrem Pavlem Vodolenským a Janem Šatným. Zákoník byl vydán ale až v dubnu roku 1536 u knihtiskaře Alexandra Aujezdského.[166] *Městská práva* Brikcího z Licka jsou souborem už někdy sepsaných práv, především je to brněnská sbírka nálezů ze 14. století, kterou používalo Staré Město pražské v latinském exempláři, mistr Brikcí

[157] Narozen pravděpodobně roku 1488 v Kouřimi, zemřel roku 1543 buď v Praze nebo v Čáslavi.

[158] Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O právech městských m. Brikcího z Licska a o poměru jich k starším sbírkám právním*, Právník 19, 1880, s. 726.

[159] J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. V-VI.

[160] Tamtéž, s. VII.

[161] Ve stáří se spíše přiblížil k umírněným kališníkům.

[162] J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. VIII-IX.

[163] J. ČELAKOVSKÝ, *O právech*, s. 726.

[164] Přídomek z Licka lze najít v několika variantách: z Liczska, z Ličska, z Licska, z Liczka, z Zlicka.

[165] J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. X-XIII.

[166] Výtisk je z bohemistického hlediska zajímavý pramen hlavně v otázce kvantifikace. Poslední výzkum provedla Martina Jamborová (Martina JAMBOROVÁ, *Kvantita jako významový diferenciační činitel ve středověkém právním textu*, in: M. ČORNEJOVÁ – L. RYCHNOVSKÁ – J. ZEMANOVÁ (edd.), Dějiny českého pravopisu, s. 120-134.).

ji ale vydával za práva staroměstská.[167] V tisku se nacházejí kapitoly, které nejsou převzaty s žádných dřívějších norem, jedná se o kapitoly 64, 71 a 72.[168] To znamená, že Brikcí z Licka zákoník pouze nesložil z už sepsaných práv, ale sám několik právních ustanovení vytvořil. Už roku 1862 považoval právní historik Karel Jičínský Brikcího *Městská práva* za první zavedení římského práva do Čech.[169] To dokazuje, že v Čechách bylo přijímáno norimberské právo, jež je vystavěno na základech římského práva. Mistr Brikcí se ve své práci věnoval trestnímu (kapitoly *O vraždě vuobec a rukojmích*, *O násilí a mocí vzetí panen a žen*, aj.), majetkovému (např. *O prodaji a kupovánie vuobec*, *O dluzích a dlužnících vuobec*), správnímu (*O rychtáři a saudci i jeho povahách a úřadu, O konšelích a jich auřadu a prácech*), manželskému (*O věnném právu vuobec, O řádu přátel krevních, přirozených, příbuzných a jich nápadích*) i dědickému právu (*O dědictvě a jeho postupování, O poručnících a správcích statků a dětí*, atd.).

III.3. Žena v Právech městských

Pro zvolené téma práce jsou nejpodstatnější kapitoly o dědickém a manželském právu. Brikcí z Licka v kapitole *O řádu přátel krevních, přirozených a příbuzných a jich nápadích* vyložil rodinné svazky a rodové větve zakreslil do tří grafů. Vysvětlil, proč se zapovědělo manželství do sedmi stupňů příbuzenství, tím, že „*kdyby se pojiemali z svého rodu toliko, ssaužila by se láska a přízeň k jiným by se nevztahovala, ješto z toho mnoho nevolí i morduo mohlo by pocházeti*“.[170] Proto by se manželé měli brát z různých rodů, poněvadž se rozšiřuje „*křesťanská láska, a příčina se dává jedněch k druhým k dobré přízni, ješto z toho pochází milost, dobrá vuole a pokojné, čestné a spravedlivé obcovánie*“.[171]

Pokud se tedy dvě rodiny rozhodly spojit, obvykle se sepisovala manželská smlouva, která zajišťovala hlavně majetková práva novomanželky. Nejdůležitější

[167] M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 90.

[168] J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. XXVI.

[169] Karel JIČÍNSKÝ, *Vývin českého právnictví v stručném nástinu s obzvláštním ohledem na jeho zdroje*, Praha 1862, s. 152-154.

[170] J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. 307.

[171] Tamtéž.

otázkou smluv byly výše a podmínky věna. Tento postup volily především majetnější rodiny. Brikcí z Licka této problematice věnoval kapitolu *O věnném právu vuobec*. Upozornil, že slíbení věna mělo být dobrovolné a nátlakem nezměnitelné, jinak „*jest-li že by bylo hrůzau neb mocí vytrápeno, neužitečné jest*“.[172] Žena si měla ohlídat ještě před předáním věna manželovi, aby jí slíbil částku obvěnění – výše obvěnění se odvíjela od výše věna.[173] Brikcí ale přesně neuvádí, jakou mírou mělo obvěnění přesahovat hodnotu věna – až v *Právech městských království českého a markrabství moravského* Pavla Kristiána z Koldína bylo ustanoveno, že výše obvěnění má převažovat o 2,5 hodnotu věna.[174] Žena mohla dát muži jako věno majetek, co zdědila po předchozím manželovi, ale v tu chvíli ztratili její synové z prvního manželství na týž majetek dědický nárok.[175] Tento artikul vysvětluje na příkladu žaloby dětí na jejich otčíma o dům, Brikcí při uzavírá tak, že „*pokáže-li otčím těch dětí skrze přísežné, jakož se jest zavázal provésti, že duom jest jemu od ženy u věně daný, má toho požiti.*“[176] Otec nevěsty také nesměl slibovat věno, jestliže měl platit věřitelům dluhy, takový slib se stal neplatným: „*Jest-li že otec v dluzích zašlý k sklamání věřiteluo slíbí věno slíbené, slib moc nemá.*“[177] Když zemřel otec nevěsty bez kšaftu, ale před tím slíbil dceři věno, „*slib nebývá zrušen, ale dědicové ovšem skrze jeho slíbení zuostanau zavázáni.*“[178] Věno v hotových penězích či v movitém nebo nemovitém majetku mělo být zaplaceno hned po spojení manželů, protože „*věno přirovnává se mzdě tělem zasloužené: téhož dne, v kterýž manželstvie tělesným spojením bylo by skonáno, vedlé spuosobu slibu má býti úplně zaplaceno.*“[179] Kdyby manžel nechtěl dát manželce obvěnění, i když jí ho před svědky slíbil, a manželka by ho pohnala k soudu se svými vlastními svědky, soud se přikláněl k svědkům a „*smlúvcům*“ manželky, neboť „*nevěstini svědkové a smlúvce mocnější jsú, než ženichovi*“.[180] Obvěnění muž platil osobně manželce, a na ní zůstalo svobodné rozhodnutí, jestli přijme obvěnění od muže nebo ne: *„[...] placení věna má*

[172] Tamtéž, s. 127.

[173] Tamtéž, s. 120-121.

[174] J. JIREČEK (ed.), *Mistra Pavla Krystyana z Koldína Práva*, s. 102.

[175] J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. 125-126.

[176] Tamtéž.

[177] Tamtéž, s. 127.

[178] Tamtéž.

[179] Tamtéž, s. 120.

[180] Tamtéž, s. 124-125.

toliko ženě činěno býti, a že ona sama od věna a od jeho slibu muož muže svobodna pustiti a zprostiti.“[181] Uznáno bylo ženě věno a obvěnění v případě, že manželka muži neporodila společné dítě. V té chvíli nemohl muž, i když stále byl pánem všeho statku, odepřít ženě nárok na obvěnění - to mohl pouze, pokud se prokázalo, že „*jest žena vieru manželskau cizoložstvem přestaupila, nebo jest-li že jest o smrti svého muže v skutku úklad činila, aneb jiné nešlechetnosti tak těžké hleděla*“,[182] tedy že mu byla nevěrná nebo manželovi ukládala o život.[183] Nárok na obvěnění ovšem byl upřen, když se do manželství narodil živý potomek; jestliže žena porodila mrtvé dítě („*poněvadž [...] dietě mrtvé nenie člověk*“)[184], stále měla právo na obvěnění.[185] Po rozvodu manželů nebylo manželce odepřeno právo na věno, „*nébrž má jí dáno býti s pomocí práva, bez všelijakého odporu muže i dědicuov*“.[186] Pokud se muž dostal do finančních problémů a musel začít rozprodávat majetek, měl nejdříve prodat své věci než věno manželky, protože ženě, „*jakožto křehčejšímu osudí, má raději opatřeno býti*.“[187] Přesto byl muž považován stále za správce všeho majetku, tedy i manželčina věna. Když chtěl, mohl v krajním případě s věnem (i s majetkem, který muž slíbil jako obvěnění) disponovat, movitý i nemovitý majetek, „*může [...] prodati neb zpeněžiti jinými obyčeji jakýmiž koli.*“[188] V okamžiku, kdyby se ukázalo, že se z manžela stal „*mrhač statku a bezpotřebný utrátce*“, mohla žena nebo některý z příseżných přátel žádat nápravu a potrestání muže.[189] Ani věřitelé, kteří si přišli pro majetek, jenž jim muž byl dlužen, neměli právo brát z ženina věna, protože „*věno od dlužníkuov, leč žena svolí, nemuož hyndrováno býti*“.[190]

Mistr Brikcí podrobně rozpracoval otázku kšaftování, která byla důležitá pro celé dědické právo. Jelikož člověk „*z moci rozumu jest vuole svobodné*“, proto „*příleží jemu zpráva jeho poslední vuole; dokudž rozum má a moc, nad statkem svým,*

[181] Tamtéž, s. 127.

[182] Tamtéž, s. 118-119.

[183] Tamtéž, s. 119.

[184] Tamtéž.

[185] Tamtéž, s. 118-119.

[186] Tamtéž, s. 119-120.

[187] Tamtéž, s. 120-121.

[188] Tamtéž, s. 121-122.

[189] Tamtéž, s. 121.

[190] Tamtéž, s. 122.

jímž vládne“.[191] Sepsání kšaftu ženou věnoval Brikcí z Licka celý jeden artikul *O kšaftu manželky*, zapsal, že „*žena své raucho všední, a nic jiného, [...] , muože odkázati bez odporu muže svého; lež by měla co svého vlastnieho, ješto by muži byla nedala a smluvami nevymínila, tehdy i to muože poručiti, proti odporu muže svého. Opět, žena majíc muže psance, muož svého statku pořádati bez odporu jeho zapsání.*“[192] Navíc měla žena právo odkázat své věno libovolné osobě a „*mohla jest o něm zřiediti, jakž chtěla*“.[193] Brikcí tedy neomezoval ženské sepsání poslední vůle (až na věkovou hranici, protože „*let nedospělí kšaftu činiti nemohau*“).[194] Sepsat kšaft nemohli ti, „*kdož jinému právu jsau poddáni*“, nedospělí chlapci do čtrnácti let a nedospělé dívky do dvanácti let, slabomyslní (nebo-li „*prchliví, jenž smysla nemají*“), marnotratní a mniši a kněží (výjimka byla, když „*což mají dědičného po rodičích anebo po přátelích, [...], muož kšaftovati*“); hluší a němí nesměli kšaftovat, pokud neuměli psát: „*protož hluchý anebo z příhody němý toliko, buďto od přirozenie neb z příhody, umie-li psáti svau rukau, muož zapsati poručenstvie*“.[195] Kšaftování se mělo dít před svědky. Právo doporučilo sedm svědků, ale sám Brikcí si byl vědom, že se toto doporučení nedodržovalo, a proto zastával názor, že stačí jeden až dva svědkové přísežní („*jeden konšel přísežný, nebo dva*“)[196] a dva nepřísežní („*jiná dva člověky viery hodná nepřísežní, při kšaftích za svědky bývají dopuštěni*“).[197] Navíc ne všichni mohli být svědky, jak se o tom blíže rozepsal Brikcí v kapitole *O svědcích a jich povahách vuobec*. Svědectví „*ženy zavrženo bývá z práva; nebo jest neustavičná a mysli vrtké*“,[198] kromě žen bylo dále zapovězeno svědectví neplnoletých (chlapci do 14 let), slabomyslných, slepých (když svědčili o věcech, které nemohli vidět), hluchých (když svědčili o věcech, které nemohli slyšet), němých a nakonec nevěřících (kacíři, muslimové a Židé), „*poněvádž svědectvie děje se konečně pro vieru.*“[199] Jestliže se stalo, že jeden z kšaftovních svědků zemřel, druhý svědek mohl sám dosvědčit kšaft, „*druhý, živ jsa, kříže se dotkna, přisáhne, že s oním*

[191] Tamtéž, s. 324.

[192] Tamtéž, s. 328.

[193] Tamtéž, s. 123-124.

[194] Tamtéž, s. 314.

[195] Tamtéž, s. 313-315.

[196] Tamtéž, s. 312.

[197] Tamtéž, s. 312-313.

[198] Tamtéž, s. 328.

[199] Tamtéž, s. 328-329.

mrtvým prošen jsa při kšaftu (o němž jest saud) byl jest“.[200] Kšaft mohl člověk sepsat, „*na kterém koli byl by mieste*“,[201] a nabýval právní platnost až šest týdnů („*v VI nedělích*“) od sepsání.[202] Definitivní platnost získal až po smrti testátora, neboť „*kšaft se smrtí kšaftujícího utvrzuje*“.[203] Kšaft nemusel být sepsán, stačilo, když člověk svůj majetek poručil jinému nebo když svou vůli vyjevil před hodnověrnými svědky, poněvadž „*oznámí-li kdo před lidmi vuoli svau o statku svém a potom toho nezmění, to má za kšaft státi*“.[204] K zrušení kšaftu docházelo ve chvíli, kdy byl sepsán nový kšaft („*Poslednějším kšaftem prvnější ruší se, aniž co ku překážce jest, ač by kdo byl dědicem z toho nebo nic.*“).[205] Poslední kšaft měl tak být ukázkou nejstálejšího svědomí pisatele, avšak došlo-li u testátora k změně stavu mysli a stal-li se slabomyslným, a tedy nezpůsobilým k sepsání kšaftu, uznal se ten kšaft sepsaný před psychickou změnou („*když bláznovstvie přijde, nemohl jest odvolati*“ dřívější kšaft).[206] Brikcí ve svém *Právu* doporučoval dělit kšaftované věci na rovný díl, připustil však, že se tak nestávalo: *„Kšaftované věci mají rovně děleny býti, leč jinač kšaft ukazuje.“*[207] Poručil-li testátor jednu ze dvou věcí, dědic sám vybral, kterou věc předá, protože „*má dosti mieti plným právem ten, komuž poručeno jest*“.[208] Pokud někdo odkazoval cizí majetek, vyplacení bylo zastaveno, až na věno, které si muž původně nevzal, v tomto případě „*mocné jest poručenstvie*“.[209] Kšaftovat se nesmělo s obecními cestami, ulicemi, mezemi, hliništi a písky, protože „*cesty starodávní, ulice, meze, hliniště, písky mají býti obecné*“.[210] Pokud se našly mezi věcmi zemřelého dluhopisy, které nebyly v kšaftu zapsány, staly se již neplatnými („*počtové umrlého, nalezení mezi jeho věcmi, nejsau duovodní*“).[211] „*Poblúdil-li by, kdo kšaftuje, při příjmí neb jménu toho, komuž poraučí*,“

[200] Tamtéž, s. 323.

[201] Tamtéž, s. 319.

[202] Tamtéž, s. 313.

[203] Tamtéž, s. 324.

[204] Tamtéž, s. 320-322.

[205] Tamtéž, s. 315.

[206] Tamtéž, s. 321-324.

[207] Tamtéž, s. 326.

[208] Tamtéž, s. 320.

[209] Tamtéž, s. 315-317.

[210] Tamtéž, s. 172.

[211] Tamtéž, s. 319.

ale všeobecně se vědělo, o jakého člověka se jednalo, „*kšaft mocný jest*“.[212] Možnost napadnutí kšaftu měl ten, kdo ho slyšel (protože na rozdíl od darování se kšaft mohl dát odvolat: „*Jiné jest dáti, nežli odkázati. Nebo dané zase nemuož býti odvoláno, ale poručené muož.“*)[213], jen do chvíle, než kšaft nabyl platnosti, poté bylo odvolání neplatné, „*takoví po smrti poraučejícího kšaftu odpierati nemohau, ani kterak překážeti*“.[214] Vykonavatel kšaftu měl začít vyřizovat poslední přání co nejdříve po smrti testátora. Na prvním místě se měly vyplatit dluhy a hned vzápětí peníze na záduší („*nebo slušné a spravedlivé zdá nám se býti, [...], aby po smrti své, dřiev než všickni jiní o svém dielu, totiž o kšaftu, kterýž jest k spasení své duše učinil, prvotně byl ujištěn a ubezpečen*“) a ženě věno.[215]

Dědictví se tedy dalo získat *„z kšaftu a někdy odúmrtí bez kšaftu“*[216] nebo „*svobodným dáním*“.[217] K odevzdání dědictví docházelo v přítomnosti přísežných a rychtáře. Pokud se předával majetek potřebný pro provozování živnosti, předávání se účastnili i zástupci určitého cechu, Brikcí to ukázal na příkladu: „*protož že odevzdání chlebných stolův a krámuov masných zvykly jsau před cechmistry pekařskými neb řeznickými bývati, když se v svých ceších scházejí, a protože to žádné stálosti práva nemá*“ (u každého cechu byl zvyk jiný, proto se o tom Brikcí více nerozepisuje).[218] Navíc Brikcí upozornil, že peníze, které se platily za soudní vyřízení, žádné právo nečinily: „*Penízi súdní nečiní práva zhola, ačkoli by k obdržení práva některak jako přisvědčovaly*.“[219] Vlastní synové, neplatilo pro nemanželské syny, měli vždy nárok na část dědictví z práva, nebo-li „*synové řádní nápad mají ke všem věcem po otci zuostaveným vedlé spravedlnosti*“.[220] Původní právo odpíralo dědický nárok dětem, které se narodily před 39. týdnem a po 41. týdnu těhotenství, Brikcí tento zákon upravil, protože docházelo „*viece za bezpráví nežli za právo*“, a ustanovil, že „*dietě od rodičuov manželsky a řádně spojených, buďto před časem anebo po času zplozené, dílu*

[212] Tamtéž, s. 317.

[213] Tamtéž, s. 323.

[214] Tamtéž, s. 320-323.

[215] Tamtéž, s. 320-322.

[216] Tamtéž, s. 175.

[217] Tamtéž.

[218] Tamtéž, s. 168-169.

[219] Tamtéž, s. 176.

[220] Tamtéž, s. 177-178.

dědičného jemu přislušného zbaveno nebude.“[221] Když muž sepisující kšaft ještě bez dědice umřel, ale po jeho smrti se narodil jeho potomek bez připsaného dědického dílu, právo zajistilo těmto dětem příslušný otcovský podíl: *„Protož po smrti otce narození, v statku otcově diel jim příslušný slušně obdrží.“*[222] Testátor, který neměl vlastní děti, mohl určit jiné děti za budoucí dědice, pokud měl vlastního dědice, stejně mohl vyvolit další děti k dědickému nároku. Pak všechny děti, vlastní i nevlastní, měly rovný nárok na dědický podíl, jak stojí v artikulu „*Dědictvie muož se dáti voleným dětem, i je s přirozenými spojiti*“.[223] Když byli stanoveni dva dědicové, starší měl majetek rozdělit a mladší si pak vybral, jakou část si vezme. Chtěla-li si matka těch samých dědiců vzít svůj díl (měla nárok na jednu třetinu majetku), měla si brát z movitého majetku, „*poněvadž símě a pamět otcova v dětech zůstává a ne v máteři: rozumnéť jest, aby zbožie bytedlnější, jako jsau věci nemovité, dědičně dětem byly dány.*“[224] Dědictví po bratru si rozdělili ostatní bratři a děti zemřelého; to samé právo měly i sestry, „*jako jest v pořádku mužském, též také jest v pořádku ženském*“.[225] Díl, který byl odkázán dceři, měl spravovat její manžel než někdo z poručníků, teda za té podmínky, že zeť nebyl „*mrhač*“.[226] Často se stávalo, že ženě, která se vdala za nepočestného muže, byl odpírán dědický podíl. Brikcí ale upozornil na skutečnost, že žena se mohla vdát „*za koho by chtěla, bez všelijaké překážky*“, tudíž došlo k protiprávnímu odepření podílu a ženě „*má díl její poručený dán býti*“.[227] Jen v případě, že v rodu nepřežil žádný mužský potomek, vše zdědila žena, protože „*v takové příhodě smrtedlné dále rod nemuož sstúpiti: slušné jest, aby právo dědičné téhož kšaftu v slušném pořádku následovalo.*“[228] Zemřel-li bez kšaftu manžel, právo zajistilo jednu třetinu dědictví jeho manželce: „*umře-li muž bez kšaftu, žena obdržuje třetie diel.*“[229] Mohlo dojít k situaci, kdy bez kšaftu zemřel muž a chvíli po něm i žena, též bez kšaftu, oba bezdětní, právo doporučuje, aby majetek připadl raději „*na otce neb*

[221] Tamtéž, s. 178.

[222] Tamtéž, s. 325.

[223] Tamtéž, s. 180.

[224] Tamtéž, s. 176-177.

[225] Tamtéž, s. 176.

[226] Tamtéž, s. 323.

[227] Tamtéž, s. 178-179.

[228] Tamtéž, s. 176.

[229] Tamtéž, s. 291.

máteř té vdovy“, a až poté měl majetek připadnout na bratra otce, protože ten „*bližší jest dědic nežli bratr mateřin*“.[230] V dědickém pořadí pak sestupovali synovci a neteře. Došlo-li ke při, soud se řídil pravidlem, které se jednoznačně přiklánělo k rodině muže: „*Kdož koli chce nápad dědičný mieti, má k tomu po meči, totiž z strany otce, přirozený býti.*“[231] Jestliže opilý člověk prodal své dědictví, obchod byl neplatný, protože „*nemá se konati, leč co se s jistým vědomím děje*“, navíc u odevzdání nebo prodeje dědictví měl být přítomen rychtář.[232] Začátek vládnutí nad odkázaným majetkem se odvíjel ode dne postoupení majetku k soudu a ne k prodeji. Brikcí to ukázal na příkladu tří bratrů, kteří si měli rozdělit peníze za prodej otcovského domu. Jeden z bratří byl ale už několik let v zahraničí, a když se vrátil, odvolal se k soudu s požadavkem o svou třetinu. Hájil se tím, že ještě neuplynul rok od prodeje domu. Soud jeho odvolání zamítl, protože sice neuplynul rok od prodeje, ale už uběhl rok od postoupení domu k soudu.[233] Vládnout nad majetkem se dalo také prostřednictvím jiné osoby, „*jako jest rataj neb podruh*“.[234] Na toho, kdo držel dědictví po dobu jednoho roku a jednoho dnu od odevzdání dědictví, neplatilo už odvolání, proto Brikcí nazval jeden z paragrafů: *„Dědictví drží-li kdo rok a den bez narčenie, ten bezpečně drž“*.[235] Obvyklé bylo, že testátor odkázal věřitelům svůj majetek „*za hřebík*“, až po splnění této podmínky, získal věřitel majetek.[236] Dědictví (v zákoníku ukázáno na příkladu pole), které bylo hned po odevzdání zastavené věřiteli a v době jeho přechodného vlastnictví se zvýšila jeho kvalita a tím i cena, mělo pak být předáno bez nároku na finanční vyrovnání, protože „*dědictví zastavené, nadlepší-li se, jistiny nepřirazí*“.[237] V okamžiku, kdy se jeden z věřitelů rozhodl nemovitý majetek prodat, měl nejdříve nabídku dát druhému z věřitelů („*dědictví prodá-li jeden z věřiteluov, muož druhý v ten trh vkročiti*“), právo dokonce umožnilo v takovém obchodu snížit cenu majetku.[238]

[230] Tamtéž, s. 180-182.

[231] Tamtéž, s. 294-295.

[232] Tamtéž, s. 168.

[233] Tamtéž, s. 172.

[234] Tamtéž, s. 175.

[235] Tamtéž, s. 167.

[236] Tamtéž, s. 175.

[237] Tamtéž, s. 173.

[238] Tamtéž, s. 173-175.

Přestože Brikcí z Licka věnoval problematice poručnictví „jen“ tři stránky, výrazné postavení tam uznal ženám. Jak mistr Brikcí doložil, více se praxe přikláněla k poručnictví matek-vdov, „*jest-li že poslední jeho ženy, jsúci živa, bude oddělena i s dětmi svými tehdy, jak dlúho bude vdovú, má spravovati ty sirotky i statek jich*“.[239] Poručníci zapsaní v testamentu začali spravovat majetek „*po smrti poraučejícího bez rozkázanie a vědomie a rady rychtáře a přísežných v zboží a dědice umrlého tím obyčejem, jakž jim jest poručeno, slušně mohau se uvázati, bez odporu všelijakého*.“[240] Pokud se stalo, že muž zemřel a ve svém kšaftu odkázal vše svým neplnoletým dětem, ale nepřiřknul jim žádného poručníka, měli rychtář a přísežní vybrat „*vieryhodného, s slušným uručením, ač jinak nejsú jisti, takovému zboží a mláďátkům mají dáti, a ten spravuoj to zbožie, dokudž osoby, jimž jest poručeno, k dospělým letuom nepřijdau.*“[241] Zákoník upřednostnil raději pokrevně nepříbuzné poručníky než příbuzné v případě, že by chtěli zvyšovat zisk na spravovaném majetku („*přátelé další s uručením mají raději býti poručníci, nežli bližší bez uručení*“).[242] A zakázal, aby se poručníkem stal věřitel, protože „*nenie bezpečné, aby který z těch, kdo má statek mrtvého sobě zavázaný, dopuštěn byl poručníkem býti.*“[243] Vhodné též nebylo, aby se poručníky staly duchovní osoby, „*neb mnohé jsau věci, kteréž v světském saudu takovým dětem přicházejí, jednak v právě, druhdy v účinku, druhdy k příhody, k jichžto správě a řiezení raději layk v saud se vkládá nežli kněz, kterýž, péči světských věcí odloživ, poddán jest duchovním.*“[244] Jestliže byl spravovaný majetek zle řízen, měli se poručníci žalovat a hnát před soud, dokonce i ženy směly v tomto případě předstoupit před soud samy za sebe, „*potřebú milostivú hnuty jsúce, o to stojí, jako mátě, sestra, bába neb osoba bližní*“.[245] Ve chvíli, kdy potomci dospěli, poručníci jim měli vyplatit a vydat jejich dědický podíl, chybělo-li by něco z odkázaných věcí, „*že by krádežem neb jiným neštěstím beze lsti sešlo, ale jich nedbánlivostí, to vše budau povinni svým statkem zaplatiti a doložiti*“.[246] „*Poněvadž otec jest skuteční počátek rození, od něhož símě pochází, jeho přátelé vedlé krve bližší*

[239] Tamtéž, s. 181.

[240] Tamtéž, s. 322.

[241] Tamtéž, s. 95.

[242] Tamtéž, s. 95-96.

[243] Tamtéž, s. 96.

[244] Tamtéž, s. 97.

[245] Tamtéž, s. 96.

[246] Tamtéž, s. 97.

poručníci mají býti sauzeni, nežli krevní přátelé mateřini.“[247] Tímto pravidlem se rychtář a přísežní svědci řídili, pokud matka mrhala majetkem nebo když se znovu vdala, novými poručníky byli voleni příbuzní zesnulého otce.

Brikcí z Licka věnoval několik kapitol jen ženám. Protože to není hlavním směrem práce, tyto kapitoly budou zmíněny jen obecně. Na příklad v kapitole *O ženách a pannách vuobec* Brikcí vypsal v jakých výjimkách směly ženy předstoupit před soud. V okamžicích, kdy nemohly samy před soudem stát, mohl za ně odpovídat muž, ale „*muž k žalobě neb odpovědi v saudu za ženu mocí práva nucen býti nemuož*“.[248] V další kapitole kladl velký důraz na ochranu ženy v trestním právu. Podrobně vymezil způsoby násilí na ženách a jejich potrestání, ale také i tresty, které čekaly ženy za učiněné zločiny.[249] Další z artikulů zakázal ženám vstoupit do městského úřadu: „*ženy od obecních neb od zjevných úřaduo sau vzdáleny*“.[250] Právo také zajišťovalo ženám možnost vdát se. Když jí rodina nebo poručníci bránili ve vdavkách, měla se se stížností obrátit na konšely nebo faráře, nebo-li „*panny, nechtí-li jich poručníci zdáti, má se to na pány neb faráře vznésti*“.[251]

Rozborem Brikcího *Práv městských* lze dojít k závěrům, že mistr Brikcí podrobně vymezil ženu ve všech kategoriích práva. V otázce věna se snažil ženu ochránit před všemi nesnázemi, které by jí mohly potkat. Vysvětlil okolnosti, které ženu mohly připravit o obvěnění, a případy, kdy mohl manžel hýbat s ženiným věnem. Uznal ženě právo se bránit, pokud by manžel špatně zacházel s majetkem, který jí patřil. Žena měla právo volně kšaftovat o věcech, které patřily výhradně jí. Ačkoliv matce ze zákona patřila jedna třetina dědického podílu, měla si vybrat pouze z movitých věcí. Sestry dosáhly na dědický podíl po svém bratru stejně jako ostatní sourozenci. Žena měla právo na dědictví, i když se provdala za více či méně počestného muže. Dědický podíl žen byl v manželství spravován manželem, žena se ale mohla bránit, když z něho bez jejího svolení muž rozhazoval. Absolutní dědičkou se žena stala, vymřeli-li všichni mužští potomci z rodu. Největší pravomoci byly vloženy do rukou vdov, které se staly poručnicemi dětí i majetku. Za vše byly právně odpovědné. Bylo to pro ženu relativně nejsvobodnější období v životě. Tento stav trval ale jen do chvíle, než proměnila znovu

[247] Tamtéž, s. 97-98.

[248] Tamtéž, s. 239-240.

[249] Tamtéž, s. 241-243.

[250] Tamtéž, s. 245.

[251] Tamtéž, s. 247.

svůj stav na manželský, její poručnická práva byla zrušena a žena se opět se svým majetkem podřídila vůli muže. Žena tedy měla největší prostor v majetkovém právu, jinak respektována nebyla. Nemohla zastávat žádný úřad ba ani před úřadem nebo soudem vypovídat, protože nebyla považována za hodnověrného svědka.

IV. Formální rozbor pramenů

Následující kapitola bude zahrnovat rozbor pramenů z pravopisného a diplomatického hlediska. Bude to taková sonda do písařské praxe na konci 15. a na začátku 16. století, protože i v jazyku lze nalézt genderovou diferenciaci.

Pro vytvoření obrazu ženy-měšťanky je důležité prameny genderově rozdělit (viz tabulka č. 1). Testamenty jsou prameny, které na rozdíl od pozůstalostních inventářů mimo majetkovou stránku ukazují každodenní, náboženský a rodinný život měšťanů.[252] Ženské testamenty tak představí měšťanky, které mohly svobodným právem disponovat svým majetkem, vlastníma očima. Mužské kšafty vytvoří obraz ženy zvenčí. Vzdáním majetku neboli „donatio causa mortis" (darování v případě smrti) bylo rovnocenné nakládání s majetkem jako u testamentu.[253] Týkalo se to však pouze manželek. Tři nalezené šacuňky se ovšem týkaly jen mužských pozůstalostí.

Tabulka 1

Genderové rozdělení pramenů

Pohlaví	Testamenty	Vzdání majetku	Šacuňky	Spory
Žena	38	10	0	1
Muž	66	0	2	0

IV.1. Ortografický rozbor testamentů a vývoj českého jazyka

Český jazyk se na přelomu 15. a 16. století ještě stále široce proměňoval. Ustálení normy přišlo až s koncem 16. století.

V období, kdy se z kulturního dialektu stával spisovný jazyk, se utvořila první pravopisná norma,[254] tzv. spřežkový pravopis, který můžeme rozdělit na dvě období −

[252] M. HRUBÁ, *„Nedávej statku"*, s. 22-23.

[253] Tamtéž, s. 55-56.

[254] J. PORÁK, *Humanistická čeština*, s. 11.

starší systém platný od počátku 14. století a novější změny jazyka přijaté na začátku 15. století. Během 15. století se český jazyk postupně rozšiřoval i do dalších odvětví běžného života, například do školství a do sfér, které dříve byly dostupné pouze cizím jazykům, jako byla latina a němčina. Čeština se pomalu dostávala do administrativního i náboženského styku. S vynálezem knihtisku se pomalu rozvíjela i vzdělanost širokých vrstev a vznikla poptávka po knihách. Pro tiskaře to znamenalo najít jednotný a ustálený pravopis. Východiskem byl pravopis diakritický (též humanistický nebo bratrský)[255],[256] jehož normou se stal vzor veleslavínské a českobratrské češtiny.[257] A právě tisky se staly nositeli spisovného jazyka (psaný projev neměl takovou šířku působnosti jako tisky, aby ovlivnil pravopis).[258] Došlo ale i k tomu, že po ustálení pravopisu v tiskařském oboru vznikly podstatné rozdíly mezi tištěným a ručně psaným projevem.[259]

Na začátku rozboru byly uvedeny grafémy, kterými byly zapisovány české hlásky, a na příkladech se bylo poukázáno na změny a odchylky pravopisu ve sledovaném období na jihu Čech.

Hláska ***s*** byla zachycována několika grafémy: **s**, **ß**, **ſ**. Jako velké písmeno se vždy zvolilo **S** („*Stare[h]o*“,[260] „*Seſtri*“,[261] „*Sigmundowi*“[262]). Malé točené ***s*** se vyskytovalo velmi zřídka – až ke konci čtyřicátých let 16. století –, a to na konci slov

[255] Fr. CUŘÍN (ed.), *Vývoj českého jazyka*, s. 115.

[256]Diakritický pravopis – za jeho tvůrce se pokládá už Jan Hus – měl vyřešit rozdíl mezi českými hláskami a nedostatkem písmen latinské abecedy. V 15. století se ale ve větší míře stále používal pravopis spřežkový.

[257] Příručky, které se zabývaly psaním diakritického pravopisu, vznikaly během 16. a 17. století. Např. Ondřej KOUPIL (ed.), *Matouš Benešovský, zvaný Philonomus, Grammatica Bohemica. Gramatika česká. Knížka slov českých vyložených*, Praha 2003; Daniel NEČAS (ed.), *Matěj Václav Štejer, Žáček aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti*, Praha 2001; Ignác HRADIL – Josef JIREČEK (edd.), *Jana Blahoslawa Grammatika Česká dokonalá l. 1571, do níž wložen text grammatiky Beneše Optáta z Telče, Petra Gzella z Prahy a Wáclawa Philomathesa z Jindřichowa Hradce podle wydání Norimberského 1543*, Vídeň 1857.

[258] J. PORÁK, *Humanistická čeština*, s. 15.

[259] Tamtéž, s. 104.

[260]„*Nota. Jíra na rynku...*“, 26. 3. 1493, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[261]„*Znamenaj, že Křištan řezník...*“, 31. 1. 1503, tamtéž.

[262]„*Znamenaj, že Petr koželuh...*“, 6. 5. 1513, tamtéž.

(*„przes“*)[263]. Ostré **ß** bylo užíváno jen občas jako předložka s (*„ß Loze“*)[264]. Dlouhé **ſ** se vyskytovalo nejčastěji. Na začátku, uprostřed i na konci slova (*„wdolepſany“*,[265] *„ſedlakom“*[266]). Zdvojené ***s*** se v pramenech objevilo jen jednou, a to v případě *„paſſ“*[267]. Protože se ale zdvojené ***s*** používalo pouze ve slovech cizího původu nebo na švu v domácích slovech,[268] tento případ je odchylkou úzu.

Hláska ***š*** se psala jako spřežka ***ſſ, sſ, ſs***. V případě ***sſ*** nebo ***Sſ*** se spřežka nacházela na začátku slov a byla nejčastěji určená pro velké písmeno (*„Sſtiepanowi“*,[269] *„ſesſli“*[270]). Spřežka ***ſs*** byla psána na konec slov (*„prokeſs“*,[271] *„Beneſs“*[272]). Nejvíce se však hláska ***š*** zapisovala jako ***ſſ*** na začátek slova, doprostřed i nakonec (*„odpouſſtie“*,[273] *„ſſati“*,[274] *„wyſſi“*[275]). Zdvojené ***š*** se v pramenech nevyskytlo.

Grafém **z** označoval hlásky **z** i **ž** (*„znamenay“*,[276] *„zrziezenie“;*[277] *„manzelka“*,[278] *„poniewadz“*[279]). Od počátku 16. století bylo ale rozšířenější psaní **z** s diakritikou (tečka) pro hlášku **ž**,[280] ve zkoumaných pramenech se ale takový zápis neobjevil.

Hlásky ***c*** a ***č*** byly značeny jedinou spřežkou ***cz*** (*„dczerzi“*,[281] *„czoz“*,[282] *„vczinil“*,[283] *„dotycze“*[284]). Různá diakritika (např. ***ċz, cž, č***) se začala pečlivě dodržovat

---

[263] *„Štěpán konvář, měštěnín...“*, 26. 9. 1549, tamtéž.

[264] *„Znamenaj, že paní Katheřina, Šitéřova dcera,...“*, 14. 3. 1510, tamtéž.

[265] *„Nota. Dorota, manželka Jacubova,...“*, 18. 6. 1494, tamtéž.

[266] *„Znamenaj, že Biček Pavel a Liebl...“*, 5. 6. 1501, tamtéž.

[267] *„Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...“*, 9. 8. 1501, tamtéž.

[268] J. PORÁK, *Humanistická čeština*, s. 93.

[269] *„Znamenaj, že Václav tambor...“*, 15. 1. 1495, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[270] *„Znamenaj, že Jan mlynář...“*, 4. 8. 1498, tamtéž.

[271] *„Znamenaj, že Prokeš zuvač...“*, 13. 3. 1502, tamtéž.

[272] *„Znamenaj, že Beneš forman...“*, 25. 11. 1502, tamtéž.

[273] *„Znamenaj, že Bičen z Litvínovic...“*, 22. 10. 1503, tamtéž.

[274] *„Znamenaj, že Barbora, stará Kchiepornova,...“*, 27. 4. 1498, tamtéž.

[275] *„Štěpán konvář, měštěnín...“*, 26. 9. 1549, tamtéž.

[276] *„Znamenává se, že Kateřina, Propova Grajša manželka,...“*, 11. 10. 1497, tamtéž.

[277] *„Znamenaj, že Václav kožišník...“*, 3. 3. 1502, tamtéž.

[278] *„Znamenaj, že Dorota, někdy Bláhy z Litvínovic manželka,...“*, 2. 7. 1511, tamtéž.

[279] *„Já, Mareš z České Ohrazené,...“*, 25. 8. 1540, tamtéž.

[280] J. PORÁK, *Humanistická čeština*, s. 20.

[281] *„Znamenaj, že Dorota Casparova...“*, 29. 9. 1505, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

v písařském úzu během 17. století. Zdvojené ***c*** i ***č*** se používalo také až v mladším období.

Hláska ***ř*** se zapisovala do poloviny 16. století jako spřežka ***rz*** („*Mlynarzka“*,[285] „*rzadny“*,[286] „*poſtrzihaczi“*[287]).

Hláska ***f*** se jako cizí hláska užívala pouze ve slovech přejatých, čeština ho do 15. století neznala. Pravopis hovoří pouze o zápisu jednoho grafému („*formanu“*,[288] „*fari“*[289]), českobudějovičtí písaři ale důsledně do všech testamentů zdvojili ***f*** u slova *kſſafft*.

Zápis hlásky ***j*** byl dlouhou dobu rozkolísaný.[290] V pramenech lze najít grafémy ***j, y*** a ***g***. ***J*** se užívalo na začátku slov s velkým písmenem („*Janu“*,[291] „*Jeſtli“*[292]), zápis grafémů ***y*** nebo ***g*** byl chaotický („*ktereyz“*,[293] „*znamenage“*[294]). Samotná hláska **g** se vyskytovala u slov přejatých, někteří písaři ji nahrazovali písmenem ***k*** nebo ji zachovali. Nejlépe je to vidět na příkladu „*kſſafft“*[295] a „*gſſafft“*.[296]

Zapisování skupin hlásek ***dě, tě, ně, bě, pě, mě, vě, fě*** probíhalo stejným schématem: ***die*** („*dietem“)*[297], ***tie*** („*zwlaſſtie“)*[298], ***nie*** („*Criſtinie“)*[299], ***bie, pie, mie***

---

[282] „*Znamenaj, že Václav kramář...*“, 23. 7. 1509, tamtéž.

[283] „*Znamenaj, že Petr zedník...*“, 21. 7. 1512, tamtéž.

[284] „*Znamenaj, že Kateřina, vdova pozůstalá po nebožtíkovi Benešovi formanu,...*“, 21. 4. 1516, tamtéž.

[285] „*Znamenaj, že Barbora mlynářka z Mladého...*“, 2. 1. 1497, tamtéž.

[286] „*Znamenaj, že Prokeš zuvač...*“, 13. 3. 1502, tamtéž.

[287] „*Znamenaj, že Bartoš krajčí...*“, 6. 4. 1514, tamtéž.

[288] „*Znamenaj, že Kateřina, vdova pozůstalá po nebožtíkovi Benešovi formanu,..*“, 21. 4. 1516, tamtéž.

[289] „*Znamenaj, Beneš z Claric...*“, 25. 7. 1510, tamtéž.

[290] J. PORÁK, *Humanistická čeština*, s. 84.

[291] „*Znamenaj, že Petr, syn Havla střelce,...*“, 2. 10. 1497, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[292] „*Znamenáno, že Proxova hrnčířka v Starém městě...*“, 26. 4. 1511, tamtéž.

[293] „*Znamenaj, že Dorota, někdy z Litvínovic manželka,...*“, 2. 7. 1511, tamtéž.

[294] „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Urban Plauharův syn z Budějovic,...“*, 25. 5. 1519, tamtéž.

[295] „*Znamenaj, že Barbora, stará Kchiepornova,...*“, 27. 4. 1498, tamtéž.

[296] „*Oznamuji, že Dorota, Martina kováře manželka,...*“, 18. 3. 1521, tamtéž.

[297] „*Znamenaj, že Jan mlynář...*“, 4. 8. 1498, tamtéž.

[298] „*Znamenaj, že Křištan řezník...*“, 31. 1. 1503, tamtéž.

[299] „*Znamenaj, že Václav řezník...*“, 4. 1. 1496, tamtéž.

(„*pamieti“)*[300], ***vie*** („*kterymzkoliwiek“)*[301], ***fie***. Palatálnost byla dosažena spřežkou konsonantu s ***i***.

Označování kvantity zůstávalo pro písaře konzervativní. Ačkoliv se v 15. století dokončoval systém dlouhých vokálů,[302] v pramenech stále nacházíme spřežky. Dlouhé ***í*** se psalo nejčastěji ***ie*** nebo ***ij*** („*Bratrzſtwie“*,[303] „*gij“*[304]). Ve zkoumaném období bylo používání dlouhého ***í*** velmi rozkolísané a do roku 1533 i po něm − kdy vyšla ortografie Beneše Optáta,[305] která ustanovila psaní ***í*** spřežkou ***ij*** −[306] je možné také najít grafémy: ***i, j, ije, ijé, ii, ě***.[307] Další změnou byla monoftongizace ***uo*** v ***ů***, ke které došlo v mluveném projevu už v 15. století.[308] V psaném projevu, speciálně v jižních Čechách, kde se jazykové změny prosazovaly po delším časovém období, se však velmi dlouho užívalo diftongu ***uo*** („*zuoſtala“*,[309] „*muog“*[310]), pouze v jednom případě se ve zkoumaných pramenech vyskytlo ***ů*** („*ſſatů“)*[311], jež převážilo v druhé polovině 16. století.[312] Zapisování hlásky ***u*** na začátku slova se provádělo grafémem ***v*** („*vczinila“*,[313] „*Vrſile“*[314]). Na začátku 16. století se diftongizovalo ***ú*** v ***ou***.[315] Jižní Čechy ale taková změna nezasáhla a písaři stále psali ***u*** („*gſu“*,[316] „*ſwrchupſanu“*[317]).

---

[300] „*Dorota Hajsova...*“, 5. 4. 1505, tamtéž.

[301] „*Nota. Jan bednář...*“, 30. 11. 1494, tamtéž.

[302] J. PORÁK, *Humanistická čeština*, s. 48.

[303] „*Znamenaj, že Petřík řezník...*“, 30. 6. 1497, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[304] „*Šimek u Longnia konváře...*“, 15. 1. 1541, tamtéž.

[305] I. HRADIL – J. JIREČEK (edd.), *Jana Blahoslawa Grammatika*.

[306] J. PORÁK, *Humanistická čeština*, s. 53-54.

[307] Tamtéž, s. 53.

[308] Tamtéž, s. 59.

[309] „*Znamenaj, že Václav řezník...*“, 4. 1. 1496, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[310] „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Urban, Plauharův syn z Budějovic,...*“, 25. 5. 1519, tamtéž.

[311] „*Léta páně [...] Wolf kovář z Čejkovic...*“, 18. 12. 1537, tamtéž.

[312] J. PORÁK, *Humanistická čeština*, s. 64.

[313] „*Znamenaj, že Uršula, někdy dcera starého Holporta,...*“, 1. 4. 1520, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[314] „*Znamenaj, že Bičen, Jírú syn,...*“, 2. 10. 1495, tamtéž.

[315] Fr. CUŘÍN (ed.), *Vývoj českého jazyka*, s. 114.

[316] „*Znamenaj, že Jílek sladovník...*“, 21. 10. 1497, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

Kvantita hlásky ***é*** se začala zapisovat spřežkou ***ee*** v českobudějovických pramenech v prvním desetiletí 16. století („*mee“)*[318], v písařské praxi se ale kvantita většinou neoznačovala (hláska ***á*** mohla být zapisována ***aa***, v pramenech se takový zápis nevyskytl).[319]

Dalším důkazem, že se změny pravopisu v jihočeském prostředí dotahovaly opožděně, je hlásková změna ***aj*** v ***ej*** (zapisováno spřežkami ***ay, ey***),[320] ve všech zkoumaných pramenech se vyskytovaly zastaralé zápisy („*Nayprw“*,[321] „*Znamenay“*[322]).

Dále byla pozornost zaměřena na problematiku velkých písmen v pramenech. V tisku platila pevná pravidla, podle nichž se psala všechna jména s velkým písmenem. V psaném projevu se velká písmena zapisovala nesystematicky. Záleželo pouze na písaři, zda se mu chtělo napsat malé nebo velké písmeno, a to i u jmen vlastních. Nebylo výjimkou nalézt v pramenech jména osob („*thomaſſka“*,[323] „*prokopu“*[324]) nebo toponyma („*litwinowiczich“*,[325] „*praze“*[326]) s malými písmeny. A naopak jména obecná lze najít s velkými písmeny uprostřed věty („*Mnichom“*,[327] „*Bratru“*[328]). Dalo by se uvažovat o tom, že pisatel chtěl čitatele velkým písmenem upozornit na důležitost osoby, věci nebo skutečnosti. U slovních spojení „*Mudre Opatrnoſti“*[329]a v jeho modifikacích („*Opatrne Mudroſti“*,[330] „*Opatrnie“*[331]) chtěli pisatelé zdůraznit vážnost osob, které byly u sepsání kšaftů přítomné. Z genderového pohledu by bylo zajímavé

---

[317]„*Znamenaj, že Jan mlynář...*“, 4. 8. 1498, tamtéž.

[318]„*Ve jméno Boží, ámen. Já, Urban, Plauharův syn z Budějovic...*“, 25. 5. 1519, tamtéž.

[319]J. PORÁK, *Humanistická čeština*, s. 79.

[320]Fr. CUŘÍN (ed.), *Vývoj českého jazyka*, s. 114.

[321]„*Nota. Šefencl udělal...*“, 6. 10. 1494, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[322]„*Znamenaj, že Václav kramář...*“, 23. 7. 1509, tamtéž.

[323]„*Znamenaj, že Petřík řezník...*“, 30. 6. 1497, tamtéž.

[324]„*Znamenaj, že Bartoš krajčí...*“, 6. 4. 1514, tamtéž.

[325]„*Znamenaj, že Biček Pavel a Liebl...*“, 5. 6. 1501, tamtéž.

[326]„*Šimek u Longnia konváře...*“, 15. 1. 1541, tamtéž.

[327]„*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž.

[328]„*Štěpán konvář, měštěnín...*“, 26. 9. 1549, tamtéž.

[329]„*Znamenává se, že Kateřina, Propova Grajša manželka,...*“, 11. 10. 1497, tamtéž.

[330]„*Znamenaj, že Zuzka učinila...*“, 14. 8. 1505, tamtéž.

[331]„*Ambrož řezník v Budějovicích Českých*“, 1. 12. 1540, tamtéž.

sledovat, jak byla zapisována ženská jména a slova, která dále ženu identifikovala ve společnosti (např. příbuzenský stav). V pramenech psaných písaři to vysledovat nelze, zapisování velkých písmen je nedůsledné u všech slov. Kšafty, které sepsali sami testátoři, by mohly poskytnout pohled muže na ženu a naopak (pokud se vyjde z teze, že velké písmeno zvýšilo důležitost slova, tudíž nositele). Avšak testamentů, které nebyly sestaveny písaři, je ve zkoumaném období velmi malé množství, proto se tato hypotéza nedá potvrdit.

Další písařskou zvyklostí, která se v jazykovém rozboru nesmí opomenout, je zkracování slov. Písaři si tímto způsobem urychlovali práci. Protože neexistoval žádný úzus, který by zkratky té doby kodifikoval, záleželo na písařích, jak se rozhodli zkracovat. V českobudějovických pramenech se vyskytovaly nejčastěji tyto zkratky:

- substantiva: *[kopa],*[332] *g[roše], Casp[ar], purg[mist]r, Sigmu[n]d, Pro[co]pu, przi[te]le, pa[n]u, linha[r]t, pane[m], Budiejo[vici]ch;*
- adjektiva: *Stare[h]o, Swate[m]u, S[vatému], mieſſen[ské], Wladiſlawo[v]y, ſwrchupſane[h]o, mlade[m]u, pſane[h]o, bozi[h]o, rzezniczke[h]o, mohwite[h]o, Slawne[h]o;*
- pronomina: *ge[m]u, ſwy[m]u, to[m]u, ge[h]o, ko[m]u, wſſe[h]o, koli[vě]k, o to[m]*;
- numeralia: *druhe[h]o, trzeti[h]o;*
- verba: *g[es]t;*
- adverbia: *It[em], It[e]m;*
- konjunkce: *g[est]li.*

Po vypsání nejčastějších zkrácených slov, lze shrnout, že nejvíce písaři zkracovali jména adjektivní deklinace (přídavná jména, zájmena, číslovky), a to písmena *h* a *m*. Další zkratky se používaly ve slovech nebo ve jménech, která byla často užívaná a s minimálním rizikem záměny s jiným slovem nebo jménem.

Písaři používali při zápisech slova přejatá i termíny. Nejvíce jazykových výpůjček pocházelo z němčiny a z latiny („*Item*“,[333] „*Nota*“[334]). Latina byla využívána jako jazyk, ve kterém se zapisovala datace většiny pramenů. Např. „*Act[um] f[eria] 4*

[332]Kopa, jednotka měny, byla značena spřežkou ſſ.

[333]„*Znamenaj, že Petřík řezník...*“, 30. 6. 1497, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[334]„*Nota. Jíra na rynku...*“, 26. 3. 1493, tamtéž.

p[ost] q[uem]Andree Anno d[omi]ni 1540.“[335] Jako právnický termín se nejčastěji objevilo slovo *nápad „dědický nárok; dědictví, odúmrť*“ (od slovesa *napadnúti* – vznést právní nárok).[336]

IV.2. Diplomatický rozbor testamentů

Další analýza pramenů bude diplomatický rozbor. Každá úřední listina, kam patří i testamenty, musela splňovat alespoň některé z prvků typických pro strukturu listin.[337] Zjištěné poznatky konfrontuji jen s výsledky Michaely Hrubé,[338] Václavy Kalousové,[339] Vladimíry Podané[340] a Petra Raka,[341] protože se zajímali o podobné časové období.

Klasická listina se nejčastěji dělila na tři hlavní části: protokol (invokace, intitulace, inskripce), text (arenga, promulgace, narace, dispozice, sankce, koroborace) a eschatokol (subskripce, datace, aprekace).[342] Vyhotovitelé listin ale nemuseli postupovat podle tohoto schématu, mohli některé části vypustit nebo přeházet.[343] Na příklad v Českých Budějovicích nebylo běžné používat aprekaci u testamentů. Podobné závěry byly nalezeny i u ostatních měst.[344] U testamentů se dá vysledovat vlastní upravená osnova, ale ani ta není ve všech případech stejná. Délka testamentů se zásadně liší. Byly nalezeny kšafty dlouhé od šesti do 69 řádků. Mužské testamenty měly v průměrů 16 řádků (nejkratší – šest řádků,[345] nejdelší – 40 řádků[346]), ženské 23 řádků

[335] „*Ambrož řezník v Budějovicích Českých...*“, 1. 12. 1540, tamtéž.

[336] *Vokabulář webový* [on-line]. Verze 0.4.2. [citováno ze dne 10. 3. 2014]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný na <http://vokabular.ujc.cas.cz>.

[337] Nejčastěji využívaná struktura listin v Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1993, s. 176-177.

[338] M. HRUBÁ, *„Nedávej statku“*.

[339] V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*.

[340] V. PODANÁ, *Svět českokrumlovských měšťanek.*

[341] P. RAK, *Kadaňské knihy*.

[342] I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 176-177.

[343] Tamtéž, s. 176.

[344] Srov. V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 23; V. PODANÁ, *Svět českokrumlovských měšťanek*, s. 29.

[345] „*Znamenaj, že Velfl knap...*“, 29. 8. 1498, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

(nejkratší – sedm řádků,[347] nejdelší – 69 řádků[348]). Testamenty v Českých Budějovicích byly vyhotovovány zápisem vlastní rukou,[349] rukou písaře,[350] ústně před svědky, kteří poslední vůli následně oznámili na úřadě a písař ji zapsal,[351] nebo zápisem do městských knih[352] (viz tabulka č. 2).

Tabulka 2

Vyhotovení kšaftů

Pohlaví	Vlastnoručně	Písařem	Ústně	Městskou knihou	Vlastnoručně i v m. knize
Žena	2	32	1	1	1
Muž	4	55	2	2	1

Nejčastějším typem vnitřní posloupnosti českobudějovických testamentů bylo:

1. protokol:
   - publikace,
   - invokace,

[346] „*Já, Petr Hronek na Tučapech...*“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů, inv. č. 1159.

[347] „*Nota. Dorota, manželka Jacubova,...*“, 18. 6. 1494, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550); „*Znamenaj, že Ursula, dcera Kozlíkova,...*“, 3. 10. 1497, tamtéž.

[348] „*Já, Markéta v Budějovicích Českých, urozeného vladyky pa[na] Václava ze Zhoře pozůstalá manželka...*“, 29. 6. 1541, tamtéž.

[349] Např. „*Znamenaj, že já, Jiřík Jampničer,...*“, 30. 6. 1510, tamtéž; „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Urban, Plauharův syn, z Budějovic,...*“, 25. 5. 1519, tamtéž; „*Já, Mareš z České Ohrazené,...*“, 25. 8. 1540, tamtéž.

[350] Např. „*Znamenaj, že Pavel kolář...*“, 26. 6. 1495, tamtéž; „*Znamenaj, že Vencl Migal...*“, 3. 2. 1496, tamtéž; „*Znamenaj, že Barbora, dcera Jíry Hanikle,...*“, 10. 10. 1497, tamtéž.

[351] „*Znamenaj, že Biček Pavel a Liebl...*“, 5. 6. 1501, tamtéž; „*Vaše opatrnost pane purgmistře [...], že nebožka Anna Kubšová...*“, 14. 4. 1547, tamtéž; „*Šimek u Longnia konváře...*“, 15. 1. 1541, tamtéž.

[352] Např. „*Já, Petr Hronek na Tučapech...*“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů, inv. č. 1159; „*Já, Maruše města Budějovic Česk[ých] měštka...*“, tamtéž; „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Václav Probošt ze Zhoře,...*“, tamtéž.

- intitulace,

2. text:

- promulgace,
- arenga,
- narace,
- dispozice,
- sankce,
- koroborace,

3. eschatokol:

- subskripce,
- datace.

Publikace[353] (zveřejnění rozhodnutí)[354] na začátku byla uvozením následujícího textu, a to u 82,4 procent kšaftů. Nejčastěji se objevilo ve formě „*Znamenaj*“ (v 90 procentech). Ve čtyřech případech šlo o latinskou podobu „*Nota*“[355]. Zbytek testamentů měl podobné modifikace nejčastější formy a objevovaly se v ojedinělých případech: „*Znamenava se*“,[356] „*Znenaj*“,[357] „*Znamenano*“,[358] „*Oznamuji*“.[359]

Následovala invokace, verbální vzývání božího jména.[360] Ve zkoumaných pramenech se objevila jen u pěti kšaftů a měla dvě podoby: „*Ve jméno boží, amen*.“[361]

[353] U většiny testamentů došlo k rozdělení promulgace na dvě části. První část stojící na úplném počátku kšaftu byla označena jako publikace, druhá část vyskytující se uvnitř textu jako promulgace. Rozdělení bylo nutné, protože první část, publikace, se vyskytla ve vysokém počtu testamentů a v určitých formách. Bylo nezbytné na to poukázat.

[354] I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 176.

[355] „*Nota*“ znamená v češtině značka, znak, znamení, známka.

[356] „*Znamenává se, že Kateřina, Propova Grajša manželka,...*“, 11. 10. 1497, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[357] „*Znenaj, že Barbara Thomšova...*“, 27. 3. 1506, tamtéž.

[358] „*Znamenáno, že Proxova hrnčířka v Starém městě...*“, 26. 4. 1511, tamtéž.

[359] „*Oznamuji, že Dorota, Martina kováře manželka,...*“, 18. 3. 1521, tamtéž.

[360] I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 176.

[361] „*Ve jméno Boží, ámen. [...] Matouš Zdeněk forman z Rožnova.*“, 1. 11. 1495, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550); „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Urban, Plauharův syn z Budějovic*,...“, 25. 5. 1519, tamtéž; „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Apolona, manželka Jana Panisara,...*“, 9. 3. 1538, tamtéž; „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Václav Probošt ze Zhoře,...*“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů, inv. č. 1159.

a „*Ve jméno nerozdílné Trojice svaté, amen*.“[362] Jedná se o obvyklý jev, jelikož psaní invokací bylo více specifické pro polovinu 16. století.[363] Václava Kalousová pro Rokycansko nalezla invokaci v 17 procentech testamentů,[364] Petr Rak v Kadani je objevil v první polovině 16. století jen ojediněle.[365] Naopak Vladimíra Podaná[366] a Michaela Hrubá[367] je zjistily téměř ve všech testamentech, navíc v Lounech byly graficky zachyceny symboly kříže.[368]

Na začátku (buď úplném nebo po publikaci nebo invokaci) stála intitulace (jméno testátora).[369] V Českých Budějovicích se muži nejčastěji (v 50 procentech) identifikovali pomocí vlastní profese, případně kombinací profese a bydliště (př. „*Václav Řezník*“,[370] „*Jílek Sladovník*“,[371] „*Barthoš Krajčí*“,[372] „*Wolfgang Mlynář v Budějiovicích Českých*“[373]). Téměř čtvrtina mužů se určila pouze podle bydliště (př. „*Daniel na Rynku*“,[374] „*Bláha z Litvínovic*“,[375] „*Mareš z České Ohrazené*“[376]) a u dvou významných měšťanů lze mluvit o predikátu: „*Wolf Wiennar z Muranu*“,[377] „*Václav Probošt ze Zhoře*“.[378] 14 mužů se identifikovalo jen pomocí antroponym

[362] „*Ve jméno Nerozdílné Trojice svaté, [...] Barbora, vdova nebožtíka Martina kožišníka...*“, 26. 3. 1546, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[363] P. KRÁL, *Mezi životem*, s. 27.

[364] V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 18.

[365] P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 67.

[366] V. PODANÁ, *Svět českokrumlovských měšťanek*, s. 24.

[367] M. HRUBÁ, *„Nedávej statku*“, s. 119.

[368] Tamtéž.

[369] I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 176.

[370] „*Znamenaj, že Václav řezník...*“, 4. 1. 1496, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[371] „*Znamenaj, že Jílek sladovník...*“, 21. 10. 1497, tamtéž.

[372] „*Znamenaj, že Bartoš krajčí...*“, 6. 4. 1514, tamtéž.

[373] „*Wolfgang mlynář v Budějovicích Českých...*“, 13. 10. 1540, tamtéž.

[374] „*Znamenaj, že Daniel z rynku...*“, 3. 10. 1497, tamtéž.

[375] „*Znamenaj, že Bláha z Litvínovic...*“, 7. 1. 1507, tamtéž.

[376] „*Já, Mareš z České Ohrazené,...*“, 25. 8. 1540, tamtéž.

[377] „*Léta páně [...] Wolf Wiennar z Muranu...“*, 26. 10. 1548, tamtéž.

[378] „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Václav Probošt ze Zhoře,...*“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů, inv. č. 1159.

a pouze čtyři muži použili pro své označení rodinnou příslušnost: „*Bičen, Jírů syn*“,[379] „*Petr, syn Havla Střelce*“,[380] „*Václav, Dochů syn*“,[381] „*Urban, Planharův syn*“.[382] Ženské intitulace jsou z genderového hlediska zajímavé, protože ukazují, jak ženy samy vnímaly svoji roli ve společnosti.[383] Většina žen se identifikovala jako členka rodiny, tudíž jako manželka (současná nebo bývalá) nebo dcera: „*Dorotha, manželka Jacubova*“,[384] „*Voršila, manželka Šimona Ješka*“;[385] „*Katheřina, vdova pozůstalá po nebožtíkovi Benešovi Formanu*“;[386] „*panna Barbora, dcera Hanuskova*“,[387] „*Uršula, někdy dcera starého Holporta*“.[388] V častých případech si žena ke jménu připojila pouze mužské jméno v genitivu posesivním, ale neurčila blíže svůj příbuzenských stav („*Barbara Tomšova*“,[389] „*Barbora Reichnštejnorova*“[390]). Ostatní ženy se identifikovaly bydlištěm (13 procent) nebo profesí (pět procent): „*Barbara Pražská*“,[391] „*Markétha ve Vidově*“;[392] „*Barbora mlynářka z Mladého*“,[393] „*Proxova hrnčířka*“.[394] U měšťanek se predikát objevil jen v jednom případě: „*Anna Wiennarova ze Vstuh*“.[395] Nejčastěji užívaným jménem testátora byl *Václav* (nebo jeho obměna Vencl) ve dvanácti případech, nejužívanějším jménem testátorek byla *Barbora* (deset výskytů).

[379] „*Znamenaj, že Bičen, Jírú syn,...*“, 2. 10. 1495, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[380] „*Znamenaj, že Petr, syn Havla střelce,...* “, 2. 10. 1497, tamtéž.

[381] „*Znamenaj, že Václav, Dochů syn,...*“, 14. 10. 1497, tamtéž.

[382] „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Urban, Plauharův syn,...* “, 25. 5. 1519, tamtéž.

[383] P. KRÁL, *Mezi životem*, s. 29.

[384] „*Nota. Dorota, manželka Jacubova,...*“, 18. 6. 1494, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[385] „*Znamenaj, že Voršila, manželka Šimona Ješka,...*“, 8. 5. 1526, tamtéž.

[386] „*Znamenaj, že Kateřina, vdova pozůstalá po nebožtíkovi Benešovi formanu,...*“, 21. 4. 1516, tamtéž.

[387] „*Znamenaj, že panna Barbora, dcera Hanuskova,...* “, 4. 11. 1495, tamtéž.

[388] „*Znamenaj, že Uršula, někdy dcera starého Holporta,...*“, 1. 4. 1520, tamtéž.

[389] „*Znamenaj, že Barbara Thomšova...*“, 27. 3. 1506, tamtéž.

[390] „*Barbora Reichnštejnorova, měštka v Budějovicích Českých,...*“, 19. 7. 1546, tamtéž.

[391] „*Znamenaj, že Barbara Pražská...*“, 22. 7. 1503, tamtéž.

[392] „*Markéta, po nebožtíkovi Martinovi v Vidově pozůstalé vdova,...*“, 29. 10. 1543, tamtéž.

[393] „*Znamenaj, že Barbora mlynářka z Mladého...*“, 2. 1. 1497, tamtéž.

[394] „*Znamenáno, že Proxova hrnčířka v Starém městě...*“, 26. 4. 1511, tamtéž.

[395] „*Já, Anna Wiennarova ze Vztuh,...*“, 3. 3. 1549, tamtéž.

Hlavní odstavec textu začínal obvykle promulgací (neboli rozhodnutím říci svou vůli)[396] spojenou s ujištěním o způsobilosti sepsání poslední vůle – „sana mente“.[397] Nejčastěji se opakovala věta: „*učinil/učinila řádný nížepsaný kšaft*“. „Sana mente“ bylo zaznamenáno v Českých Budějovicích více jak v polovině případů. Nejčastěji se jednalo o univerzální spojení „*při rozumu dobrým*“. Šlo o povinnou frázi, která musela být zapsána ve všech testamentech, jak také stanovily městské zákoníky. V Lounech[398] a v Českém Krumlově ale nebylo „sana mente“ uvedeno v žádném kšaftu, místo toho se v některých testamentech objevil zápis o platnosti právního dokumentu.[399] Ve třech případech, pouze u ženských testamentů, se objevily formulace „*jsůce sama mocna*“,[400] „*jsůce svému mocna*“,[401] „*jsůc sebe dobře mocna*“.[402] Protože se vyskytly v letech před vydáním *Městských práv* mistra Brikcího z Licka, lze vyvodit, že ženy považovaly za vhodné oznámit jejich zplnomocnění k sepsání kšaftu.

Následovala arenga (všeobecné důvody napsání listiny),[403] v případě testamentů zamyšlení nad konečností lidského bytí. V Českých Budějovicích se objevily sedmkrát pouze u testamentů sepsaných vlastní rukou. Dalo by se čekat, že to bude zachycení niterních pocitů člověka, ale kvůli podobnosti areng lze usuzovat, že šlo spíše o obecné smýšlení o smrti ve společnosti.[404] Čtyři výskyty byly nalezeny u mužských kšaftů: „*poněvadž všeckni lidé z přirození poddaní jsú smrti a každý člo[vě]k nic jistějšího nemá než smrt a nic nejistějšího než hodina smrti*“,[405] „*znamenaje nebezpečnost života svého a ležíc v kázni božť*“,[406] „*maje nebezpečnost času nynější[h]o a <###> ránu boží,*

[396] I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 176.

[397] M. HRUBÁ, *„Nedávej statku“*, s. 123.

[398] Tamtéž, s. 124.

[399] V. PODANÁ, *Svět českokrumlovských měšťanek*, s. 26.

[400] „*Znamenaj, že paní Barbora jsúcí...*“, 1. 7. 1518, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[401] „*Znamenaj, že Voršila, manželka Šimona Ješka,...*“, 8. 5. 1526, tamtéž.

[402] „*Já, Maruše, města Budějovic Česk[ých] měštka...“*, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů, inv. č. 1159.

[403] I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 176.

[404] M. HRUBÁ, *„Nedávej statku*“, s. 124.

[405] „*Já, Paulo Holport, někdy Jiříka Holporta města Budějovic spoluměštína vlastní syn,...*“, 5. 5. 1519, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[406] „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Urban, Plauharův syn z Budějovic,...*“, 25. 5. 1519, tamtéž.

kteráž na lidi přichází a od boha všemohucí[h]o puštěna [jest], čekajú každů hodinu smrti své, kterejž žádný člo[vě]k ujíti nemůže“,[407] „*znamenaje smrt svú k zachvácení svému vždycky se přibližující*“.[408] Zbylé tři arengy byly ženské: „*rozjímajíc, že nic jistčího není, než-li smrt, a nic nejistčího než-li hodina smrti*“,[409] „*znamenajíc nejistý běh života své[h]o*“,[410] „*znamenavši a v mysli své rozvážnost, kterak jest člověka každého čas nestálý a den ode dne k smrti přibližující*“.[411] Nízký výskyt areng byl zaznamenán i v Rokycanech,[412] v Lounech v první polovině 16. století nebyla nalezena žádná,[413] naopak v Českém Krumlově se arengy daly nalézt velmi často.[414]

Po arenze, pokud se vyskytla, následovala narace, která tentokrát vysvětlovala konkrétní důvody vzniku testamentu.[415] Ve zkoumaných pramenech se objevila 22krát, v Rokycanech to bylo frekventovanější (v jedné třetině).[416] Nejčastější narací bylo „*na těle nemocen*“ (26 procent), i další důvody sepsání kšaftu se týkaly nemocí: „*nemocna jsa z dopuštění Božího na svém těle*“,[417] „*na těle troudna a den ode dne těžší nemocí naší očekávajíc*“.[418] V několika případech testátorův hlavní motiv sepsání poslední vůle bylo urovnání dědického práva při případném sporu, např. „*nechtěje zas žádných různic a zmatkův po sobě zanechati*“,[419] „*nechtějíce, aby po mé smrti o statek*

[407] „*Já, Petr Hronek na Tučapech...*“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů, inv. č. 1159.

[408] „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Václav Probošt ze Zhoře,...*“, tamtéž.

[409] „*Já, Markéta v Budějovicích Českých, urozeného vladyky pa[na] Václava ze Zhoře pozůstalá manželka,...*“, 29. 6. 1541, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[410] „*Já, Anna Wiennarova ze Vztuh,...*“, 3. 3. 1549, tamtéž.

[411] „*Já, Maruše, města Budějovic Česk[ých] měštka...*“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů, inv. č. 1159.

[412] V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 19.

[413] M. HRUBÁ, „*Nedávej statku*“, s. 127.

[414] V. PODANÁ, *Svět českokrumlovských měšťanek,* s. 25.

[415] I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 176.

[416] V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 20.

[417] „*Já, Maruše Fišarova, měštka v městě Wintberku,...*“, 8. 12. 1535, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[418] „*Markéta, po nebožtíkovi v Vidově pozůstalá vdova,...*“, 29. 10. 1543, tamtéž.

[419] „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Václav Probošt ze Zhoře,...*“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů, inv. č. 1159.

můj, kteréhož mi Pán Bůh z své dobroty půjčiti ráčil, které různice a neb ve snaze vzniknúti a povstati mohli“.[420] Protože se o důvodu nemoci mluví jen v 18 testamentech, dá se vyvodit, že velká většina obyvatel Českých Budějovic sepsala poslední vůli s jistotou ještě před případným onemocněním.

Nejdůležitější částí testamentu byla dispozice (vlastní jádro listiny),[421] kterou Michaela Hrubá rozdělila na tři části. Nejprve se odkazovala duše Bohu, následně se vracela tělesná schránka zemi a nakonec se podělil majetek.[422] Duši odevzdali dva testátoři a tělo jedna testátorka: „*ač by mě Pán Bůh k smrti povolati ráčil*“,[423] „*Nejprve, když jí Pán Bůh povolati ráčí, aby mrtvé tělo její pochováno bylo u svatého Mikuláše v kostele farním u zpovědní kaple*.“[424] Českobudějovičtí měšťané tedy velmi nepřemýšleli, co se bude dít s jejich hmotným i nehmotným já po smrti, ale stále byl výskyt vyšší než v Rokycanech,[425] Litoměřicích a Lounech,[426] kde se o navrácení duše Bohu v první polovině 16. století nikdo nezmínil. Ani v severozápadních Čechách nebyly pokyny k pochování těla časté.[427] Následovalo odkazování majetku, kterému byla v praxi přikláněna největší váha. A dále byl zmíněn ten, kdo se měl stát poručníkem a vykonavatelem poslední vůle. Počet poručníků se lišil, obvykle jich ale bylo od jednoho do tří osob. V Kadani jsou doloženi dva až pět poručníků.[428] Poručníci nebyli zaznamenáni v Českých Budějovicích u osmi testamentů.

Po dispozici se v testamentech mohla objevit sankce, nebo-li zajištění, aby právní vůle byla dokončena (mohl být přidán příslib odměny = benedikce, nebo mohla být přidána hrozba v případě nesplnění obsahu listiny = komitace).[429] V Českých Budějovicích se sankce objevila v 48 případech. Častěji se snažili zajistit poslední poručení muži, aby ochránili především ženy, které se měly stát dědičkami. Nejfrekventovanější sankční formulí bylo „*bez příkazy osob všelikterakých*“

[420] „*Já, Maruše, města Budějovic Česk[ých] měštka...*“, tamtéž.

[421] I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 176.

[422] M. HRUBÁ, *„Nedávej statku“*, s. 138.

[423] „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Urban, Plauharův syn, z Budějovic,...*“ 25. 5. 1519, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[424] „*Barbora Reichnštejnorova, městka v Budějovicích Českých,...*“, 19. 7. 1546, tamtéž.

[425] V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 22.

[426] M. HRUBÁ, *„Nedávej statku*“, s. 139.

[427] Tamtéž.

[428] P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 70.

[429] I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 176-177.

ve 43 procentech. Obvykle se kromě „všelijakých osob“ zvláště upřesňovalo, kdo by mohl proti kšaftu konat. Byli to především synové a dcery. Měšťané i měšťanky se zaštiťovali osobou purgmistra „*v tom jí žádný člo[vě]k překážky nečiní proše pokorně pana purg[mist]ra a pánův mých, aby mě při této vůli nic ráčili zůstaviti*“[430] nebo samotného Boha „*a jestli pak kdo na této její poslední vůli a přízni přestati nechtěl, jest prosba a žádost její pro Boha, aby se to změniti ani zjinačiti nedopustilo*“.[431] Komitace se vyskytla jen ve třech případech: „*při tém také jich proše, jakož k nim zvláštní důfání má, že jestli synu jeho svrchupsaný jich poručníkův nechtěl by poslúchati a statek otce své[h]o marně utracovati a nedržeti se tak, jakož na dobrého člověka sluší, tehdy aby je[m]u poručníci svrchupsaní nic nedali, než to již obrátili, kam se jim zdáti bude,*“[432] „*j[est]li že by z svrchupsaných těch tré dětí totiž Kristýně, Ondrášek a Joh[an], než-li by své stavy proměnili, své vůle užívati chtěli a mateře i poručníkův, kteří jsú jí k radě a pomoci přidaní nebyli poslušní, tehdy z těch neposlušných dětí, takové[m]u neposlušné[m]u z těch sta kop je[m]u odkázaných nic víc dáno býti nemá než XX [kop] a ostatek na Apolonii, manželku jeho, a jiné děti, dcery a syny poslušné, z toho dílu připadnúti má,*“[433] „*kdo jiný ode mě, co odkázáno jest, na tom přestati nechtěl, tehdy aby takovému z statku mého nic dáno nebylo*“.[434] Benedikce nebyla nalezena u žádného ze zkoumaných pramenů.

Na závěr textu se připojovala koroborace (oznámení o volbě ověření).[435] Nejčastější formou ověření bylo připojení pečeti. To se v Českých Budějovicích objevilo jen v jednom případě: „*na potvrzení to[h]o prosila jsem múdrých a opatrných pánův, purg[mistr]a, rychtáře a konš[el]e města Wintverku, aby to[h]o kšaftu a rozkázání mého posledního v tomto listu sepsaného ráčili potvrditi přitištění[m] své pečeti městské*“.[436] Navíc se jednalo o měšťanku, která měla sice majetky v Českých Budějovicích, ale žila ve Wittenberku. Tudíž lze vyvodit, že se na Českobudějovicku

[430] „*Já, Paulo Holport, někdy Jiříka Holporta města Budějo[vi]c spoluměštína vlastní syn,...*“, 5. 5. 1519, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[431] „*Barbora Reichnštejnorova, měštka v Budějovicích Českých,...*“, 19. 7. 1546, tamtéž.

[432] „*Znamenaj, že Pavel Holport...*“, 18. 10. 1495, tamtéž.

[433] „*Znamenaj, že Řehoř Ranišl...*“, 15. 11. 1516, tamtéž.

[434] „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Apolona, manželka Jana Panisara,...*“, 9. 3. 1538, tamtéž.

[435] I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 177.

[436] „*Já, Maruše Fišarova, měštka v městě Wintberku,...“,* 8. 12. 1535, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

neověřovaly testamenty pečetí na rozdíl od Rokycan,[437] Českého Krumlova,[438] královských měst severozápadních Čech[439] a Kadaně, kde se objevily i vlastnoruční podpisy testátorů.[440]

Eschatokol začínal subskripcí (podpisy a soupis svědků přítomných sepsání listiny),[441] u testamentů šlo o vyjmenování svědků, kteří se účastnili sestavení kšaftu. Podle práva měla být svědecká řada vypsána ve všech testamentech, ve zkoumaných pramenech byl ale nalezen jeden, kde byli vyjmenováni pouze poručníci. Protože kšaft nebyl odepřen, nejspíše se v tomto případě poručníci kryli se svědky. Řada svědků byla uvozena nejčastěji slovy: „*při tom jsú byli múdří a opatrní*“. Na severozápadě Čech byla obvyklejší formule „*stalo se v přítomnosti*“.[442]

Na závěr testamentu byla připojena datace (údaje o době a místě vzniku právního pramene).[443] Pouze ve výjimečných případech byla datace napsána hned na úvod. K podobnému výsledku se došlo i v Českém Krumlově[444] a v severozápadních Čechách.[445] Rozdílně tomu bylo v podobném období v Rokycanech, kde byla datace na konci testamentu pouze v deseti procentech.[446] V 92 případech byla datace napsána latinsky, pouze u jedenácti testamentů česky. Vysoký počet latinských datací nalezla i Vladimíra Podaná v Českém Krumlově.[447]

[437] V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 23.

[438] V. PODANÁ, *Svět českokrumlovských měšťanek*, s. 28.

[439] M. HRUBÁ, *„Nedávej statku“*, s. 167.

[440] P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 66.

[441] I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 177.

[442] M. HRUBÁ, *„Nedávej statku“*, s. 172.

[443] I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 177.

[444] V. PODANÁ, *Svět českokrumlovských měšťanek*, s. 29.

[445] M. HRUBÁ, *„Nedávej statku“*, s. 172.

[446] V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 18.

[447] V. PODANÁ, *Svět českokrumlovských měšťanek*, s. 29.

V. Žena v českobudějovických pramenech

Následující kapitola se zaměří na obsahový rozbor pramenů. Nejdříve budou zpracována vzdání majetku. Druhá podkapitola rozebere obsah testamentů. Ve třetí kapitole pak bude žena představena ve třech různých úlohách, v kterých se v testamentech objevila (role testátorky, role dědičky a role poručnice). K tomuto obrazu ženy budou využity všechny prameny, mužské i ženské.

V.1. Žena a vzdání majetku

Ženy v Českých Budějovicích svůj majetek mohly odkázat pomocí kšaftu, anebo pomocí vzdání majetku svému manželovi, které bylo na stejné právní úrovni jako kšaft.[448] Odevzdat manželovi majetek mohly vcelku (50 procent): „*vzdala jest a mocí tohoto zápisu dobrovolně bez přinucení vzdává všecko právo své, kteréž jí kde a na čemžkoli spravedlivě náleží neb náležeti bude*“,[449] „*přiznala se dobrovolně a bez přinucení, že [jest] vzdala a mocí zápisu tohoto vzdává dům i všeckeren statek svůj movitý i nemovitý i dluhy všecky, kterýž jsú nebožči Jeronýmova zlatníka, někdy manželu jejímu, dlužníci jeho dlužni zůstali, kterýž se jí od něho řádným kšaftem dostal*“,[450] „*ne z přinucení, ale dobrovolně vzdala [jest] a mocí zápisu tohoto vzdává Jiříkovi Ost, manželu své[m]u, všelikú sp[ra]vedlivost svú, kterúž jmá neb jmíti bude na domu neb na čemkoli s sirotky nebožtíka Šimka, první[h]o manžela její[h]o*“.[451] Pokud žena odevzdala celý majetek bez žádné výjimky neměla možnost o něm už nikdy v životě rozhodovat. Pokud vložila do rukou manžela i majetek, který by mohl patřit dětem z prvního manželství, ani ty děti už neměly na nic právo.[452] V jednom „*donatio*

[448] O tom i u Brikcího z Licka. J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. 185.

[449] *„Lidmila, Lorence Hardovicera řezníka řádně oddaná manželka,...“*, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha darování a převodů nemovitostí, inventářů pozůstalostí a jejich dělení a svatebních smluv, inv. č. 1160. Podobné vzdání majetku bylo i u: „*Voršila stolařka, Caspara stolaře řádně oddaná manželka,...*“, tamtéž; *„Barbora, nebožtíka Václava řezníka dcera,...“*, tamtéž.

[450] *„Barbora, někdy Jeronýma Strabocha zlatníka a již Jiříka Belicara soukeníka řádně oddaná manželka...“*, tamtéž.

[451] „*Apolonia, manželka Jiříka Ost sladovníka,...“*, tamtéž.

[452] Jak bylo doloženo výše u *Práv* mistra Brikcího.

causa mortis“ došlo k odevzdání pouze jedné věci do vlastnictví manžela, a to domu: „*j[es]t její dobrá a svobodná vůle, aby dům ten od Linharta sladovníka v městě kúpený byl v městské knihy <###> Vítovi bednáři, manželu jejímu, uložen a zapsán byl*“,[453] dva případy dokládají, že manželům vzdaly jen polovinu majetku: „*vzdává půl lázni své za klášterem vedle forbii ležící se vším právem a příslušenstvím,...*“,[454] „*vzdává polovici statku své[h]o mohvité[h]o i nemohvité[h]o, k kterémužkoli spravedlnost jmá a neb ještě jmíti bude*“.[455] Ženy si mohly ovšem klást i podmínky, za kterých manželovi majetek předaly, jak ukazují další dva zápisy: „*vzdává [...] k jmění držení a užívání bez jejích i všech jiných lidí všelikteraké překážky kromě za sobě 35 [kop] v tom ve všem vyměla a zacho[va]la, aby jimi vládnuti {mohla} podle své vůle jako svým vlastním bez téhož muže svého i všech jiných lidí překážky*“,[456] „*vzdává [...] ku pravému jmění držení dědičnému a uží[vá]ní jako své[h]o vlastního bez překážky všeliké, avšak sobě na tom všem statku pozůstavuje jmenovitě čtyři sta kop grošův po míšen[ských] počíta[jí]c, těch aby mocna byla od sebe dáti, užívati neb na smrtedlné posteli odkázati, komuž by se jí zdálo, bez překážky člověka všelikého*“.[457] Dalo by se vyvodit, že polovina žen odevzdala celý majetek manželovi i s vírou, že se o ní postará a že nebude potřebovat vlastní peníze. Druhá polovina žen si ovšem ponechala nějakou část majetku, s kterým mohla dále disponovat. Aby bylo vzdání majetku plnoprávné a neodvolatelné, muselo se odehrát osobně před radou města nebo před soudem, pak byl tento právní čin zapsán do městských knih.[458] Měšťanky musely své rozhodnutí říci dobrovolně a bez nátlaku okolí, což se dostalo i do zápisu vzdání majetku v městské knize nejčastěji ve formuli „*dobrovolně a bez nátlaku*“.

[453] *„Kateřina, někdy Matese sladovníka a již Víta Roba bednáře řádná manželka,...“*, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha darování a převodů nemovitostí, inventářů pozůstalostí a jejich dělení a svatebních smluv, inv. č. 1160.

[454] *„Uršula lazebníkova...“,* tamtéž.

[455] *„Barbora Bojzova, Mistra Quirina řádně oddaná manželka,...“*, tamtéž.

[456] *„Kateřina Pinterpantrova pekařka...“*, tamtéž.

[457] *„Mandelena, manželka pana Mikuláše Humpolce z Tuchoraze,...“*, tamtéž.

[458] M. HRUBÁ, *„Nedávej statku“,* s. 55.

V.2. Obsahový rozbor testamentů

Pokud si ženy ponechaly nějaký majetek v manželství, před smrtí jej někomu odkázaly, přece jen sepsání kšaftu byla jedna z křesťanských povinností.[459] Ve zkoumaných testamentech se objevily odkazy jednoduché, kdy testátorka nebo testátor odkázali úplně vše bez bližšího upřesnění, nebo podrobné, kde se nacházely odkazy konkrétních věcí. Testamenty, v kterých se odkazuje „*veškeren statek, mohvité i nemohvité, nic nevynímaje*“, se vyskytly v 21 procentech u žen i u mužů. Tyto testamenty nelze použít ke studiu kšaftovaného majetku, ukázaly ale, kdo se stal univerzálním dědicem. Právě odkazy veškerého majetku žen do rukou manželů se dají přirovnat ke vzdání majetku. U měšťanek se nejčastěji univerzálním dědicem stal manžel (ve třech kšaftech), např. „*statek svůj mohvité i nemohvitý, nic nevynímajíc, kterejž jí kšafti otce jejího a máteře její dobré paměti odkázán jest a kterémuž jsem právo a spravedlnost jměla, odkazuje napředpsané[m]u Propovi, muži své[m]u,*“,[460] a tři další odkazy byly věnovány dcerám a synům: „*mohvité i nemovité, buď málo nebo mnoho, nic nevynímajíc, to vše odkazuje dcerám svým Mandaleně a Kateřině vše na rovný díl*“.[461] V jednom případě měšťanka odkázala vše příteli: „*což by mimo její potřebu zůstalo po smrti její, odkazuje mocně Jiříkovi z Újezdce, příteli své[m]u*,“,[462] a purkmistrovi a konšelům: „*což mimo její pohřeb zůstane, to mocně poručuje panu purgmistrovi a pánom konšelom*“.[463] Muži nejčastěji odkazovali manželkám, jak doložilo sedm výskytů („*odkazuje veškeren statek svůj mohvité i nemohvité, i kdež co má, nic nevynímaje, Margaretě, manželce své,*

[459] P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 80.

[460] „*Znamenává se, že Kateřina, Propova Grajša manželka,...“*, 11. 10. 1497, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550). Podobné odkazy: *„Nota. Dorota, manželka Jacubova,...“*, 18. 6. 1494, tamtéž; „*Já, Maruše, města Budějovic Česk[ých] měštka a urozeného vladyky Václava Probošta ze Zhoře manželka,...*“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů, inv. č. 1159.

[461] „*Znamenaj, že Marta, někdy Petra šrotýře manželka,...*“, 2. 3. 1542, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550). Další odkazy dětem: „*Já, Maruše Fišarova, měštka v městě Wintrberka,...*“, 3. 3. 1549, tamtéž; „*Já, Anna Wiennarova ze Vztuh,...*“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů, inv. č. 1159.

[462] „*Znamenaj, že paní Barbora,...*“, 1. 7. 1518, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[463] „*Znamenaj, že Barbora...*“, 2. 3. 1520, tamtéž.

aby toho všeho mocný vladař byla“).[464] Ve dvou případech manžel vše odkázal manželce a dětem dohromady: „*odkazuje všeckeren statek svůj, movité i nemovité, což kde má, nic nevynímaje, Barbaře, manželce své, a dětem svým Mátlovi, Michalkovi, Barboře a Markétě v rovný díl*“.[465] V dalších dvou případech získaly všechen majetek dcery: „*veškeren statek svůj mohvitej i nemohvitej, buď málo nebo mnoho, nic nevynímaje, odkazuje Barboře, dceře své,*“.[466] Jednotlivě se pak objevily odkazy švagrové a jejímu dítěti („*odkazuje veškeren statek svůj mohvitej i nemohvitej, buď málo nebo mnoho, nic nevynímajíc, Magdaléně Circharuvě a dítěti své[m]u v rovný díl*“),[467] matce („*mocně odkazuji paní Maruši, máteři mé milé, aby ona po mé smrti tím a vším statkem nahoře dotčeným vládla*“)[468] a poručníkům („*veškeren statek svůj hotový peníze i všecko, cožkolivěk má, nic nevynímaje, poručuje mocně níže psaným poručníkom*“).[469] Muži tedy častěji odkazovali veškerý majetek manželkám než ženy manželům. Měšťanky naopak více poroučely vše svým dětem než muži. Když už muži odkázali majetek dětem, univerzálními dědičkami se stávaly dcery.

V ostatních testamentech byly odkazy konkretizovány a docházelo k rozdělení majetku mezi minimálně dva dědice nebo společenství. Nejčastějšími dědici se stávali členové rodiny testátora (bližší rozdělení tab. č. 3). Hlavním důvodem zvolit někoho z rodiny bylo ponechání majetku v rodové linii. Proto je zaznamenán tak vysoký výskyt u mužů (v 97 procentech), primárních majitelů rodinného majetku. Ženy nejčastěji od-

[464] „*Znamenaj, že Václav tambor,...*“, 15. 1. 1495, tamtéž. Podobně např. i: „*Znamenaj, že Daniel na rynku...*“, 3. 10. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že já, Jiřík Jampničer,...*“, 30. 6. 1510, tamtéž; „*Znamenaj, že Petr koželuh...*“, 6. 5. 1513, tamtéž.

[465] „*Znamenaj, že Václav mlynář...*“, 24. 9. 1497, tamtéž. Podobně u „*Znamenaj, že Pavel kolář...*“, 26. 6. 1495, tamtéž.

[466] „*Znamenaj, že Petr Projar...*“, 21. 4. 1499, tamtéž. Podobně u „*Léta páně [...] Wolf Wiennar z Muranu...*“, 26. 10. 1548, tamtéž.

[467] „*Znamenaj, že Jerg kramář...*“, 24. 11. 1497, tamtéž.

[468] „*Já, Paulo Holport, někdy Jiříka Holpora města Budějo[vi]c spoluměštína vlastní syn,...*“, 5. 5. 1519, tamtéž.

[469] „*Znamenaj, že Velfl knap...*“, 29. 8. 1498, tamtéž.

Tabulka 3

Počet výskytů rodinných příslušníků v testamentech

Příbuzný	Ženy	Muži
Manželka/manžel	4	40
Dcera	8	21
Syn	10	25
Sestra	4	9
Bratr	6	4
Matka	2	2
Vnučka	3	3
Vnuk	2	2
Teta	2	1
Strýc	1	2
Neteř	4	2
Synovec	2	2
Švagrová	1	-
Švagr	-	2
Snacha	2	-
Zeť	-	2
Nenarozené dítě	-	1

kazovaly vlastním i nevlastním dětem, synům[470] a dcerám.[471] Ve 21 procentech testamentů poroučely ženy majetek svým bratrům.[472] Často se dědičkami staly sestry,[473]

[470] „*Znamenaj, že Uršula, někdy dcera starého Holporta,...*“, 1. 4. 1520, tamtéž. Podobně např. „*Znamenaj, že Uršula, dcera Pluhaříkova,...*“, 22. 9. 1497, tamtéž; „*Dorota Hajsova...*“, 4. 4. 1505, tamtéž; *„Znamenáno, že Proxova hrnčířka v Starém městě,...*“, 26. 4. 1511, tamtéž.

[471] „*Vaše opatrnost pane purkmistře [...] nebožka Anna Kubšo[v]a z Čejkovic,...*“, 14. 4. 1547, tamtéž. Dále např. „*Znamenaj, že Uršula, někdy dcera starého Holporta,...*“, 1. 4. 1520, tamtéž; „*Znamenaj,*

manželé[474] a neteře se 14 procenty.[475] Odkazovaly také i vnoučatům – třem vnučkám[476] a dvěma vnukům[477] –, tetám,[478] matkám,[479] snachám,[480] synovcům,[481] švagrovým[482] nebo strýcům.[483] Muži v 63 procentech poroučeli nějaký majetek manželkám, aby jim zajistili další existenci po smrti živitele rodiny, tj. manželů. Většinou odkázaly určitou věc, popřípadě sumu („*odkazuje z statku svého od Boha je[m]u půjčeného Kateřině, manželce své, 100 [kop] na míšenský g[roše] počítajíc, k to[m]u zadní pokoj, kteréhož*

že Barbora mlynářka z Mladého...“, 2. 1. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že Dorota Casparova...*“, 29. 9. 1505, tamtéž.

[472] „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž. Také např. u: „*Znamenaj, že panna Barbora, dcera Hanuskova,...*“, 4. 11. 1495, tamtéž; „*Znamenaj, že Uršula, dcera Kozlíkova,...“*, 3. 10. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že paní Kateřina, Šitéřova dcera,...*“, 14. 3. 1510, tamtéž.

[473] „*Znamenaj, že panna Barbora, dcera Hanuskova,...*“, 4. 11. 1495, tamtéž. Dále: „*Znamenaj, že Barbora mlynářka z Mladého...*“, 2. 1. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že paní Kateřina, Šitéřova dcera,...*“, 14. 3. 1510, tamtéž; „*Znamenaj, že paní Dorota Teřibuchova...*“, 8. 5. 1514, tamtéž.

[474] „*Znamenaj, že Uršula, dcera Pluhaříkova,...*“, 22. 9. 1497, tamtéž. Podobné u: „*Znamenaj, že Voršila, manželka Šimona Ješka,...*“, 8. 5. 1526, tamtéž; „*Markéta Ryšákova z Vostlného...*“, 28. 1. 1540, tamtéž; „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Apolona, manželka Jana Ponisara...*“, 9. 3. 1538, tamtéž.

[475] „*Znamenaj, že paní Kateřina, Šitéřova dcera,...*“, 14. 3. 1510, tamtéž. Dále: „*Znamenaj, že Barbora mlynářka z Mladého...*“, 2. 1. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že paní Dorota Těřibuchova...*“, 8. 5. 1514, tamtéž; „*Ve jméno [...] Barbora, vdova nebožtíka Martina kožišníka v Židovské ulici,...*“, 26. 3. 1546.

[476] „*Znamenáno, že Proxova hrnčířka v Starém městě...*“, 26. 4. 1511, tamtéž. „*Barbora Reichnštejnorova, měštka v Budějovicích Českých,...*“, 19. 7. 1546, tamtéž; „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Apolona, manželka Jana Ponisara,...*“, 9. 3. 1538, tamtéž.

[477] „*Barbora Reichnštejnorova, měštka v Budějovicích Českých,...*“, 19. 7. 1546, tamtéž; „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Apolona, manželka Jana Ponisara,...*“, 9. 3. 1538, tamtéž.

[478] „*Znamenaj, že Voršila, manželka Šimona Ješka,...*“, 8. 5. 1526, tamtéž; „*Znamenaj, že Voršila Leflarka...*“, 17. 1. 1523, tamtéž.

[479] „*Znamenaj, že Uršula, dcera Kozlíkova,...*“, 3. 10. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že Barbora, dcera Jíry Hanikle,...*“, 10. 10. 1497, tamtéž.

[480] „*Znamenaj, že paní Kateřina, Šitéřova dcera,...*“, 14. 3. 1510, tamtéž. Dále: „*Barbora Reichnštejnorova, měštka v Budějovicích Českých,...*“, 19. 7. 1546, tamtéž.

[481] „*Znamenaj, že Barbora mlynářka z Mladého...*“, 2. 1. 1497, tamtéž; „*Ve jméno [...] Barbora, vdova nebožtíka Martina kožišníka v Židovské ulici,...*“, 26. 3. 1546, tamtéž.

[482] „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž.

[483] „*Znamenaj, že já, Voršila Leflarka...*“, 17. 1. 1523, tamtéž.

užívati má až do proměny stavu svého“),[484] nebo vše, co by zbylo po dědění („*Ostatek všecko, co má, nic nevynímaje, odkazuje Markétě, manželce své.*“).[485] Druhým často vzpomínaným dědicem byl syn, který se objevil ve 40 procentech kšaftů[486] a který se stal často nástupcem v řemesle svého otce, například řezník předal synovi masný krám: „*It[em] synu své[m]u Vicenco[v]i napřed okazuje krám mastný.*“[487] Dcerám odkazovali otcové ve 33 procentech,[488] často aby jim tímto způsobem předali díl, který se měl započítat do věna. Dále byl nalezen vysoký výskyt odkazů sourozencům, bratrům v šesti procentech,[489] ale sestrám o osm procent více.[490] V několika málo případech odkazovali vnoučatům,[491] vlastním matkám,[492] neteřím a synovcům,[493] švagrům[494] a zeťům.[495] Byl ale také nalezen výskyt odkazů tetě[496] a nenarozenému dítěti („*odkazuje*

[484] „*Znamenaj, že Václav Lnegar...*“, 5. 7. 1495, tamtéž. Dále např.: „*Znamenaj, že Bičen, Jírů syn,...*“, 2. 10. 1495, tamtéž; „*Znamenaj, že Václav řezník...*“, 4. 1. 1496, tamtéž; „*Znamenaj, že Crištan řezník...“,* 20. 12. 1497, tamtéž.

[485] „*Znamenaj, že Petr, syn Havla střelce,...*“, 2. 10. 1497, tamtéž. Podobně např. u: „*Nota. Jíra na rynku...*“, 26. 3. 1493, tamtéž; „*Znamenaj, že Vencl Migal řezník...*“, 3. 2. 1496, tamtéž; „*Znamenaj, že Václav, Dochú syn,...*“, 14. 10. 1497, tamtéž.

[486] Např. „*Znamenaj, že Pavel Holport...*“, 18. 10. 1495, tamtéž; „*Znamenaj, že Václav kožišník...*“, 3. 3. 1502, tamtéž; „*Znamenaj, že Vojtěch Poláček z Staré[h]o města...*“, 16. 3. 1504, tamtéž.

[487] „*Znamenaj, že Velfl Knoll řezník...*“, 13. 8. 1499, tamtéž.

[488] Např. „*Znamenaj, že Vencl Migal řezník...*“, 3. 2. 1496, tamtéž; „*Znamenaj, že Jan mlynář...*“, 4. 8. 1498, tamtéž; „*Znamenaj, že Prokop, řečený Jrejf,...*“, 28. 10. 1495, tamtéž.

[489] „*Znamenaj, že Jílek sladovník...*“, 21. 10. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že Jíra hrnčíř z Rohnov...*“, 23. 10. 1497, tamtéž; „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Urban, Plauharův syn z Budějovic,...*“, 25. 5. 1519, tamtéž; „*Štěpán konvář, měštěnín v Budějovicích Českých,...*“, 26. 9. 1549, tamtéž.

[490] Např. „*Znamenaj, že Petr, syn Havla střelce,...*“, 2. 10. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že Václav, Dochú syn,...*“, 14. 10. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že Sigmu[n]d krajčí...“*, 21. 2. 1497, tamtéž.

[491] „*Znamenaj, že Velfl Knoll řezník...“*, 13. 8. 1499, tamtéž. Dále např. u: „*Znamenaj, že Dušek, starý koželuh,...*“, 25. 1. 1522, tamtéž; „*Znamenaj, že Řehoř Ranišl...*“, 15. 11. 1516, tamtéž; „*Já, Mareš z České Ohrazené,...*“, 25. 8. 1520, tamtéž.

[492] „*Znamenaj, že {Kankl} mlynář...*“, 7. 11. 1497, tamtéž; „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Urban, Plauharův syn z Budějovic,...*“, 25. 5. 1519, tamtéž.

[493] „*Nota. Šefencl...*“, 6. 10. 1494, tamtéž; „*Znamenaj, že Křištan řezník...*“, 31. 1. 1503, tamtéž.

[494] „*Znamenaj, že Prokop, řečený Jrejf,...*“, 28. 10. 1495, tamtéž; „*Znamenaj, že Sigmu[n]d krejčí...*“, 21. 2. 1497, tamtéž.

[495] „*Toto jest Michálek...*“, 30. 5. 1544, tamtéž. Také u: „*Já, Mareš z České Ohrazené,...*“, 25. 8. 1540, tamtéž.

[496] „*Já, Petr Hronek na Tučapech...*“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů, inv. č. 1159.

dítěti to[m]u, jestliže by manželka jeho těhotná byla {s ním}, aby to dítě neb děti, kterémž by těhotná byla, toho všeho statku jim odkázaným mocni byli“).[497] Ženy tedy nejčastěji odkazovaly svým dětem, muži naopak převážně manželkám. Ženy velmi často raději v poslední vůli daly majetek jiným ženám z rodiny. Je to jedna ukázka solidarity mezi ženami. Muži odkazovali ženám více za účelem zajištění dalšího života. Zajímavé je, že ženy více odkazovaly bratrům než sestrám a u mužů to bylo přesně naopak, stejný výsledek byl nalezen i u synů a dcer.

Dalšími častými odkazy byly zbožné dary za spásu duše. Pravidelně se takové odkazy začaly objevovat až od dvacátých let 17. století s novým vnímáním posmrtného života barokní kultury.[498] V Českých Budějovicích se v první polovině 16. století a dříve zbožné odkazy vyskytovaly už u poloviny obyvatel, u měšťanek v 58 procentech a u měšťanů v 46 procentech. Za zajištění spásy duše mohli odkazovat příspěvky kostelům, klášterům nebo chudým lidem. Mnohdy bylo poroučení konkrétně zaměřené, například jídlo k přilepšení mnichům nebo k části církevního objektu. Českobudějovičtí měšťané nejvíce přispěli ze svého majetku právě k církevním institucím v Českých Budějovicích. Ženy i muži nejčastěji odkazovali kostelu svatého Prokopa a svatého Jana Křtitele ležícímu ve Starém městě.[499] Dalšími nejfrekventovanějšími institucemi byli klášter s dominikány – „*It[e]m mnichom do kláštera do kuchyně 7 [kop].*“[500] - (u žen ve 13 výskytech,[501] u mužů ve 14 výskytech[502]) a farní kostel svatého Mikuláše (u žen dvanáct výskytů,[503] u mužů 15 výskytů[504]). Dalším darem, kterým se snažili obyvatelé

[497] „*Znamenaj, že Vencl rybář...*“, 13. 3. 1496, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

[498] P. KRÁL, *Mezi životem*, s. 52.

[499] Např. „*Znamenaj, že Dorota Casparova...*“, 29. 9. 1505, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550). „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž; „*Nota. Jíra na rynku...*“, 26. 3. 1493, tamtéž; „*Znamenaj, že Vencl Migal...*“, 3. 2. 1496, tamtéž.

[500] „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž.

[501] Např. „*Znamenaj, že paní Kateřina, Šitéřova dcera,...*“, 14. 3. 1510, tamtéž; „*Znamenaj, že paní Dorota Těřibuchova...*“, 8. 5. 1514, tamtéž.

[502] Např. „*Znamenaj, že Vencl Migal...*“, 3. 2. 1496, tamtéž; „*Znamenaj, že Petr, syn Havla střelce,...*“, 2. 10. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že Václav, Dochú syn,...*“, 14. 10. 1497, tamtéž.

[503] Např. „*Znamenaj, že panna Barbora, dcera Hanuskova,...*“, 4. 11. 1495, tamtéž; „*Znamenaj, že Uršula, někdy dcera starého Holporta,...*“, 1. 4. 1520, tamtéž; „*Znamenaj, že paní Kateřina, Šitéřova dcera,...*“, 14. 3. 1510, tamtéž.

[504] Např. „*Znamenaj, že Pavel Holport...*“, 18. 10. 1495, tamtéž; „*Znamenaj, že Jan mlynář...*“, 4. 8. 1498, tamtéž; „*Znamenaj, že Václav kožišník...*“, 3. 3. 1502, tamtéž.

Českých Budějovic spasit svou duši, byl příspěvek chudým lidem[505] nebo špitálu.[506] V ženských testamentech (ve čtyřech případech) bylo zvláště uvedeno, aby odkazovaný majetek připadl chudým dívkám, ale jen těm, které byly považovány za poctivé: „*polovici toho statku chudým dívkám, kteréž jse poctivě zachovají*“.[507] Odkazováno bylo ale i kněžím, kteří se měli modlit za duše měšťanů,[508] a členům pohřebního bratrství Božího těla,[509] kterým věnovaly část svého majetku více ženy. Ženy spíše volily místo donací právě v Českých Budějovicích, jen dva odkazy mířily do Jindřichova Hradce[510] a do Čakova.[511] Muži odkazovali do širšího okolí, po jednom odkazu se objevily donace do vsí a měst Volary,[512] Borovany,[513] Kájov,[514] Černice,[515] Dubné,[516] Litvínovice,[517] Doudleby,[518] Ledenice.[519] Vysvětlit to lze tak, že muži měli širší možnost migrace než ženy. Pokud nechtěla testátorka (u mužů se toto přání vyskytlo jen jednou, u žen třikrát) odkázat na určité místo, připsala peněžní sumu na koupi svící nebo konání

[505] Např. „*Znamenaj, že panna Barbora, dcera Hanuskova,...*“, 4. 11. 1495, tamtéž; „*Znamenaj, že Barbara Pražská...“*, 22. 7. 1503, tamtéž; „*Znamenaj, že Sigmu[n]d krajčí...*“, 21. 2. 1497, tamtéž; „*Toto jest Michálek...*“, 30. 5. 1544, tamtéž.

[506] Např. „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž; „*Znamenaj, že Dorotae, někdy Augustina Ramšisle manželka,...*“, 3. 1. 1502, tamtéž; „*Znamenaj, že Václav kožišník...*“, 3. 3. 1502, tamtéž; „*Znamenaj, že Prokop Šittéř...*“, 22. 6. 1502, tamtéž.

[507] „*Znamenaj, že paní Kateřina, Šitéřova dcera,...*“, 14. 3. 1510, tamtéž. Dále: „*Znamenaj, že panna Barbora, dcera Hanuskova,...*“, 4. 11. 1495, tamtéž; „*Znamenaj, že Dorotae, někdy Augustina Ramšisle manželka,...*“, 3. 1. 1502, tamtéž; „*Znamenaj, že Barbora Tomšova...*“, 27. 3. 1506, tamtéž.

[508] Např. „*Znamenaj, že Barbara Pražská...*“, 22. 7. 1503, tamtéž; „*Znamenaj, že Zuzka...“*, 14. 8. 1505, tamtéž; „*Znamenaj, že Václav, Dochú syn,...*“, 14. 10. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že Řehoř z Lipí...*“, 20. 11. 1495, tamtéž.

[509] Např. „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manžela Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž; „*Znamenaj, že Dorotae, někdy Augustina Ramšisle manželka...*“, 3.1. 1502, tamtéž; „*Znamenaj, že Beneš forman...*“, 25. 11. 1502, tamtéž; „*Znamenaj, že Petřík řezník...*“, 30. 6. 1497, tamtéž.

[510] „*Znamenaj, že Barbara Pražská...*“, 22. 7. 1503, tamtéž.

[511] „*Znamenaj, že Dorotae, někdy Augustina Ramšisle manželka,...*“, 3. 1. 1502, tamtéž.

[512] „*Znamenaj, že Vencl Migal...*“, 3. 2. 1496, tamtéž.

[513] „*Znamenaj, že Václav, Dochú syn,...*“, 14. 10. 1497, tamtéž.

[514] „*Znamenaj, že Jíra hrnčíř z Rohnov...*“, 23. 10. 1497, tamtéž.

[515] „*Znamenaj, že Beneš forman...“*, 25. 11. 1502, tamtéž.

[516] „*Znamenaj, že Řehoř z Lipí...*“, 20. 11. 1495, tamtéž.

[517] „*Znamenaj, že Biček Pavel a Liebl...*“, 5. 6. 1501, tamtéž.

[518] „*Znamenaj, že Partl Riedl...*“, 29. 5. 1523, tamtéž.

[519] „*Já, Mareš z České Ohrazené...*“, 25. 8. 1540, tamtéž.

mší.[520] Ze zkoumaných pramenů tedy vyplývá, že ženy si více zajišťovaly spásu duše než muži. Vyšší ženské odkazy chudým lidem, bratřím do kláštera nebo kněžím poukazují na větší lidskou soudržnost.

Další organizace, kterým bylo často odkazováno, byly cechy. Ženy přispívaly do cechu v 37 procentech a muži jen v 17 procentech. Obvyklé bylo darovat určitou částku do toho cechu, kde byl testátor nebo někdo z příbuzných v bratrství. Nejčastěji zmiňovaným cechem u žen i u mužů byl řeznický cech (u žen v 57 procentech,[521] u mužů v 36 procentech[522]). Vyšší počet výskytů u žen (ale jen po jednom u mužů) byl zaznamenán u cechů pekařů,[523] knapů[524] a krejčích.[525] Ženy dále odkazovaly ševcům,[526] kovářům,[527] koželuhům,[528] sladovníkům,[529] kožišníkům,[530] bednářům[531] a rybářům.[532] U mužů byly zaznamenány cechy rybníkářů,[533] sladovníků[534] a mlynářů.[535]

---

[520] „*Znamenaj, že Jíra hrnčíř z Rohnov...*“, 23. 10. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že Barbara Pražská...“*, 22. 7. 1503, tamtéž; „*Znamenaj, že Barbora Tomšova...*“, 27. 3. 1506, tamtéž; „*Znamenaj, že Kateřina, vdova pozůstalá po nebožtíkovi Benešovi formanu,...*“, 21. 4. 1516, tamtéž.

[521] Např. „*Znamenaj, že Uršula, dcera Kozlíkova,...*“, 3. 10. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že Barbora, dcera Jíry Hanikle,...*“, 10. 10. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že paní Dorota Teřibuchova...*“, 8. 5. 1514, tamtéž.

[522] Např. „*Znamenaj, že Petřík Řezník...*“, 30. 6. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že Velfl Knoll řezník...*“, 14. 8. 1499, tamtéž; „*Znamenaj, že Prokop Šittéř...*“, 22. 6. 1502, tamtéž.

[523] „*Znamenaj, že Václav kramář...*“, 23. 7. 1509, tamtéž. U žen např.: „*Znamenaj, že paní Kateřina, Šitéřova dcera,...*“, 14. 3. 1510, tamtéž; „*Znamenaj, že Dorotea, někdy Augustina Ramšisle manželka,...“*, 3. 1. 1502, tamtéž; „*Znamenaj, že Barbara Pražská...“*, 22. 7. 1503, tamtéž.

[524] „*Znamenaj, že Partl Riedl...*“, 29. 5. 1523, tamtéž; „*Znamenaj, že paní Kateřina, Šitéřova dcera,...*“, 14. 3. 1510, tamtéž; „*Znamenaj, že Barbara Pražská...“*, 22. 7. 1503, tamtéž; „*Já, Markéta v Budějovicích Českých, urozeného vladyky pa[na] Václava ze Zhoře pozůstalá manželka,...*“, 29. 6. 1541, tamtéž.

[525] „*Znamenaj, že Bartoš krajčí...*“, 6. 4. 1514, tamtéž; „*Já, Markéta v Budějovicích Českých, urozeného vladyky pa[na] Václava ze Zhoře pozůstalá manželka,...*“, 29. 6. 1541, tamtéž; „*Znamenaj, že já, Voršila Leflarka,...*“, 17. 1. 1523, tamtéž.

[526] „*Znamenaj, že Barbora, stará Kchiepornova,...*“, 27. 4. 1498, tamtéž; „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž; „*Já, Markéta v Budějovicích Českých, urozeného vladyky pa[na] Václava ze Zhoře pozůstalá manželka,...*“, 29. 6. 1541, tamtéž.

[527] „*Znamenaj, že Barbora, stará Kchiepornova,...*“, 27. 4. 1498, tamtéž; „*Oznamuji, že Dorota, Martina kováře manželka,...*“, 18. 3. 1521, tamtéž.

[528] „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž.

[529] „*Já, Markéta v Budějovicích Českých, urozeného vladyky pa[na] Václava ze Zhoře pozůstalá manželka,...*“, 29. 6. 1541, tamtéž.

[530] Tamtéž.

Poslední odkazy směřovaly mezi osoby nepatřící do rodiny. Muži na ně mysleli, ve 20 procentech, u žen byl nalezen výskyt až 53procentní. Nejčastěji bylo odkazováno přátelům nebo dobrým sousedům. Měšťanky odkazovaly velmi často přítelkyním (13 případů)[536] a přátelům (jedenáct příkladů),[537] ale nezapomínaly ani na děti svých přátel: „*It[em] Maruše, kteráž [jest] u ní dívka byla, její[m]u dítěti odkazuje 3 [kopy].*“[538] Měšťané odkazovali také nejčastěji přátelům (ženám i mužům stejně často), ale ne jejich dětem.[539] Ženy i muži způsobem kšaftování darovali majetek i svým poručníkům,[540] schovancům[541] a schovankám.[542] U žen byly navíc nalezeny odkazy pacholkovi[543] a služebné.[544]

Pokud jde o majetek, s kterým se kšaftovalo, nejčastěji jím byla finanční hotovost u mužů (40 výskytů)[545] i u žen (30 výskytů).[546] Pokud měšťan nebo měšťanka

---

[531] Tamtéž.

[532] Tamtéž.

[533] „*Znamenaj, že Vencl rybář...*“, 13. 3. 1496, tamtéž.

[534] „*Znamenaj, že Jíra Pražák...*“, 1. 5. 1515, tamtéž.

[535] Tamtéž.

[536] Např. „*Znamenaj, že Dorota Casparova...*“, 29. 9. 1505, tamtéž; „*Znamenaj, že Dorota Těřibuchova...*“, 8. 5. 1514, tamtéž; „*Znamenaj, že Dorotae, někdy Augustina Ramšisle manželka,...“*, 3.1. 1502, tamtéž.

[537]Např. „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž; „*Znamenaj, že paní Kateřina, Šitéřova dcera,...*“, 14. 3. 1510, tamtéž; „*Znamenaj, že Barbora Tomšova...*“, 27. 3. 1506, tamtéž.

[538] „*Znamenaj, že Barbara Pražská...*“, 22. 7. 1503, tamtéž. Dále např.: „*Znamenaj, že Dorota Strakova...*“, 14. 3. 1520, tamtéž; „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž.

[539] Např. „*Znamenaj, že Řehoř z Lipí...*“, 20. 11. 1495, tamtéž; „*Znamenaj, že Bláha z Litvínovic...*“, 7. 1. 1507, tamtéž; „*Toto jest Michálek...*“, 30. 5. 1544, tamtéž; „*Šimek u Longnia konváře...*“, 15. 1. 1541, tamtéž.

[540] „*Já, Markéta v Budějovicích Českých, urozeného vladyky pa[na] Václava ze Zhoře pozůstalá manželka,...*“, 29. 6. 1541, tamtéž; „*Znamenaj, že Dorota Strakova...*“, 14. 3. 1520, tamtéž; „*Znamenaj, že Velfl Knoll řezník...*“, 13. 8. 1499, tamtéž.

[541] „*Znamenaj, že Sigmu[n]d krajčí...*“, 21. 2. 1497, tamtéž.

[542] „*Znamenaj, že paní Dorota Těřibuchova...*“, 8. 5. 1514, tamtéž; „*Znamenaj, že Křištan řezník...*“, 31. 1. 1503, tamtéž.

[543] „*Znamenaj, že Barbora mlynářka z Mladého...*“, 2. 1. 1497, tamtéž.

[544] „*Znamenaj, že já, Voršila Leflarka,...*“, 17. 1. 1523, tamtéž.

[545] Např. „*Nota, Jíra na rynku...*“, 26. 3. 1493, tamtéž; „*Znamenaj, že Vojtěch Poláček z Staré[h]o města...“*, 16. 3. 1504, tamtéž; „*Znamenaj, že Petr zedník...*“, 21. 7. 1512, tamtéž.

odkázali hotové peníze, které ale neměli k dispozici, po dědickém řízení proběhl odhad nemovitého majetku neboli šacuňk. Ve zkoumaných pramenech byl nalezen jen dvakrát, a to v souvislosti s pozůstalostí otce a manžela, jednou byl šacován dům,[547] v druhém případě dům s hospodářstvím a cihelnou.[548] Muži pak ve více (dvanácti) případech odkazovali dluhy[549] a pohledávky,[550] než ženy. Také nemovitý majetek, jako byl dům,[551] louka,[552] dvůr,[553] zahrada,[554] dědina[555] nebo hospodářství (i s dobytkem a obilím),[556] odkazovali více muži. Je to dáno tím, že muži byli absolutními vládci (kromě vdov) nad nemovitým majetkem. Když odkazovali celou nemovitost, automaticky do ní zahrnuli i veškeré její vybavení, které málokdy rozepisovali podrobně. Obecně totiž platilo, že pokud měl muž hodnotný majetek, nemusel rozepisovat jeho vybavení, protože se dalo předpokládat, že ho vlastnil. Naopak ženy tak často nemovitost nevlastnily, proto vybavení, které jim patřilo, jmenovitě rozdělily mezi dědice. Do vybavení, které odkazovaly, patřilo stříbrné nebo cínové nebo měděné nádobí,[557] ložní šaty,[558] ubrusy,[559] podušky,[560] prostěradla,[561] polštáře,[562] duchny,[563]

---

[546] Např. „*Znamenaj, že paní Dorota Těřibuchova...*“, 8. 5. 1514, tamtéž; „*Oznamuji, že Dorota, Martina kováře manželka,...*“, 18. 3. 1521, tamtéž; „*Znamenaj, že panna Barbora, dcera Hanuskova,...*“, 4. 11. 1495, tamtéž.

[547] „*Stal se šacuňk a konečná úmluva mezi Hanzlem Psehornej...*“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha darování a převodů nemovitostí, inventářů pozůstalostí a jejich dělení a svatebních smluv, inv. č. 1160.

[548] „*Stal se [jest] šacuňk o dům Tomáška Raušara...*“, tamtéž.

[549] Např. „*Ve jméno Boží, ámen. [...] Matouš Zdeněk forman z Rožnova...*“, 1. 11. 1495, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550); „*Znamenaj, že Biček Pavel a Liebl...*“, 5. 6. 1501, tamtéž; „*Wolfgang mlynář v Budějovicích Českých...*“, 13. 10. 1540, tamtéž.

[550] Např. „*Znamenaj, že Jíra Pražák...*“, 1. 5. 1515, tamtéž; „*Znamenaj, že Bláha z Litvínovic,...*“, 7. 1. 1507, tamtéž; „*Znamenaj, že Václav kožišník...*“, 3. 3. 1502, tamtéž.

[551] Např. „*Znamenaj, že Václav krajčí...*“, 7. 4. 1499, tamtéž.

[552] Např. „*Znamenaj, že {Kankl} mlynář...*“, 7. 11. 1497, tamtéž.

[553] Např. „*Znamenaj, že Prokop řečený Jrejf...*“, 28. 10. 1495, tamtéž.

[554] Např. „*Znamenaj, že Pavel Holport...*“, 18. 10. 1495, tamtéž.

[555] Např. „*Znamenaj, že Mašek hrnčíř...*“, 22. 6. 1521, tamtéž.

[556] Např. „*Wolfgang mlynář v Budějovicích Českých...*“, 13. 10. 1540, tamtéž.

[557] Např. „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž.

[558] Např. „*Znamenaj, že Barbora, stará Kchiepornova,...*“, 27. 4. 1498, tamtéž.

[559] Např. „*Znamenaj, že paní Dorota Těřibuchova...*“, 8. 5. 1514, tamtéž.

[560] Např. „*Znamenaj, že paní Kateřina, Šitéřova dcera,...*“, 14. 3. 1510, tamtéž.

[561] Např. „*Znamenaj, že Zuzka...*“, 14. 8. 1505, tamtéž.

truhly[564] nebo almary.[565] Dále ženy podrobně rozdělily části oděvů – pokud to neoznačily jednotným názvem „*chodící šaty*“ - (sukně,[566] plášť,[567] šlojíř,[568] blány,[569] šuby,[570] kožichy,[571] čepce[572] nebo rubáše[573]) a šperky (pásy,[574] páteře,[575] prsteny[576] nebo spínadla[577]), nebo ještě nezpracované sukno[578] a plátno.[579] U mužských testamentů byly také nalezeny odkazy částí oblečení, většinou ale ženského, které byly kšaftovány po zemřelé manželce, např. „*potom sukni brunátnú, kteráž byla prvnější manželky jeho*“.[580] Muži dále odkazovali v některých případech manželkám věno[581] nebo výpravu (*„It[e]m odkazuje Uršile manželce 50 [kop] a k to[m]u všecku výpravu její.*“).[582] V jedné jediné poslední vůli byly nalezeny mezi kšaftovaným majetkem i knihy, ale jejich tituly nebyly více rozepsány: „*It[em] kněhy, kterejž má, ty odkazuje Pavlovi.*“.[583]

---

[562] Např. „*Vaše opatrnost [...] nebožka Anna Kubšo[v]a z Čejkovic...*“, 14. 4. 1547, tamtéž.

[563] Např. „*Znamenaj, že Barbara Pražská...*“, 22. 7. 1503, tamtéž.

[564] Např. „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž.

[565] Tamtéž.

[566] Např. „*Znamenaj, že já, Voršila Leflarka,...*“, 17. 1. 1523, tamtéž.

[567] Např. „*Barbora Reichnštejnorova, měštka v Budějovicích Českých,...*“, 19. 7. 1546, tamtéž.

[568] Např. „*Znamenaj, že paní Kateřina, Šitéřova dcera,...*“, 14. 3. 1510, tamtéž.

[569] Např. „*Já, Markéta v Budějovicích Českých, urozeného vladyky pa[n]a Václava ze Zhoře pozůstalá manželka,...*“, 29. 6. 1541, tamtéž.

[570] Např. „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Apolona, manželka Jana Panisara,...*“, 9. 3. 1538, tamtéž.

[571] Např. „*Barbora Reichnštejnorova, měštka v Budějovicích Českých,...*“, 19. 7. 1546, tamtéž.

[572] „*Ve jméno Boží, ámen. Já, Apolona, manželka Jana Panisara,...*“, 9. 3. 1538, tamtéž.

[573] „*Vaše opatrnost [...] nebožka Anna Kubšo[v]a z Čejkovic...*“, 14. 4. 1547, tamtéž.

[574] Např. „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž.

[575] Např. „*Znamenaj, že paní Kateřina, Šitéřova dcera,...*“, 14. 3. 1510, tamtéž.

[576] Např. „*Znamenaj, že paní Dorota Těřibuchova...*“, 8. 5. 1514, tamtéž.

[577] Např. „*Znamenaj, že Kateřina, někdy manželka Sikova,...*“, 9. 8. 1501, tamtéž.

[578] Např. „*Znamenaj, že panna Barbora, dcera Hanuskova,...*“, 4. 11. 1495, tamtéž.

[579] „*Vaše opatrnost [...] nebožka Anna Kubšo[v]a z Čejkovic...*“, 14. 4. 1547, tamtéž.

[580] „*Znamenaj, že Vencl rybář...*“, 13. 3. 1496, tamtéž.

[581] Např. „*Znamenaj, že Václav, Dochú syn,...*“, 14. 10. 1497, tamtéž.

[582] „*Znamenaj, že Bičen, Jírú syn,...*“, 2. 10. 1495, tamtéž.

[583] „*Znamenaj, že Sigmu[n]d krajčí...*“, 21. 2. 1497, tamtéž.

V.3. Ženy v testamentech

Ženy jako testátorky měly už z práva možnost jednat se svým majetkem podle vlastního uvážení. Ať už se rozhodly pro přerozdělení majetku nebo celkové odkázání majetku, lze vyvodit, že si raději nějaký majetek ponechaly ve vlastním držení až do smrti, jak dokázal poměr výskytů testamentů a vzdání majetku. Ženské odkazy v Českých Budějovicích většinou směřovaly do rodinného prostředí, dědické díly získávali nejčastěji synové, dcery a bratři. Křesťanská zbožnost byla dokazována v nadpoloviční většině u žen pomocí dědických darů církevním institucím. Dalšími způsoby, jak si trochu pojistit spasení duše, byly odkazy chudým lidem, ženy ve větší míře upřesňovaly, aby příspěvek získaly chudé dívky. Kromě církevních institucí ženy obdarovávaly tímto způsobem i společenství řemeslníků, nejčastěji putovaly odkazy do cechů, kam patřil někdo z rodiny nebo blízkých přátel. Mimo rodinu ženy odkazovaly do rukou přátel, zejména přítelkyním a jejich dětem. Zatímco muži nejčastěji poroučeli majetek do rukou příbuzných, ženy raději rozdaly majetek mezi přátele, církevní instituce a cechy. Protože ženy nemusely zachovávat rodinný majetek takovým způsobem jako muži, mohly své vlastnictví rozdělit mezi širší obec města. Ženská sounáležitost lze vysledovat na odkazech žen ženám, ať už šlo o rodinné příslušnice, přítelkyně nebo chudé dívky.

Druhou roli, kterou žena hrála v testamentu, byla dědička. Ženy měly v dědickém právu silné zastání, jak bylo ukázáno na *Městských právech* Brikcího z Licka výše. V Českých Budějovicích se dědičkami, ať už univerzálními nebo dílčími, staly nejčastěji manželky (v 49 případech), následovány dcerami (v 34 případech). Výrazné zastoupení v kšaftech byl zjištěn i u přítelkyň a sester. Dědický díl získaly ale i neteře, vnučky, matky, chudé dívky, tety nebo švagrové, snachy, schovanky a služebné, i když se z nich dědičky stávaly jen občasně. Pokud dědičku ustanovil muž, chtěl jí alespoň nějakým způsobem zajistit další existenci, muži většinou odkazovali peněžní hotovost. Vybrala-li dědičku žena, šlo většinou o ženskou sounáležitost, kterou si ve vysokém počtu případů projevovaly upomínkami z movitého majetku. Dědici mohli být ustanovováni i přes několik generací zpětně, obvyklé bylo dědičný majetek odkázat spolu s pokynem, aby po smrti dědice přešel na dalšího člena rodu. V dědickém sporu byl řešen právě nárok na dědičnou louku, kdy se synovec, zastupující svou starší

sestru, domáhal práva na louku, která po jejich matce měla patřit jí, došlo ale k nepochopení závěti jejich dědečka a louka připadla po smrti matky strýci.[584]

Poslední rolí, kterou žena v testamentu mohla získat, byla poručnice. Právě poručnice a poručníci získali relativně vysokou pravomoc nad rodinným majetkem, případně nad potomky. Touto rolí byli pověřeni ti, kterým testátor nejvíce věřil, že vyplní jejich poslední vůli. Ženy i muži volili za poručníky nejčastěji muže (ženy v 94 procentech,[585] muži v 74 procentech[586]), obvykle to byli příbuzní nebo měšťané, kteří byli ve městě vážení, například českobudějovický městský písař Jan Petřík z Benešova: „*Však aby táž dcera má z to[h]o statku chována byla v rukou a mocí urozené[h]o pana Jana Petříka z Benešova v Budějovicích Českých a opatrována, jakožto při mocné[m] otcovském poručníku, jemuž jsem jí s týmž statečkem obzvláštně svěřila a svěřuji.*“[587] Ženy za poručnice volili především muži (v 15 případech), u žen se toto rozhodnutí objevilo jen dvakrát. Poručnicemi se stávaly především manželky (dvanáct případů),[588] k sedmi manželkám byli ale připojeni ještě mužští poručníci, kteří jí měli být nápomocni: „*Kteréhožto kšaftu mocnú poručnici činí svrchu psanú Maruši, manželku svú, přitom prosí Tomáška řezníka, aby jí raden a pomocen, kdyby toho potřebě bylo, byl.*“.[589] Muži dále volili za poručnice švagrovou,[590] dceru[591] nebo matku.[592] Pokud měšťanky vyvolily za poručnici ženu (ve zkoumaných pramenech pouze matka[593] a přítelkyně[594]), vybraly jí k pomoci také nějakého mužského poručníka.

---

[584] „*Spor o dědictví...*“, tamtéž.

[585] Např. „*Nota. Dorota, manželka Jacubova,...*“, 18. 6. 1494, tamtéž; „*Znamenaj, že Barbora mlynářka z Mladého...*“, 2. 1. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že Barbara Pražská...*“, 22. 7. 1503, tamtéž.

[586] Např. „*Znamenaj, že Václav řezník...*“, 4. 1. 1496, tamtéž; „*Znamenaj, že Beneš forman...*“, 25. 11. 1502, tamtéž; „*Znamenaj, že Petr zedník...*“, 21. 7. 1512, tamtéž.

[587] „*Já, Anna Wiennarova ze Vztuh,...*“, 3. 3. 1549, tamtéž.

[588] Např. „*Znamenaj, že Daniel na rynku...*“, 3. 10. 1497, tamtéž; „*Znamenaj, že Vojtěch Poláček z Staré[h]o města...*“, 16. 3. 1504, tamtéž; „*Znamenaj, že Bartoš krajčí...*“, 6. 4. 1514, tamtéž.

[589] „*Znamenaj, že Petřík řezník...*“, 30. 6. 1497, tamtéž.

[590] „*Znamenaj, že Jerg kramář...*“, 24. 11. 1497, tamtéž.

[591] „*Znamenaj, že Petr Projar...*“, 21. 4. 1499, tamtéž.

[592] „*Já, Paulo Holport, někdy Jiříka Holporta města Budějo[vi]c spoluměštína vlastní syn,...*“, 5. 5. 1519, tamtéž.

[593] „*Znamenaj, že panna Barbora, dcera Hanuskova,...*“, 4. 11. 1495, tamtéž.

[594] „*Znamenaj, že Zuzka...*“, 14. 8. 1505, tamtéž.

Muži volili za poručnice manželky většinou v případech, když měli nedospělé děti. I Brikcí z Licka se v takové situaci raději přiklonil k poručnici-matce.

Žena se v testamentech objevila ještě v jedné roli, v roli svědkyně. Ačkoliv Brikcí z Licka hodnotil ženu jako za nehodnověrného svědka, jak bylo doloženo výše, přece jen byly ženy přítomny právním aktům, i když patřily mezi obyčejné svědky a ne mezi přísežné. U mužských testamentů byla žena přítomna v jedenácti případech, většinou to byla manželka („*Přítomnosti byli jsú opatrné múdrosti Jiřík Vajz, tehdáž purg[mist]r, Řehoř na rynku, Hanuš Schperusak z přísežných a poručník a manželka je[h]o z obce.*“),[595] jen jednou tuto funkci přijala dcera.[596] Měšťanky přijaly ke svědectví matku[597] a přítelkyni.[598]

[595] „*Znamenaj, že Beneš forman...*“, 25. 11. 1502, tamtéž.

[596] „*Znamenaj, že Petr Projar...*“, 21. 4. 1499, tamtéž.

[597] „*Znamenaj, že panna Barbora, dcera Hanuskova,...*“, 4. 11. 1495, tamtéž.

[598] „*Znamenaj, že Dorotae, někdy Augustina Ramšisle manželka,...*“, 3. 1. 1502, tamtéž.

VI. Závěr

Hlavním tématem bakalářské práce bylo vytvořit obraz ženy v městském dědickém a majetkovém právu a tímto způsobem ho porovnat s životy měšťanek žijících v letech 1493-1550 v Českých Budějovicích.

Velká kapitola byla zaměřena na městské právo, které bylo používáno v Českých zemích, a byly udány důvody, proč bylo nutné sepsat jednotnou kodifikaci práva. Právě první městský zákoník byl náplní této práce. Při rozboru Brikcího *Práv městských* bylo vyvozeno, že Brikcí důsledně popsal roli ženy ve všech kategoriích práva. Věnoval se otázce věna a snažil se ženu ochránit před všelijakými nesnázemi, které by jí mohly o věno připravit. Výši věna však Brikcí neuváděl. Dostatečně ale vymezil okolnosti, kdy mohla manželka přijít o obvěnění. Uznal i případy, kdy manžel směl manipulovat s ženiným věnem. Ve chvíli, kdy ale manžel zacházel s ženiným majetkem nečestně, mohla se manželka veřejně bránit. Brikcí uznal měšťankám právo kšaftovat se svým majetkem podle svého vlastního uvážení. Pokud šlo o právo na dědický podíl, sestry měly stejné právo na majetek bratra jako ostatní sourozenci. Žena získala právo na dědictví i v případě, že se provdala za ne právě počestného muže. Matky sice měly ze zákoníku vymezenou třetinu dědického podílu, směly si ale vybrat jen z movitých věcí. V manželství byl manželčin díl z dědictví v držení muže, pokud se ale rozhodl ženino jmění rozhazovat, žena se mohla bránit. Až v momentě, když zemřeli všichni členové rodiny, se žena stávala absolutní dědičkou. Největší volnost v právu měla žena v roli vdovy, v tu dobu se stávala poručnicí dětí i majetku, k čemuž se i Brikcí přikláněl. Vdova se stala samostatně právně zodpovědnou, a dalo by se mluvit o ženském svobodném období v životě, jelikož už nepodléhala pod vůli otce nebo manžela. Když se ale vdova chtěla znovu provdat, ztratila všechna poručnická práva. Z rozboru zákoníku tedy vyplývá, že ženy měly největší volnost v majetkovém právu. V jiné oblasti práva jim Brikcí upíral větší roli. Ženy nesměly získat žádný úřad, ale ani před úřadem či soudem svědčit, protože nebyly považovány za hodnověrné svědky. České Budějovice patřily mezi města akceptující práva Starého Města pražského, na které poukazoval již Karel IV. ve vztahu k dědickému právu z roku 1372. Protože Brikcí z Licka vycházel při soupisu *Práv městských* i z práv Starého Města pražského, nejsou rozdíly v dědické praxi před a po vydání Brikcího zákoníku v Českých Budějovicích patrné.

Další část práce se týkala rozboru pramenů. Testamenty byly podrobeny analýze ortografické i diplomatické. Hlavním úkolem pravopisného rozboru bylo zjistit, jak byly ženy označovány. Pokud by platila hypotéza, že pisatelé využívali velkých písmen ve chvíli, když chtěli poukázat na důležitost nějaké osoby, dalo by se uvažovat o tom, že pokud členka rodiny byla označena velkým písmenem, byla vnímána s určitou vážností. Zkoumané prameny však byly většinou sepsané písařem, tudíž tuto hypotézu nebylo možné ani dokázat ani vyvrátit. Podařilo se ale analýzou staročeštiny zjistit, že České Budějovice vnímaly některé jazykové změny opožděně. Psaní **z** s diakritikou pro hlášku **ž** nebylo nalezeno, ačkoliv by se v 16. století mělo objevovat pravidelně. Také psaní dlouhých vokálů bylo stále ještě nahrazováno spřežkami. Bylo potvrzeno, že ve zkoumaném období ještě neproběhla monoftongizace **uo** v **ů** a diftongizace **ú** v **ou**. Zpoždění nastalo i v přehlásce **aj** v **ej**. Ačkoliv se hláska **f** objevovala v českém prostředí samostatně, v Českých Budějovicích bylo důsledně dodržováno zdvojené **f** ve slově *k∫∫afft*. Další formální rozbor, tentokrát diplomatický, byl porovnáván s výsledky rozborů testamentů z jiných měst. Bylo dokázáno, že i v Českých Budějovicích nebylo běžné používat aprekaci na závěr kšaftů jako i u ostatních měst, navíc zde nebyly časté ani invokace. Ženy se v posledních vůlích nejčastěji identifikovaly jako členky rodiny (manželky nebo sestry) a nejčastějším křestním jménem měšťanek byla Barbora. Pouze u ženských testamentů byly nalezeny v promulgaci formulace typu „*jsúce sebe mocna*“, o kterých lze tvrdit, že ženy považovaly za vhodné ujistit společnost o zplnomocnění k sepsání kšaftu. Sankce v Českých Budějovicích využívali hlavně muži, aby ochránili manželky-dědičky před případnými odpory ze stran synů a dcer.

V obsahovém rozboru pramenů bylo nalezeno, že si ženy raději ponechaly nějaký majetek pro vlastní využití. Ukázala to vzdání majetku, kdy si v polovině případů ženy vymínily výjimku z celkového odevzdání majetku, i vyšší počet testamentů než vzdání majetků. Českobudějovické měšťanky nejčastěji odkazovaly do rodinného prostředí, převažovaly výskyty odkazů synům, dcerám a bratrům. U nadpoloviční většiny žen byly zjištěny zbožné odkazy církevním institucím na záduší, v Českých Budějovicích šly tyto příspěvky hlavně do kostela svatého Prokopa a svatého Jana Křtitele. Časté byly i dary mezi chudé lidi do špitálu, konkrétně ženy přispívaly chudým poctivým dívkám. Vedle církevních institucí byly v testamentech zmíněny příspěvky do řemeslných cechů, především řezníkům, kde byl v bratrství někdo z příbuzných nebo přátel. Ženy dále odkazovaly nějaký majetek i přítelkyním a jejich

dětem. Lze tedy tvrdit, že ženy raději odkazovaly majetek mezi církevní instituce, cechy a přátele, než muži, kteří raději volili dědice z rodinného kruhu. Ženy (kromě vdov) totiž nemusely řešit následnictví na rodinném majetku, na rozdíl od mužů, proto mohly svůj majetek rozdělit mezi širší okruh městského společenství. Ze zkoumaných pramenů navíc vyplynulo, že ženy poroučely svůj majetek raději opět mezi ženy, rodinné příslušnice, přítelkyně nebo chudé dívky. Bylo zjištěno, že nejčastějšími dědičkami se stávaly manželky a dcery. Pokud muž určil dědičkou ženu, důvodem bylo zajistit jí další budoucnost po jeho smrti, proto nejčastěji odkazovali peníze. Jestliže dědičku ustanovila žena, většinou byly odkazovány nějaké upomínky, jako části oděvů nebo menší částka peněz, nešlo tedy o zajištění dědičky, ale spíše o sounáležitost mezi ženami. Nejčastěji ženy kšaftovaly s hotovými penězi (stejně jako muži). Protože nebyly ale často držitelkami nemovitého majetku, rozepisovaly konkrétní odkazy z movitého majetku (odkazovaly například nádobí, ložní prádlo, polštáře, duchny, truhly, části oblečení nebo šperky). Měšťanky i měšťané volili za poručníky kšaftu hlavně muže, příbuzné nebo veřejně vážené. Muži ale mimo to také volili za poručnice manželky, hlavně v případech, kdy měli nedospělé děti (Brikcí z Licka se také přikláněl k matkám jako poručnicím), obvykle k nim byli ale přidání další mužští poručníci, kteří jim měli radit a pomáhat v případě nesnází. Ženy se v testamentech objevovaly ještě jako svědkyně, i když ne jako přísežné. Ženy měly tedy právo v kšaftech se svým majetkem jednat, jak samy chtěly, tak byla nastavena norma. A jak dokázal rozbor testamentů, v Českých Budějovicích měšťanky toto právo plně využívaly.

VII. Příloha – výběrová edice

Zpřístupňování historických pramenů je jeden z cílů historikovy práce.[599] Testamenty byly v Čechách edičně zpracovány komplexněji pro šlechtické prostředí.[600] Městské testamenty bývají zpřístupňovány většinou formou výběrové edice ke kvalifikačním pracím.[601] K této bakalářské práci bude připojena také výběrová edice, která zahrne pět ženských testamentů, aby dokreslila testamentární praxi v Českých Budějovicích.

VII.1. Ediční poznámka

V edici bude obsaženo pět testamentů, ze kterých se také v této práci vycházelo. Zastoupeny jsou ženské testamenty sepsané rukou písaře, ale i rukou testátorky, uložené ve Státním okresním archivu České Budějovice. Jako ukázka testamentární praxe byly vybrány kšafty krátké i dlouhé, kšafty, kde ženy odkazovaly vše, ale i ty, kde ženy podrobně rozepsaly kšaftovaný majetek. Řazeny budou chronologicky. Do výběrové edice nebudou přidány dodatky testamentů jako je odvolání kšaftu, oznámení o vydání kšaftovaného nebo změna poručníka. Text bude transkribován podle pravidel, která nastavil Jiří Daňhelka.[602] Do textu byla přidána interpunkce a testament byl rozdělen do odstavců podle vnitřní logiky. Velká písmena byla upravena podle dnešní pravopisné kodifikace. Čísla byla převedena na arabské číslice, římské číslice byly ponechány pouze u zaznamenání letopočtu. Staročeské výrazy budou vysvětlovány pomocí *Vokabuláře webového*,[603] zeměpisné a jmenné pojmy pak podle *Encyklopedie Českých Budějovic*.[604] Identifikovány nebudou osoby, o kterých lze zjistit jen jméno bez jakékoli další konkretizace (výjimkou budou jen manželé/manželky a děti).

---

[599] V Čechách se započalo s edičním zpřístupňováním na konci 19. století (většinou právně historické prameny jako např. J. JIREČEK (ed.), *Mistra Pavla Krystyana z Koldína Práva;* J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*.

[600] P. KRÁL, *Mezi životem*.

[601] Např. V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 91-104.

[602] Jiří DAŇHELKA, *Směrnice pro vydávání starších českých textů*, Husitský Tábor 8, 1985, s. 285-301.

[603] *Vokabulář webový* [on-line]. Dostupný na <http://vokabular.ujc.cas.cz>.

[604] *Encyklopedie Českých Budějovic* [on-line]. Dostupná na <http://encyklopedie.c-budejovice.cz>.

Všechny hlásky byly zapsány ve formě, která je známá dnes („*sedlakom*“ za „*ſedlakom“),* stejně tak i spřežky *ř* za *rz* („*řádný*“ za „*rzadny“), c* a *č* místo *cz* („*dcera*“ za „*dczera*“), a podobně. Pokud grafém označoval více hlásek, byla zapsána ta, která byla pro dané slovo správná („*manželka*“ za „*manzelka*“). Dále bude vynecháváno *h* v soustavě hlásek *th* („*Kateřině*“ za „*Katheřině*“). Protetické *j* bylo ponecháno (např. „*jse*“). Užitá kvantita samohlásek i souhlásek byla upravena podle dnešního pravopisu („*jí*“ za „*gij“*). Psaní i/y, mě/mně, s/z bylo případně opraveno podle dnešního pravopisu. Slova napsaná dohromady (nejčastěji předložka se jménem) budou zapsána zvláště, stejně i slova zapsaná zvlášť dohromady. Špatně zapsané přípony byly zapsány podle dnešní správnosti („*dvaceti*“ místo „*dvadceti*“), ale koncovky byly ponechány v staročeské úpravě (např. „*žákom*“). Pokud písaři vypadlo ze slova písmeno a nebyla to zkratka, slovo bylo zapsáno, jak mělo původně být.

Při přepisu budou použity již zaběhnuté symboly. Pro rozepsání zkratek [ ],[605] pro případnou písařskou obsahovou chybu [!], pro nejasný text [?], pro přeškrtnutý čitelný text < >, pro přeškrtaný nečitelný text nebo pro narušení materiálu listiny <###>, pro doplněné poznámky na okraji stránky nebo mezi řádky{ }. Kulaté závorky ( ) byly ponechány jako součást textu a nesloužily účelům transkripce. Části textu, které byly zaškrtnuty písařem na znamení vyplacení části dědictví, budou přepsány bez označení < >.

Každý testament byl očíslován a byl k němu připsán regest s identifikací testátora a hlavními odkazy kšaftování.

VII.2. Výběrová edice

1.

Dorota, manželka Jacubova, vyjevila poslední vůli. Díl majetku, který měla u svého bratra, zůstavila manželu Jacubovi. Poručníky učinila z Janka Šofara a Jana Krále.
18. 6. 1494

[605] Značku pro označení kopy ⫽ bude rozepisována [kopa].

Nota. Dorota,[606] manželka Jacubova,[607] udělala j[es]t řádný v dole psaný kšaft.

It[e]m díl, kterejž má u bratra svého Václava,[608] odkazuje Jacubovi, manželu svému, všecken nic nevynímajíc.

Při tom jsú byli múdrý a opatrný Ondrášek krajčí,[609] tehdáž purgmistr, a Sigmun[n]d krajčí[610] z přísežných.

A tento kšaft mocně poručuje Jankovi Šofarovi[611] a Janovi Králi, kdož jsú též při tom kšaftu byli.

Zápis ve středu po Vítovi[612] léta Páně LXXXXIIII.

2.

Kateřina, Šitéřova dcera, vyznala poslední vůli. Vše po manželovi rozdělila mezi chudé dívky a Matěje Volhéře a bratra Ladislava. Majetek po otci předala bratrovi Ladislavovi.

14. 3. 1510

Znamenaj, že paní Kateřina,[613] Šitéřova dcera,[614] dobré paměti učinila j[es]t řádný kšaft a zřízení, jímž při dobrém rozumu a paměti:

It[e]m najprv odkazuje z statku svého, kterýž jse jí má dostati po nebožtíkovi Jakubovi,[615] manželu jejím, polovici toho statku chudým dívkám, kteréž jse poctivě zachovají. It[em] druhú polovici odkazuje Matějovi Volhéřovi[616] a Ladislavovi,[617] bratru svému. It[e]m dále odkazuje z dílu svého, kterýž jse jí po otci jejím dostal, ten

---

[606] Dorota, manželka Jacubova.

[607] Jacub, manžel Doroty. Bližší informace nelze zjistit.

[608] Václav, bratr Doroty. Bližší informace nelze zjistit.

[609] Ondrášek krajčí, českobudějovický purkmistr a radní.

[610] Sigmund krajčí, českobudějovický radní a purkmistr.

[611] Janek Šofar, v pramenech nalezen také jako Johanus Schofer.

[612] 15. června.

[613] Kateřina, dcera Prokopa Šitéře.

[614] Prokop Šitéř (nebo Šittéř), českobudějovický radní a purkmistr.

[615] Jakub, manžel Kateřiny.

[616] Matěj Volhéř (v pramenech nalezen i jako Matuš nebo Mathias), českobudějovický purkmistr a radní.

[617] Ladislav Šitéř (nebo Šittéř), syn Prokopa Šitéře, bratr Kateřiny, českobudějovický radní a purkmistr.

všecken odkazuje Ladislavovi, bratru svému. It[e]m z toho statku Ladislav vydati má Dúře,[618] *sestře jeho, dvaceti kop míš[enský]ch a truhlu, však tak, jestliže jeho poslúchati bude. It[e]m témuž Ladislavovi, bratru svému, odkazuje dva pásy stříbra, a z toho má dáti k svatému Mikuláši do fary*[619] *tři kopy dvaceti g[rošů] míš[ens]ké. It[e]m do kláštera*[620] *na stavení tři kopy dvaceti g[rošů] m[íšenských]. It[e]m k svatému Janu do Starého města*[621] *tři kopy dvaceti g[rošů] m[íšenských] a zlatý prsten a tři loty*[622] *stříbra na pektorál*[623] *a krávu. It[e]m knapom*[624] *do bratrství dvě [kopy] m[íšenské]. It[e]m z lože šatův*[625] *odkazuje Kateřině,*[626] *dceři Ladislavově, a páteř,*[627] *kterýž jse jí dostal po máteři, prsten zlatý jeden, červenú sukni, černý plášť a čtyři prostěradla nová. It[e]m Anně,*[628] *nevěstě své, odkazuje dva prsteny zlata. It[e]m <Anně>,*[629] *dceři Číbojchově Johance, najmenší korálový páteř a truhlici neokovanú. It[e]m do cechu pekařské[h]o k svaté Anně korálový páteř. It[e]m brunátnú sukni Andli, kteráž jí hledá. It[e]m Káči,*[630] *Šlikaprotnově ženě, najlepší šlojíř.*[631] *It[e]m žákom chudým do školy peřinku a duchničku. It[e]m chudým dívkám čtyři podušky a dvě prostěradle. Ostatek odkazuje Ladislavovi nahoře psanému všecko movité i nemovité. It[e]m tento kšaft poroučím mocně a svěřuji Hanušovi Šperusákovi,*[632] *té chvíle purgmistru, a Jankovi Chyrovi a Baltazarovi Pugnarovi a Ladislavovi, bratru mému.*

Zápis ve čtvrtek po Řehořovi[633] *léta XV*^{C}*X.*

---

[618] Dúra, nevlastní dcera Prokopa Šitéře, sestra Ladislava Šitéře.

[619] Farní kostel sv. Mikuláše v Českých Budějovicích.

[620] Dominikánský klášter na dnešním Piaristickém náměstí v Českých Budějovicích.

[621] Kostel sv. Prokopa a sv. Jana Křtitele ležící na Starém městě, osadě patřící pod České Budějovice, dnes ležící na Pražském předměstí.

[622] Lot, jednotka váhy (přibližně 17 g).

[623] Pektorál, kříž nošený na prsou.

[624] Knap, soukenický tovaryš.

[625] Lože šatův, ložní prádlo.

[626] Kateřina, dcera Ladislava Šitéře.

[627] Páteř, růženec.

[628] Anna, snacha Kateřiny.

[629] Anna, dcera Číbojchovy Johanky.

[630] Káča (také v pramenech jako Kateřina), Šlikaprotnova manželka.

[631] Šlojíř, závoj.

[632] Hanuš Šperusák (v pramenech také jako Johanes Schperusak), českobudějovický radní a purkmistr.

[633] 12. března.

3.

Voršila, manželka Šimona Ješka, sepsala poslední vůli. Do kostela sv. Mikuláše, chudým dívkám a knězi Valentinovi odkázala dohromady 50 kop. Své tetě připsala 5 kop. Vše ostatní předala svému manželu, z kterého učinila i poručníka.
8. 5. 1526

Znamenaj, že Voršila,[634] manželka Šimona Ješka,[635] jsúcí při dobrým rozumu a jsúce svému mocna, učinila níže psaný kšaft.

It[e]m najprve odkazuje ve jméno Boží k svatému Mikuláši do fary[636] k stavení 20 [kop]. It[e]m chudým dívkám 20 [kop]. It[e]m knězi Valentinovi 10 [kop]. It[e]m potom pak ostatek, buď málo nebo mnoho, a což jí kolivěk spravedlivě přináleží, buď mohvité neb nemohvité, nic nevyjímajíc, odkazuje to vše manželovi svému Šimonovi Ješkovi a toho a toho[?][637] kšaftu činí jeho mocné[h]o poručníka, aby on to sp[ra]vil, jakož jemu to svěřuje. It[e]m <Voršile> Maruši,[638] tetě své, odkazuje 5 [kop].

Při přítomnosti jsú byli opatrný Ondřej <i> Kauba,[639] ty časy purgmistr, a <Nicolaš Hupl> Jiřík Šerhakl[640] a Nicolaš Huple[641] přísežní. Zápis v úterý na Stanislava[642] léta 1526.

4.

Apolona, manželka Jana Panisara, sepsala kšaft. Veškerý majetek odkázala k uvázání manželovi a svému zeti a dceři, ze kterých ustanovila také své poručníky. 80 kop

[634] Voršila, manžela Šimona Ješka.

[635] Šimon Ješek, manžel Voršily, českobudějovický purkmistr a rychtář.

[636] Farní kostel sv. Mikuláše v Českých Budějovicích.

[637] Písař pochybil a učinil dvojitý zápis.

[638] Maruše, teta Voršily.

[639] Ondřej Kauba (v pramenech také nalezen jako Kuba nebo Kouba) z rynku, českobudějovický radní a purkmistr.

[640] Jiřík Šerhakle, bratr Jana Šerhakle, českobudějovický radní.

[641] Nicoláš Huple (v pramenech také nalezen jako Mikuláš Hopl nebo Hupl), českobudějovický radní a purkmistr.

[642] 8. května.

poručila svým synům. Přispěla také vnoučatům. Mezi dceru a vnučky rozdělila své oblečení a šperky.

9. 3. 1538

Ve jméno Boží, ámen. Já, Apolona,[643] *manželka Jana Panisara,*[644] *ač na těle nezdravá, avšak při dobrém rozumu, učinila jsem a činím mocí kšaftu tohoto řádné pořízení statku svého s vědomím a volí téhož manžela svého,*[645] *jakž se níž vypisuje.*

It[em] předkem všeckeren statek svůj, kterýž mám a mně spravedlivě náleží, mohvitý i nemohvitý, buďto na svrchcích, hotových penězech, klenotech, na dluzích, na domu, gruntech a dvořečku, to všecko odkazuji Janovi Panisarovi, manželu svému, a Janovi Špulecovi z Jiter[646] *a Kristýně,*[647] *manželce jeho (dceři mé milé), oběma spolu však tím způsobem, aby Jan Panisar, manžel můj, Jan Špůlec z Jiter a Kristýna, dcera má, se v ten statek hned po smrti mé beze všech všelijakých průtahův a překážek mocně uvázali. A po uvázání téhož statku, aby vydali synom mým, zejména Ondřejovi*[648] *40 [kop] m[íšenských], Prokšovi*[649] *40 [kop] m[íšenských], a tak těch 80 [kop] po uvázání statku toho hned v plném roce vyplnili. It[em] dětem nebožtíka Jana,*[650] *syna mého, zejména Řehořovi,*[651] *Barboře*[652] *a Sybile,*[653] *všem třem spolu též 40 [kop] m[íšenských], nápad z jednoho na druhého aby připadl, pokudž by pak všickni let svých rozumných nedošli a smrtí sešli, tehdy díl jich na syny mé Ondřeje a Prokše spadnúti má. A což by jim koli toho statku pozůstalo, o to se mají rozděliti na dva díly. Jeden díl má zůstati Janovi Panisarovi, manželu mé[m]u, a druhý díl má býti Janovi Špulečovi z Jiter a Kristýně, manželce jeho, však s touto znamenitou výměnkou, že dům, v kterémž jsem, ten má Janovi Špulecovi a Kristýně na její díl přijíti a Jan Panisar, manžel můj, na jmém statku za tolikož dílu svého užíti. Pakli by kteréhokoli statku více bylo, takže by*

[643] Apolona, manželka Jana Panisara.

[644] Jan Panisar, manžel Apolony.

[645] Jan Panisar.

[646] Rytíř Jan Špulec z Jiter na Tučapech (také nalezen jako Špulař, Špůlec nebo Špulíř), zeť Apolony.

[647] Kristýna, manželka Jana Špulce z Jiter, dcera Apolony.

[648] Ondřej, syn Apolony.

[649] Prokeš, syn Apolony.

[650] Jan, zesnulý syn Apolony.

[651] Řehoř, syn zesnulého Jana, vnuk Apolony.

[652] Barbora, dcera zesnulého Jana, vnučka Apolony.

[653] Sybila, dcera zesnulého Jana, vnučka Apolony.

dům dráž šacován nebo uvážen byl, tehdy aby Jan Špulec a Kristýna, manželka jeho, to což by výše šacováno bylo, vydati povinni byli. Pakli by se statku jiného mého cožkoli našlo, buďto na <dlu> dluzích neb svrchcích, v tom rozdílu přes zaplacení sum svrchu dotčených, více, nežli by dům šacován byl, o to všecko aby se týž společníci Jan Panisar a Jan Špulec s Kristýnu, manželku svú, spravedlivě na dva díly rozdělili. It[em] Kristýně, dceři mé, odkazuji sukni brunátnú[654] a čepičku popelici.[655] It[em] šubku[656] a kožich Kateřině,[657] dceři Prokše, syna mého. It[em] Luciji,[658] dceři nebožky Kateřiny,[659] dcery mé, pásek stříbrný na zelené tkanici, a jestliže by jí Bůh neuchoval, tehdy aby to spadlo na Ondřeje a Prokše, syny mé. Také sobě toho plnú moc pozůstavuji, kdyžby mne koli Pán Bůh pozdraviti ráčil, abych s statkem svým učinila, jaký by se mi koli zdálo a líbilo, jako s svým vlastním. It[em] v tomto jest má celá a dokonalá vůle. Pokudž by kdo, jenž ode mne, co odkázáno jest, na tom přestati nechtěl, tehdy aby takovému z statku mého nic dáno nebylo. A toho všeho činím mocné poručníky pa[na] Jana Špulece z Jiter, Jana Panisara, manžela svého, a Martina Lapačku,[660] aby tak, jakž jsem poručila, vůli mou vykonali.

Přitom byli jsú slovutné opatrnosti pan Bartoš Kottr,[661] toho času purgmitr, Jiřík Kolsingar a Vondřej Hrubý,[662] konšelé přísežní a dotčení poručníci. Stalo se v sobotu první v postě léta Páně 1538.

5.

Markéta, manželka Václava ze Zhoře, sepsala kšaft. Veškeré šaty rozdělila mezi dvě přítelkyně. Peníze z prodeje nemovitostí a hotovost poručila rozdat poručníky mezi

[654] Brunátná, červenohnědá barva.

[655] Popelice, kožešinový čepec šedé barvy.

[656] Šubka, kožešinový plášť.

[657] Kateřina, dcera Prokše, vnučka Apolony.

[658] Lucie, dcera zesnulé Kateřiny, vnučka Apolony.

[659] Kateřina, zesnulá dcera Apolony.

[660] Martin Lapačka, českobudějovický radní.

[661] Bartoš Kottr (nalezen také jako Kotra), českobudějovický radní a purkmistr.

[662] Vondřej Hrubý (také nalezen jako Ondřej), českobudějovický radní.

církevní instituce, cechy a přátele ve městě, jak podrobně rozepsala. Poručníky byli určeni Jan Špulec starší z Jiter a Jan Petřík.

29. 6. 1541

Já, Markéta v Budějovicích Českých,[663] *urozeného vladyky pa[na] Václava ze Zhoře*[664] *pozůstalá manželka, ačkoli mdlá na těle, však při dobrém rozumu a dobré vážnú myslí, rozjímajíc, že nic jistějšího není nežli smrt a nic nejistějšího nežli hodina smrti, učinila jsem tento dole psaný kšaft. A jest má celá a dokonalá vůle, aby to tak patřeno a drženo bylo.*

Najprv šaty mé ložní[665] *i chodící*[666] *poraučím a svěřuji dvoma osobám, etc. Pořád poto[m] psáno stojí, kam co zejména odkázáno:*

It[e]m verunky z domů, když prodán bude i všeliké hospodářství a nádobí domovní, co v tomto kšaftu obsaženo není, <###> veliké i malé {nic nevyníměíc}, buďto peníze neb co by za peníze stálo, co <mě> mi všemohúcí Pán Bůh z milosti své půčiti ráčil, to poraučím a svěřuji mým milým poručníkom urozené[m]u pá[n]u Janovi Špulecovi staršímu z Jiter[667] *a slovutné[m]u Janovi Petříkovi,*[668] *toho času městské[m]u písaři města tohoto Budějovic. Jichž jse[m] se k tomu obecní dožádala a jim toho všeho svěřila a svěřuji se vší důvěrností, že oni takový kšaft můj podle mé vůle patří a vypraví. It[e]m také aby 6 postav sukna na chudé lidi kúpili.*

Při kterémžto kšaftu byli múdří a opatrní páni Lorenc Hardovuský,[669] *ty časy purgmistr, Melichar Rychnovský*[670] *a Bartoš také z rady a poručníci výš jmenovaní. Zápis ve středu v den apoštolů Petra a Pavla*[671] *léta 1541.*

---

[663] Markéta, manželka Václava ze Zhoře.

[664] Václav ze Zhoře, manžel Markéta. V Českých Budějovicích byl zaznamenán ještě Václav Probošt ze Zhoře, ale z testamentů vyplývá, že v době, kdy Markéta sebe identifikuje jako po něm pozůstalou, byl ještě naživu. Proto nelze sloučit Václava ze Zhoře s Václavem Proboštem ze Zhoře. Ovšem nelze ani blíže určit samotného Václava ze Zhoře.

[665] Ložní šaty, ložní prádlo.

[666] Chodící šaty, oblečení.

[667] Rytíř Jan Špulec z Jiter na Tučapech (také nalezen jako Špulař, Špůlec nebo Špulíř).

[668] Jan Petřík z Benešova, českobudějovický městský písař.

[669] Lorenc Hardovuský (nalezen také jako Hadrovicer), českobudějovický purkmistr a radní.

[670] Melichar Rychnovský (také nalezen jako Reignur nebo Reihnaver), českobudějovický radní a purkmistr.

[671] 29. června.

Najprve mé ložní šaty a chodící, ty poraučím a svěřuji poctivé paní Barboře Štrabochové,[672] *měštce v Budějovicích Českých, a paní Maruši Rauchové,*[673] *dceři z Rožnova,*[674] *aby ony ty opatřily, <###>, schovaly a mezi chudé panny, které by se poctivě vdáti jměly, věnně podle své[h]o zdání rozdělily. I[tem] dům v rynku,*[675] *v kterémž jsem bydlela, ten aby prodán byl skrze poručníky na verunky. I[tem] toto odkazuji z statku svého k Božím domům:*

předkem k kostelu svatého Mikuláše[676] *na stavení věže*	*20 [kop].*
It[em] do kláštera[677] *na stavení*	*20 [kop].*
It[em] do Starého města k kostelu[678] *na stavení*	*15 [kop].*

It[em] do nuzných domú, když výš jmenovaný dům se prodá, od každého verunku 4 [kopy], pokudž těch verunkův na každý rok stává na opravu stravy. A vostatek peněz na těch veruncech svěřuji poručníkům, to aby rozdělili podle svého zdání.

It[em] do špitálu[679] *chudým lidem na polepšení stravy*	*10 [kop].*
It[em] k bratrství Božího těla[680] *do kláštera*	*10 [kop].*
It[em] k bratrství řezníkům	*10 [kop].*
knapům[681]	*5 [kop],*
sladovníkům	*5 [kop],*
k oltáři s[vaté] Anny do kláštera	*5 [kop],*
pekařským tovaryšům	*5 [kop],*
krajčím	*5 [kop],*
kožišníkům	*5 [kop],*
ševcům	*5 [kop],*
bednářům	*5 [kop],*
rybářům	*5 [kop],*

[672] Barbora Štrabochová, českobudějovická měšťanka.

[673] Maruše Rauchová z Rožnova, dcera Markéty.

[674] Rožnov, městská ves patřící pod České Budějovice.

[675] Rynk, náměstí.

[676] Farní kostel sv. Mikuláše v Českých Budějovicích.

[677] Dominikánský klášter na dnešním Piaristickém náměstí v Českých Budějovicích.

[678] Kostel sv. Prokopa a sv. Jana Křtitele ležící na Starém městě, osadě patřící pod České Budějovice, dnes ležící na Pražském předměstí.

[679] Špitál připojený ke kostelu sv. Václava ležícímu v dnešní Krajinské ulici.

[680] Bratrství Božího těla, pohřební bratrství v Českých Budějovicích.

[681] Knap, soukenický tovaryš.

k svatého Jakuba bratrstvu *5 [kop],*

do kruchty[682] *u s[vatéh]o Mikuláše* *5 [kop].*

It[em] Martinovi Maydlovi saukeníku *5 [kop],*

Cířarovi sladovníku v Kněžské ulici *10 [kop],*

Matěj Lazebníkovi *10 [kop],*

Jítě,[683] *Jana postřihače máteři* *10 [kop],*

Zuzce,[684] *Jítině <máteři> dceři* *15 [kop],*

Apolonie pekařce,[685] *Jítině dceři, do Krumlova*[686] *15 [kop],*

paní Barboře Štrabochové *20 [kop],*

paní Maruši z Rožnova *20 [kop], liščí blány*[687] *a liščí kožíšek.*

It[em] Dúře v Kšmachlově[?][688] *12 loket*[689] *české[h]o sukna, ne velmi hrubého, k sukni a plášťku.*

It[em] Mertlovi postřihači,[690] *Jana postřihače bratru, půjčila jsem 15 uherských zlat[ých], ty mu odpouštím a odkazuji mu k tomu pět uh[erských] zlat[ých]. A jestli by on dům kúpil, aby mu vo 10 neb 15 [kop] rovněji dán byl nežli jinému. A stolův, lavic, sudú a kádí, aby mu se při domu nechalo.*

It[em] verunky z domu etc.

---

[682] Kruchta, krypta.

[683] Jíťa, matka Jana postřihače.

[684] Zuzka, sestra Jana postřihače.

[685] Apolonie z Krumlova, sestra Jana postřihače.

[686] Český Krumlov.

[687] Blána, kožíšek.

[688] Nelze určit.

[689] Loket, délková míra (asi 59 cm).

[690] Mertl postřihač, bratr Jana postřihače.

VIII. Seznam použitých pramenů a literatury

VIII.1. Prameny nevydané

SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha darování a převodů nemovitostí, inventářů pozůstalostí a jejich dělení a svatebních smluv, inv. č. 1160.

SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Kniha převodů nemovitostí, smluv, odhadů a dělení pozůstalostí, předání nemovitostí a dluhů, inv. č. 1159.

SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Závěti (1493-1550).

VIII.2. Prameny vydané

BRANDL, Vincenc (ed.), *Kniha Tovačovská aneb pana Ctibora z Cimburka a na Tovačově paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Markrabství moravském*, Brno 1868.

HRADIL, Ignác – JIREČEK, Josef (edd.), *Jana Blahoslawa Grammatika Česká dokonalá l. 1571, do níž wložen text grammatiky Beneše Optáta z Telče, Petra Gzella z Prahy a Václawa Philomathesa z Jindřichowa Hradce podle wydání Norimberského 1543*, Vídeň 1857.

JIREČEK, Hermenegild (ed.), *Extrakt hlavnějších a přednějších artikuluov z práv Saských aneb magdeburských a Srovnání Práv Pražských s Právy magdeburskými*, Codex iuris bohemici IV/5, Praha 1883.

JIREČEK, Josef (ed.), *Mistra Pavla Krystyana z Koldína Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich sumou*, Praha 1876.

JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva městská*, Praha 1880.

KOUPIL, Ondřej (ed.), *Matouš Benešovský, zvaný Philonomus, Grammatica Bohemica. Gramatika česká. Knížka slov českých vyložených*, Praha 2003.

NEČAS, Daniel (ed.), *Matěj Václav Štejer, Žáček aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti*, Praha 2001.

PALACKÝ, František (ed.), *Viktorín Kornel ze Všehrd, Knihy dewatery o práwiech a súdiech i o dskách země české*, Praha 1841.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.), *Žádná ženská člověk není. Polarizace genderů v českojazyčné literatuře 2. poloviny 18. století*, Praha 2011.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.), *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009.

VIII.3. Literatura

BRANDL, Vincenc, *Právní postavení ženského pohlaví v Čechách*, Právník 9, 1870, s. 757-779.

BŮŽEK, Václav (ed.), *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*, České Budějovice 1991 (=OH 1).

BŮŽEK, Václav a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, České Budějovice 2010.

BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana – STEJSKALOVÁ, Jana, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, JSH 59, 1990, s. 65-80.

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

CUŘÍN, František (ed.), *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, Praha 1964.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír, *O právech městských M. Brikcího z Licska a o poměru jich k starším sbírkám právním*, Právník 19, 1880, s. 721-736.

ČORNEJOVÁ, Michaela – RYCHNOVSKÁ, Lucie – ZEMANOVÁ, Jana (edd.), *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902) 23.-25. září 2010, Brno, Česká republika*, Brno 2010.

DAŇHELKA, Jiří, *Směrnice pro vydávání starších českých textů*, Husitský Tábor 8, 1985, s. 285-301.

FLAŠKOVÁ, Zdena, *Měšťané 17. a 18. století ve světle testamentů*, České Budějovice 1996 (diplomová práce).

HANĚL, Jaromír, *O vlivu německého v Čechách a na Moravě*, Praha 1874.

HÁSKOVÁ, Jarmila, *Sociální struktura Litomyšle a peněžní hotovosti jejich obyvatel na přelomu 15. a 16. století*, SNM, řada A, roč. 36, č. 1, 1982, s. 1-44.

HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1993.

HOFFMANN, František, *České město ve středověku*, Praha 1992.

HOFFMANNOVÁ, Petra, *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*, in: Michaela Hrubá (ed.), Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem 2000, s. 107-122.

HRUBÁ, Michaela, *Možnosti studia předbělohorských testamentů a inventářů pozůstalostí v královských městech severozápadních Čech*, in: TÁŽ (ed.), Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem 2000, s. 7-34.

HRUBÁ, Michaela, *„Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

HRUBÁ, Michaela, *Zvonění na sv. Alžbětu. Odraz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu novověku*, Praha 2011.

HRUBÁ, Michaela (ed.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000.

CHVOJKA, Jiří, *Město pod Černou věží*, České Budějovice 1992.

JANÁČEK, Josef, *Ženy české renesance*, Praha 1976.

JIČÍNSKÝ, Karel, *Vývin českého právnictví v stručném nástinu s obzvláštním ohledem na jeho zdroje*, Praha 1862.

KALOUSEK, Josef, *O staročeském právě dědickém a královském právě odúmrtném na statcích svobodných v Čechách i na Moravě*, Praha 1894.

KALOUSOVÁ, Václava, *Rokycanští měšťané v zrcadle testamentů na počátku předbělohorské doby (1517-1550)*, České Budějovice 2009 (bakalářská práce).

KALOUSOVÁ, Václava, *Svět rokycanských měšťanů a měšťanek ve světle jejich testamentů v 16.–18. století,* České Budějovice 2012 (diplomová práce).

KAPRAS, Jan, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, 1908.

KAPRAS, Jan, *Poručenství nad sirotky v právu českém se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*, Praha 1908.

KAPRAS, Jan, *Právní dějiny zemí Koruny české I. Právní prameny a vývoj právnictví*, Praha 1913.

KOPÁČEK, Jiří a kol., *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 1998.

KOPEČKOVÁ, Jana, *Předbělohorská kniha kšaftů města Domažlic a možnost jejího využití k výzkumu každodenního života*, ZHS 6, 2000, s. 117-144.

KOPIČKOVÁ, Božena, *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti*, Praha 1992.

KOVÁŘ, Daniel, *Českobudějovicko II. Pravý břeh Vltavy*, České Budějovice 2008.

KOVÁŘ, Daniel, *Zmizelé Čechy, Českobudějovicko*, Praha 2012.

KOZÁKOVÁ, Anděla, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926.

KRÁL, Pavel, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650,* České Budějovice 2002.

KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.

KRÁL, Pavel, *Žena ve šlechtických testamentech v 16. a 17. století*, in: Česko-slovenská historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 157-167.

KUBÁK, Jaroslav, *Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině XVI. století*, JSH 34, 1965, s. 96-103.

KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I-VII*, Praha 1996-2008.

LENDEROVÁ, Milena, *Gender history v českých zemích*, in: Česko-slovenská historická ročenka, Brno 2001, s. 139-147.

LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.

LENGYELOVÁ, Tünde (ed.), *Ženy a právo. Právné a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004.

MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích, 3. díl*, Praha 1998.

MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995.

MALÝ, Karel (ed.), *Městské právo v 16.–18. století v Evropě. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané Právnickou fakultou UK ve dnech 25.-27. září 1979 v Praze*, Praha 1982.

MALÝ, Karel a kol., *Dějiny československého práva do roku 1945*, Praha 1997.

MALÝ, Tomáš, *Co nabízejí (raně novověké) testamenty? Zamyšlení nad možnostmi kvantifikace*, ČMM 126, 2007, s. 251-266.

MAREŠ, František, *Prokopa písaře Praxis cancellariae*, Praha 1908.

MENDL, Bedřich, *Tak řečené Norimberské právo v Čechách*, Praha 1938.

MENOUŠKOVÁ, Markéta, *„Leže v kázni boha všemohúcího, dobrého jsa rozumu...“ K výpovědní hodnotě kutnohorských kšaftů předbělohorské doby*, České Budějovice 2006 (diplomová práce).

NEUMANN, Stanislav Kostka, *Dejiny ženy. Žena stredoveká a renesančná*, Bratislava 1971.

NODL, Martin – ŠMAHEL, František (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002.

PÁNEK, Jaroslav (ed.), *Česká města v 16.-18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990*, Praha 1991.

PEŠEK, Jiří, *Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, PSH 15, 1982, s. 63-92.

PODANÁ, Vladimíra, *Svět českokrumlovských měšťanek v letech 1500-1650*, České Budějovice 2012 (diplomová práce).

POLANSKÁ, Martina, *Každodenní život obyvatel královského města Tábora ve světle testamentů*, České Budějovice 2004 (diplomová práce).

POLIŠENSKÝ, Josef – OSTROVSKÁ, Sylvia, *Velké a malé ženy v dějinách lidstva*, Praha 2000.

PORÁK, Jaroslav, *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*, Praha 1979.

PROKOPCOVÁ, Hana, *Kulturní úroveň měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách*, České Budějovice 1986 (diplomová práce).

RAK, Petr, *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od pol. 15. do počátku 17. století*, SAP 48, 1998, s. 3-106.

SMETANOVÁ, Vítězslava, *Ústečtí měšťané v Liber testamentorum z let 1509–1585*, in: Michaela Hrubá (ed.), Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem 2000, s. 123-131.

STEJSKALOVÁ, Jana, *Předbělohorské domácnosti jindřichohradeckých a prachatických měšťanů*, České Budějovice 1989 (diplomová práce).

STIEBER, Miroslav, *Dějiny soukromého práva v střední Evropě*, Praha 1930.

ŠMAHEL, František, *Pražské povstání 1483*, PSH 19, 1986, s. 35-102.

ŠTAJNEROVÁ, Michaela, *Testamenty litoměřických měšťanů z let 1527–1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur*, in: Michaela Hrubá (ed.), Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem 2000, s. 87-106.

ŠTĚPKOVÁ, Alena, *Svět soběslavských měšťanů ve světle jejich testamentů 1549–1651*, České Budějovice 2005 (diplomová práce).

ŠTROBACH, Antonín, *O právech pohlaví ženského*, ČMKČ 18, 1844, s. 360-376.

TIEFTRUNK, Karel, *O městských právech v Čechách*, Právník 5, 1866, s. 181-190.

VANĚČEK, Václav, *Mistr Viktorin Cornelius ze Všehrd a další vývoj českého právnictví. K 500. výročí Všehrdova narození*, Praha 1960.

VOCEL, Jan Erazím, *O staročeském dědickém právu*, Praha 1861.

VOCEL, Jan Erazím, *Postavení ženského pohlaví v právu českém*, Právník 1, 1861, s. 77-88.

WINTER, Zikmund, *Kulturní obraz českých měst I, II*, Praha 1890-1892.

WINTER, Zikmund, *V měšťanské světnici starodávné,* Praha 1895.

WINTER, Zikmund, *Zlatá doba českých měst*, Praha 1913.

ZÍBRT, Čeněk, *Dějiny kroje v českých zemích do válek husitských*, Praha 1982.

ZILYNSKYJ, Bohdan, *Zprávy o Táboře a jeho obyvatelích v nejstarších knihách kšaftů Nového města pražského (1436-1494)*, TA 1, 1987, s. 61-67.

VIII.4. Internetové zdroje[691]

Encyklopedie Českých Budějovic [on-line]. Dostupná na <http://encyklopedie.c-budejovice.cz>.

Vokabulář webový [on-line]. Dostupný na <http://vokabular.ujc.cas.cz>.

[691] Oba platné k 31. 7. 2014.

IX. Seznam zkratek

AM	Archiv města
ČMKČ	Časopis Muzea Království českého
ČMM	Časopis Matice moravské
inv. č.	inventární číslo
JSH	Jihočeský sborník historický
OH	Opera Historica
PSH	Pražský sborník historický
SAP	Sborník archivních prací
SNM	Sborník Národního muzea
SOkA	Státní okresní archiv
TA	Táborský archiv
ZHS	Západočeský historický sborník